MAČ I ŠTIT U RUKAMA PARTIJE –

REPRESIVNI SUSTAV U FUNKCIJI OBLIKOVANJA KORPUSA JAVNOG ZNANJA

Dr. sc. Gordan Akrap

SAŽETAK: Izvještajno sigurnosni sustav SFRJ bio je dio represivnog sustava kojim se pokušalo, nasilnim i nedemokratskim metodama i sredstvima, oblikovati korpus javnog znanja u skladu s potrebama Partije na vlasti. Primjena nasilnih metoda prema protivnicima jednopartijskog totalitarnog sustava vuče porijeklo još iz vremena sovjetske Čeke koja je jugoslavenskim komunistima poslužila kao uzor organiziranja i djelovanja vlastitog represivnog sustava. Osobe koje su tražile demokratizaciju društva i države, stvaranje i razvoj demokratskog sustava, bile su izložene snažnoj represiji, pa čak i likvidacijama, živjeli u inozemstvu ili u Jugoslaviji. Pobjedom na prvim višestranačkim demokratskim izborima u Hrvatskoj održanim 1990., u Hrvatskoj se prestaje, po nalogu novog državnog vrha, s takvim djelovanjem. U Srbiji se pak takav oblik djelovanja nastavlja kroz sljedeće desetljeće.

KLJUČNE RIJEČI: korpus javnog znanja, upravljanje i oblikovanje javnim znanjem, cenzura, izvještajno-sigurnosni sustav, KPJ, SKJ, OZNA, UDB-a, SDB, Jugoslavija

Summary: Intelligence and security system of Yugoslavia was part of the repressive system that used violent and undemocratic methods and means, to shape the corpus of public knowledge in accordance with the requirements of the Communist Party in power. Using violent metods toward opponents of one-party totalitarian system, originates from the time of the Soviet Cheka, which served as a model of action and organize their own repressive system for Yugoslav Communists. Persons who have sought democratization of society and state, the creation and development of a democratic system, were exposed to strong repression, and even murders, despite the fact that some of them have lived abroad. By winning the first democratic multiparty elections in Croatia in 1990., by order of the new Croatian leadership, repesion against, especially political, opponents was terminated with this effect. In Serbia, however, this kind of action continues through the next decade.

Keywords: corpus of public knowledge, Yugoslavian communist party, yugoslavian intelligence and security system, censorship, OZNA, UDB-a, SDB, SFRJ, Jugoslavija

Uvod

„U interesu bezbednosti i odbrambene sposobnosti naše zemlje, mi se sa protivnicima našeg društvenog sistema moramo obračunati organizovano i efikasno, imajući u vidu i to da su oni, više ili manje, uvek povezani sa spoljnim neprijateljem. U borbi protiv tih snaga, pored naše idejno-političke akcije, mi ćemo koristiti sva sredstva, ne ustručavajući se ni od najoštrijih mera…“ [1]

Josip Broz Tito, iz govora održanog na vojnoj vježbi „Sloboda 71“ [2]

„Postoji grupica ljudi u Jugoslaviji, a ima i mnogo takvih kritizera u inostranstvu, koji bi da se OZNA raspusti…….ako OZNA uteruje strah u kosti onima koji ne vole novu Jugoslaviju, to čini za dobrobit naših naroda..“

Josip Broz Tito, citat iz govora održanog u Mladenovcu (Srbija) dana 7.7.1945. [3]

Sagledavajući iz današnje perspektive procese koji su doveli do stvaranja i obrane samostalne i suverene, demokratske Republike Hrvatske, lako je uočiti da je i ideja o stvaranju takve Hrvatske, bila, jest i bit će cilj protiv kojeg su usmjerene različite Nacionalne informacijske strategije (NIS) i samim tim i Informacijske operacije (IO). Nerijetko su, u nastojanjima da se spriječi i onemogući stvaranje RH, korištene metode i sredstva nasilja, represije pa i fizičkih likvidacija. U ovom ćemo dijelu izraditi raščlambu takvih aktivnosti iz vremena poslije II. Svjetskog rata, za vrijeme vlasti jugoslavenskog komunističkog režima. Stoga je

1 Lopušina, M. 1997., str. 306.

2 Vojna vježba pod nazivom „Sloboda 71“ bila je najveća vježba koju je JNA ikad, tijekom svog postojanja, organizirala. Na vježbi su sudjelovale dvije cijele armija iz sastava JNA. Održana je (u vremenu od 2.-7.10. 1971.) na graničnom području između Hrvatske i Slovenije (Lika i Gorski Kotar) s jasnim političkim ciljem: zaustaviti masovni pokret naroda, poznat i kao „Hrvatsko proljeće“, tijekom kojeg su tražena prava i slobode nezamislive za komunizam, a prirodna za stvarno demokratska društva. Na ovoj vježbi, Tito je jasno stavio do znanja da će u rušenju „Hrvatskog proljeća“ primijeniti sve represivne mjere i sredstva koja mu stoje na raspolaganju, uključujući i JNA.

3 Dimitrijević, B.B.: „Uloga Armije i Službe bezbednosti u obračunu sa političkim protivnicima titovog režima 1944-1954. (I)“; URL: http://www.srpska-rec.co.yu/arhiva/328/dajstranu.php?a=24

potrebno dati prikaz razvoja komunističke partije na području bivše SFRJ te stvaranja njenog izvještajno-sigurnosnog sustava po uzoru na sovjetsku Čeku od koje su preuzeli ne samo oblik organiziranja nego i primjenu nasilnih i represivnih metoda i sredstva u borbi protiv svih onih koji nisu mislili na način na koji je to Partija od njih tražila.

1. Mač i štit u rukama Partije

„Služba je mač i štit u rukama Partije i Revolucije u borbi protiv klasnog i svakog drugog neprijatelja koji želi (s)rušiti socijalistički-komunistički poredak i narodnu vlast predvođenu njegovom avangardom: Komunističkom Partijom".

Ovako sročenu izjavu lako možemo pripisati bilo kojem dužnosniku ili službeniku izvještajno-sigurnosnog sustava (ISS) iz bilo koje od država s komunističko-socijalističkim društvenim uređenjem organiziranim po uzoru na Sovjetski Savez. Njihova se sličnost nije zadržala samo na simboličkoj razini (znakovlje, moto….) već i na političko-ideološkom i organizacijsko-ustrojbenom planu kao i s obzirom na metode, načine i sredstva djelovanja prema svima koji su proglašeni neprijateljima komunističke partije i društva. To jedinstvo stavova, ideja i djela nije bila puka slučajnost jer je znatan dio komunističkog vodstva, kao i vodstva (tijekom i poslije rata stvorenih) službi iz ISS, školovan i obučen u partijskim i odgovarajućim „stručnim" (VČK, GPU, OGPU, NKVD) školama u Sovjetskom Savezu. Pripadnici sovjetskih službi su izravno sudjelovali u stvaranju ISS u svakoj zemlji posebno, po uzoru na sovjetski organizacijski i metodološki model. Time je ISS potpuno stavljen u funkciju ostvarenja ciljeva i zadaća određenih od strane vodstva komunističke partije.

Diktatura proletarijata je jedna od ključnih političkih i ideoloških odrednica marksističke doktrine sovjetske komunističke vlasti. Time je, proces nametanja „diktature proletarijata" svim raspoloživim sredstvima, postao legitiman cilj i zadaća službi sovjetskog sigurnosnog sustava te jedna od ključnih političkih ideja drugih komunističkih partija i „njihovih" ISS.

Prema definiciji[4], diktatura je „neograničena vladavina jedne ili više osoba koje monopoliziraju svu vlast u nekoj instituciji ili državi" dok je diktatura proletarijata:

4 Anić, V., Goldstein, I., 2007, str. 129.

„Vladavina proletarijata poslije revolucije kao prijelazna etapa prema socijalizmu i komunizmu (prema Marxu i Lenjinu) i provedba te ideje kao državni sustav diktature pod vlašću komunističke partije".

Međutim, u praksi je diktatura proletarijata provođena na način koji je potpuno u skladu s definicijom totalitarnog sustava:

„Način vladavine u kojoj država pod vlašću jedne stranke ili osobne diktatorske vlasti kontrolira i nastoji usmjeravati kompletan javni život, s drastičnim ograničenjima osobnih i građanskih sloboda i prava, obavezno uz primjenu političkog terora".

Provođenje represivnog i nasilnog terora nad klerom, političkim neistomišljenicima i protivnicima te „klasnim neprijateljima i reakcionarnoj buržoaziji", bila je zadaća službi ISS komunističkih zemalja. Primjena svih vrsta represivnih mjera, pa i likvidacija, smatrala se opravdanim i neophodnim oblikom djelovanja prema osobama koje su proglašene neprijateljima Partije i Revolucije. Represivne kao i „najoštrije mere", sustav je posebno primjenjivao prema osobama koje su javnim djelovanjem (pisanjem, držanjem predavanja) širile ideje o potrebi promjene postojećeg totalitarnog jednopartijskog komunističkog društvenog uređenja u višestranačko društvo u kojem su osobne slobode i ljudska prava temeljne vrijednosti, u društvo u čiji KJZ moraju biti vraćena, od strane partije, zabranjena znanja.

1.1. Komunistička partija Jugoslavije (KPJ) i ilegalni rad

Djelujući po naputcima, ali i po uzoru na Sovjetski savez i tamošnju komunističku partiju, vrh KPJ (dalje Partija) aktivno je radio na svrgavanju s vlasti tadašnjeg vladajućeg režima Kraljevine Jugoslavije. Cilj koji je postavila KPJ bio je stvaranje nove državne zajednice u kojoj će KPJ biti vodeća, a po mogućnosti i jedina stvarna, politička snaga koja može oživotvoriti „diktaturu proletarijata". Međutim, taj put nije bio ni lagan ni lagodan.

Ubrzo po osnivanju „Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista)"[5], ukazom Vlade Kraljevine SHS od 30.12.1920., poznatim pod nazivom „Obznana", zabranjen je

5 SRPJ(k) osnovana je u Beogradu krajem travnja 1919. Na drugom Kongresu održanom krajem lipnja 1920. u Vukovaru, mijenja naziv u Komunistička partija jugoslavije.

njen rad. Nakon toga dolazi do uhićenja niza članova KPJ. Kako bi spriječili potpuni raspad Partije, rukovodstvo donosi odluku o prijelazu na rad u ilegalnim uvjetima. Počinju razvijati sustav prikupljanja podataka izvještajne, protuizvještajne i sigurnosne naravi, te kreću s nasilnim djelovanjem kao reakcijom na pritisak kojem su izloženi. Dana 21.7.1921. u Delnicama, član KPJ, Alija Alijagić ubija tadašnjeg ministra unutarnjih poslova Kraljevine Jugoslavije, i autora „Obznane", Milorada Draškovića. Potom, dana 2.8.1921., Vlada Kraljevine donosi „Zakon o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi", poznat pod nazivom „Zakon o zaštiti države" kojim su znatno pooštrene represivne mjere predviđene za suzbijanje rada KPJ, ali i drugih organizacija koje su se terorom borile protiv vladajućeg režima.

Partija je prisiljena na odlazak u potpunu ilegalu (jer se ne žele odreći primjene nasilnih metoda s ciljem osvajanja vlasti) te primjenu svih mogućih mjera i radnji kako bi se zaštitila od progona državnog sustava. Stoga dodatno razvija svoj vlastiti, unutar partijski zaštitni sustav kojem spoj ideologije i aktivnog napadnog djelovanja omogućava o(p)stanak. Vodstvo Partije koristi prikupljene podatke u borbi protiv vladajućeg režima, ali i protiv suprotstavljenih frakcija unutar same Partije.

Represivni sustav vladajućeg režima bio je uspješan u djelovanju protiv Partije. Članovi Partije uhićivani su i osuđivani na dugogodišnje kazne zatvora. Stoga je sigurnosni sustav Kraljevine Jugoslavije imao opširnu evidenciju komunista, njihovih simpatizera i mogućih pomagača. S druge strane, u zatvorima su se komunisti često susretali te, što nije bilo neobično s obzirom na situaciju u kojoj su se nalazili, komunicirali i s drugim protivnicima tadašnjeg vladajućeg režima. Između ostalih i s tzv. „Frankovcima", pripadnicima buduće ustaške vlasti.

1.2. Partija i raspad Kraljevine Jugoslavije

Partija je zatečena brzim (ras)padom Kraljevine Jugoslavije zbog čega, uglavnom nespremna, dočekuje novu situaciju[6]. U tom trenutku, Partija ne može organizirati ni voditi ustanak, dobrim dijelom i zbog važećeg sporazuma između Staljinovog SSSR-a i Hitlerove Njemačke. U Hrvatskoj vlast preuzimaju „frankovci" koji su zajedno s mnogim

6 Giron, A., 2004., str. 59. (iako autor u ovom radu iznosi razvoj antifašističkog ustanka na području Zapadne Hrvatske, organizacijska i kadrovska nepripremljenost za uspješnu organizaciju ustanka na području cijele bivše Kraljevine Jugoslavije je bila očita.).

komunistima robijali u zatvorima Kraljevine Jugoslavije. Oni staju na stranu „Sila osovine“ (nacističke Njemačke, fašističke Italije, imperijalističkog Japana). U strukturama nove, pronacističke, vlasti u Srbiji (posebno onim represivnim) ostaju uglavnom isti službenici koji su te poslove radili i za vrijeme Kraljevine Jugoslavije. Takva situacija dodatno otežava rad Partije jer su se njeni vodeći članovi, već iskušani u ilegalnom radu te, što je posebno važno, beskrajno odani Partiji našli pred novim/starim protivnicima. Stoga vrh Partije daje različite zadaće svojim članovima: dio njih se povlači u još dublju ilegalu, posebno oni koji žive u gradovima dok ostali dio vodstva Partije (po Hitlerovom napadu na SSSR) kreće u osnivanje partizanskih jedinica s ciljem organiziranja ustanka pod vodstvom komunističke partije. Ujedno pokušavaju objediniti novonastale antifašističke organizirane skupine unutar vlastite, komunističkom ideologijom vođene, strukture. Međutim, ni tada rad Partije i članova SKOJ-a na prikupljanju podataka ne prestaje nego se prilagođava novim uvjetima. Iako je došlo do promjene protivničke strane, cilj ostaje isti: stvaranje nove državne zajednice organizirane po uzoru na SSSR. U tome im pomoć i podršku pružaju pripadnici mreže sovjetskog NKVD-a koji su djelovali na području Kraljevine Jugoslavije i s kojima je vrh Partije imao vrlo prisne odnose.

Poseban problem partijskom vrhu predstavlja antifašistički pokret koji, uglavnom spontano, počinje dizati ustanak protiv okupatora i novo uspostavljenih struktura vlasti u Hrvatskoj. Stoga vrh Partije ulaže znatne napore kako bi ustanak komunista nametnuli postojećem antifašističkom pokretu i isti uklopili unutar svojih struktura[7]. Želeći se prikazati jedinim pravim borcima za stvaranje nove jugoslavenske državne tvorevine, partijski vrh na savjetovanju u Zagrebu, održanom u travnju 1941. donosi odluku kojom partijski vrh postaje istovremeno i vojni vrh. Osniva se „Vojni komitet CK KPJ“ na čije se čelo imenuje „sekretar CK KPJ Josip Broz Tito“[8].

7 Giron, A., 2004., str. 65. i 103.

8 Proces mijenjanja naziva vrhovne zapovjedne strukture ukazuje na složenost unutarnjih procesa, ali i odnosa, komunista-antifašista i nekomunista-antifašista. Krajem 1942. komunisti preuzimaju punu kontrolu i nadzor nad ustankom što se očituje u novom nazivlju:
Dana 27. lipnja 1941., Vojni Komitet je preimenovan u Glavni štab narodno-oslobodilačkih i partizanskih odreda Jugoslavije (GŠ NOPOJ).
Dana 26. listopada 1941., GŠ NOPOJ preimenuje se u Vrhovni štab narodno-oslobodilačkih i partizanskih odreda Jugoslavije (VŠ NOPOJ).
Početkom siječnja 1942., VŠ NOPOJ preimenuje se u Vrhovni štab narodno-oslobodilačkih partizanskih odreda i dobrovoljačke vojske Jugoslavije (VŠ NOP i DVJ).

Svjesni činjenice da kvalitetna obavijest, u pravo vrijeme prikupljena i dostavljena na pravo mjesto, može spasiti mnoge članove (kako od vanjskih tako i od unutarnjih, frakcijskih, sukoba), vrh Partije odlučuje procese prikupljanja i obrade obavijesti tretirati „unutar partijskim organizacijskim pitanjem“. Odnosno, proces prikupljanja obavijesti se u potpunosti podređuje interesima, potrebama i volji partijskog vrha. Stoga, iako dolazi do postupnog formiranja partizanskih, odnosno vojnih postrojbi, izvještajno-sigurnosni rad ostaje u isključivoj nadležnosti Partije i provodi se isključivo kroz partijske organizacije[9]. Sustavno i ciljano prikupljanje podataka vojne naravi (što bi bilo za očekivati s obzirom na ratnu situaciju, svakodnevne borbe, znatne gubitke na svim zapovjednim razinama) ne provodi se u vojnim postrojbama nego u partijskim organizacijama. Što više, naglasak se stavlja na prikupljanje obavijesti političke i protuizvještajne pa tek onda vojne naravi. Kao izvori se koriste članovi suradničke mrežu razvijene u sustavu Partijskih organizacija i SKOJ-a. Istovremeno članovi Partije zaduženi za izvještajno-sigurnosni rad prikupljaju i obavijesti o političkim i drugim protivnicima KPJ te organiziraju (i izvršavaju) njihove likvidacije. Partija „uspješno“ povezuje organiziranje izvještajnog, protuizvještajnog i „proaktivnog sigurnosno preventivnog djelovanja“ s ciljem onemogućavanja djelovanja budućih političkih protivnika što će u konačnici dovesti do apsolutnog monopola vlasti Partije u svim dijelovima upravljanja državom i stanovništvom .

2. Stvaranje jugoslavenskog izvještajno-sigurnosnog sustava

Budući da je Partija na području Slovenije i Hrvatske bila bolje organizirana nego na drugim područjima Kraljevine Jugoslavije, posebno Srbije (većina srpskog naroda u Srbiji bila je zadovoljna s postojanjem Kraljevine Jugoslavije jer ju je vodio srpski kralj na način koji je zadovoljavao velikosrpske političke svjetonazore) i obrambeni mehanizam

Dana 20. studenog 1942., VŠ NOP i DVJ preimenuje se u Vrhovni štab narodno-oslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije (VŠ NOV i POJ).

Dana 1. ožujka 1945., VŠ NOV i POJ preimenuje se u Generalštab Jugoslavenske armije.

Posebno je potrebno navesti da su članovi vrhovnog zapovjednog tijela istovremeno obavljali i najviše partijske dužnosti.

9 Budući da je SKOJ dio Partije neće se, kao organizacija, posebno izdvajati osim u slučajevima kad je to nužno.

koji je Partija razvijala u tim područjima bio je bolje organiziran. Dodatni razlog bolje organiziranosti Partije na području Hrvatske i Slovenije krije se u činjenici što je partijski vrh, želeći ojačati svoju poziciju u hrvatskom i slovenskom narodu, osnovao partijsku organizaciju s čisto nacionalnim predznakom (KP Hrvatske[10], KP Slovenije) obećavajući nacionalnu ravnopravnost kao i mogućnost političkog osamostaljenja Hrvatske i Slovenije, tadašnjih dijelova Kraljevine Jugoslavije. Ta je ideja naišla na podršku kod gradske, posebno studentske i radničke mladeži[11]. Međutim, ruralno stanovništvo je mahom ostalo sklono tradicionalnim vrijednostima (koje su podržavali RKT Crkva i HSS). Kroz djelovanje HSS-a, seljaštvu je bila poznata loša sudbina koja je pogodila selo i seljaštvo u Sovjetskom savezu. Također je HSS sve do trenutka kad se mogao očekivati pad Italije vodio politiku čekanja koja nije odgovarala Partijskom vrhu koji je trebao snažnu ljudsku podršku. Treba uzeti u obzir da je u to vrijeme HSS bila stranka koja je imala legitimnu podršku kroz rezultate posljednjih izbora dok takav legitimitet nisu imale ni ustaše ali ni Partija. U ožujku 1943. godine dolazi do mogućnosti da vodstvo HSS-a uspostavi kontakte sa Saveznicima te se počinju, po nalogu tajnika HSS-a, dr. Juraja Krnjevića, vršiti pripreme za moguće preuzimanja vlasti po završetku rata[12]. Povećavanjem broja pripadnika antifašističkog pokreta s članovima HSS-a dovodi u pitanje komunističku prevlast. Shvaćajući opasnost od gubljenja nadzora nad vođenjem antifašističkog ustanka, Partija, snažnije nego do tada, nastavlja s provođenjem politike kadroviranja u sustavu NOP-a tako što a sve ključne pozicije postavlja odane i provjerene članove Partije. Takvo djelovanje RKT Crkve i HSS-a, Partijski vrh nije ni zaboravio ni oprostio. To je bio jedan od glavnih razloga, snažan utjecaj RKT Crkve i HSS-a u narodu, zbog kojeg su njihovi prvaci proganjani od strane komunističkog represivnog sustava tijekom, a posebno nakon završetka rata.

Partija je imala ozbiljnih problema u organiziranju snažno centraliziranog masovnog ustanka. Malobrojnost, neorganiziranost i nekoordiniranost u organizaciji ustanka očitovala se i u procesu stvaranja ISS-a. Budući da su u Sloveniji i Hrvatskoj partijske organizacije bile dosta

10 Komunistička partija Hrvatske osnovana je 1./2. kolovoza 1937. u Anindolu pored Samobora pod imenom Komunistička stranka Hrvatske

11 Partija je gotovo cijelo vrijeme imala znatno veći broj članova SKOJ-a nego članova Partije (iako je SKOJ bio u pomladak partije, ipak su se vodile posebne evidencije broja članova – usp. Giron, A., 2004., str. 199.).

12 Giron, A., 2004. str. 103.

uspješne u ilegalnom djelovanju (posebno na području stvaranja suradničke mreže), proces stvaranja ISS tekao je brže nego u drugim područjima Kraljevine Jugoslavije na kojima je djelovala Partija te brže nego što je to vrh Partije svojim aktima mogao pratiti[13]. Stoga su vrlo često, središnja Partijska i Vojna tijela jednostavno preuzimali (u Sloveniji i Hrvatskoj) isprobane modele organizacije i djelovanja uz snažni proces centraliziranog odlučivanja i djelovanja.

2.1. Slovenija

Dana 15.8.1941.[14] Centralni Komitet Komunističke partije Slovenije donio je odluku o osnivanju VOS OF („*Varnostno obaveščalna služba Osvobodilne Fronte*"), odnosno izvještajno-sigurnosno služba slovenske Partije. VOS OF je djelovao po nalozima CK KP Slovenije. Ustroj je prikazan na slici 1:

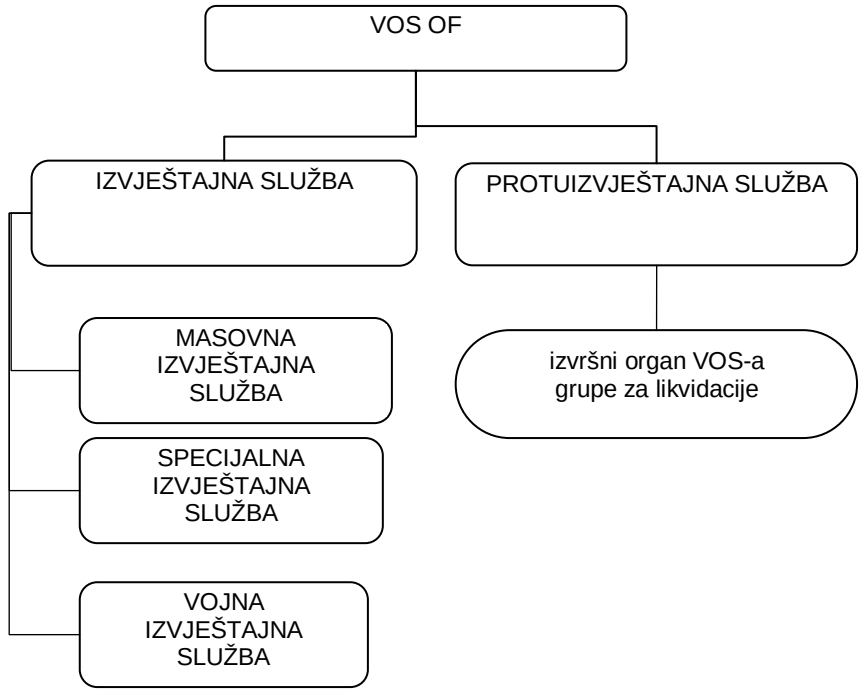

Slika 1. Organizacija VOS-a

13 Grupa autora, 1990., str. 74.
14 Grupa autora, 1990., str. 45.-85.

VOS OF je imala dva glavna područja djelovanja: izvještajni i protuizvještajni rad.

Izvještajni dio organizirano je prikupljao obavijesti korištenjem kvantitativnih prednosti, odnosno masovnosti (kroz djelovanje članova OF koji su se nalazili u svim krajevima Slovenije). Specijalna IS imala je zadaću ugrađivanja i stvaranja suradničkih pozicija unutar neprijateljskih institucija kao i protuizvještajni rad s ciljem zaštite vlastite organizacije od prodora neprijateljskih službi. Vojni je segment prikupljao obavijesti izvještajne i protuizvještajne naravi, ali po „vojnoj liniji".

Drugi dio VOS OF, protuizvještajna služba, bila je „izvršni organ" VOS-a koji je bio zadužen za likvidaciju svih osoba za koje je politički vrh Partije u Sloveniji, a kroz djelovanje VOS OF, ustvrdio da predstavljaju neprijatelje Partije i Revolucije, „izdajnika, petokolonaša, špijuna, agenata i drugih neprijatelja slovenačkog naroda"[15]. Ovaj dio OF činile su uglavnom mlađe osobe spremne na vršenje likvidacija prilikom čega su spremno riskirali i vlastite živote s ciljem ispunjavanja zadaća koje je pred njih postavila Partija. Njihovu ulogu, značaj i djelovanje najbolje opisuje Edvard Kardelj, tadašnji član Politbiroa CK KPJ te VŠNOP i DV Jugoslavije u pismu[16] koje je dana 29.3.1942. uputio „Vrhovnom komandantu i sekretaru CK KPJ Josipu Brozu Titu":

> *„…..U stvari se čitav aparat* (VOS OF-nap.a*.) sastoji od članova Partije i to naši ne daju nikome iz ruku, niti kome kontrolu. Izgrađena je iz dva dela – od obaveštajne službe i egzekutivnog aparata. Rukovodstvo je jedinstveno i sastoji se od sekretara oba dela i rukovodioca čitavog tog rada koji je direktno vezan na CK. … Egzekucijski aparat sastoji se iz oko 50 momaka, naoružanih revolverima i bombama, koji su se dobro izvežbali. Sada su počeli njihov broj podizati obzirom na sve žešći talijanski teror i akciju Bele garde. Ti momci rade svake stvari. Nekoliko primera: skoro dnevno padaju denuncijanti, okupatorske sluge izd. ….".*

Iz ovog je pisma vidljivo slijedeće:

- Partija u potpunosti upravlja i nadzire djelovanje snažno centraliziranog ISS u Sloveniji,
- postojanje i antifašista-nekomunista koji se, zajedno s komunistima, bore protiv pro-nacističkog režima,

15 Dželebdžić, M., 1987., str. 17.
16 Dželebdžić, M., 1987., str. 17.

- zajedničko djelovanje izvještajnog i represivnog (likvidacijskog)17 sustava u obračunu s unutarnjim neprijateljem, a u skladu s potrebama Partije te

- VOS OF je uzor prema kojem se organiziraju slična tijela i organizacije prvo po nekim drugim područjima, a potom i na razini CK SKJ.

Početkom siječnja 1943.[18] CK KP Slovenije donosi „Uputstvo za izgradnju VOS na terenu i u vojsci" s potpisom Edvarda Kardelja. „Uputstvo" nalaže ispunjavanje novih zadataka koji stoje pred VOS-om korištenjem svih raspoloživih metoda djelovanja, uključujući i likvidacije protivnika. Utvrđeno je da VOS, preko „Centralne komisije za bezbedonosno-obaveštajne službe"[19], rukovodi i istovremeno nadzire djelovanje, CK KP Slovenije, odnosno „da celokupni aparat VOS-a podleže kontroli Partije". Istovremeno su osnovane vojne postrojbe VOS-a koje su tako postale preteče budućeg KNOJ-a. Time je VOS postao, u punom značenju, partijska izvještajno-sigurnosno služba sa snažno izraženim represivnim djelovanjem.

VOS je, odlukom Izvršnog odbora OF, ukinut 19.2.1944. Njegovu ulogu i zadaće preuzeo je II odjel GŠ NOV i PO Slovenije. Istovremeno je u sastavu „Slovenačkog narodnooslobodilačkog odbora" ustrojen „Odsek za unutrašnje poslove" koji je „imao tri sektora: za borbu protiv pete kolone, za narodnu zaštitu i unutrašnju administraciju".

Dana 7.3.1944. GŠ NOV i PO Slovenije donosi naredbu kojom se utvrđuje novi način organizacije vojnih izvještajnih centara (kako je prikazano slikom 2):

I u ovom slučaju, iako se radi o organizaciji ustrojenoj u čisto vojnim strukturama, ključnu ulogu (zapovjednu i nadzornu) ima vrh Partije. Slovenski VOS je svojim ustrojem, načinom unutarnje organizacije, zadaćama koje je izvršavao, metodama i radnjama koje je koristio te posebno naglašena čvrsta i potpuna ovisnost o Partiji, bio ogledan primjer za organiziranje sličnih ISS u drugim dijelovima Jugoslavije.

17 Dželebdžić, M., 1987., str. 138. : Prema izviješću slovenskog GŠ od 1.5.1942., samo je „u Ljubljani likvidirano 65 petokolonaša…..dok je u celoj Sloveniji likvidirano 250 vodećih petokolonaša….".

18 10.1.1943.

19 Dželebdžić, M., 1987., str. 32.

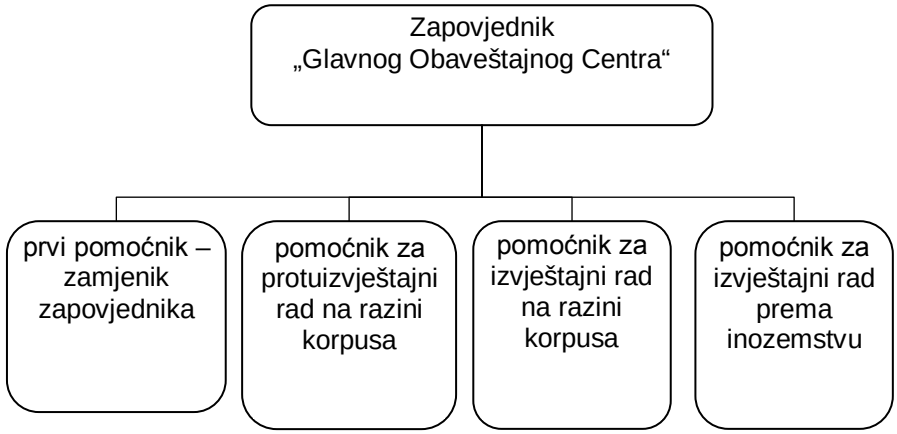

Slika 2. Ustroj „Glavnog Obaveštajnog Centra“

Na sličan način i sličnim redoslijedom CK KP, odnosno vojna zapovjedništva (redom: za Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu te Crnu Goru, Boku i Sandžak), donose naputke o osnivanju izvještajne službe u vojnim strukturama, a bez čekanja naputaka i naredbi Vrhovne komande ili CK KPJ.

2.2. Hrvatska

Vrh Partije u Hrvatskoj donosio je odluke slične slovenskim komunistima i u približno isto vrijeme. I jedni i drugi pokušali su ISS organizirati po uzoru na sovjetski ISS. To se posebno odnosi na Hrvatsku jer je u Zagrebu djelovao snažan punkt sovjetske izvještajne službe. Također je znatan dio hrvatskog komunističkog vrha „školovan te politički i stručno obučen“ u Sovjetskom savezu. Prvi pisani trag o postojanju osobe zadužene za izvještajni rad u vrhu partijskog vodstva Hrvatske nalazi se u pismu[20], od 22.10.1941., autor kojeg je Rade Končar tadašnji „sekretar CK KP Hrvatske“: „Također smo odredili jednog druga koji će biti odgovoran za izvještajnu službu“.

GŠ NOP odreda Hrvatske donosi, dana 25.12.1941., „Uput za organizaciju političke obavještajne službe“[21] (kojeg potpisuju zapovjednik i politički komesar GŠ NOP odreda Hrvatske Ivan Rukavina i Vladimir Bakarić). Već se u samom nazivu vidi i politička pozadina ovog „Uputstva“, jer je i

20 Grupa autora, 1990., str. 23.
21 Dželebdžić, M. 1987., str. 248.-250.

sovjetski GPU[22] pri NKVD-u, u svom nazivu koristio pojam „politička služba". Također se, s obzirom na korištenu terminologiju, može odrediti kad su osobe koje su „Uputstvo" pisale bile na „stručnom školovanju" u Sovjetskom savezu.

U tom se dokumentu navodi:

„Politički obaveštajni oficir polaže računa o svom radu svom pretpostavljenom komandantu i komesaru, kojima podnosi svoje izvještaje, upoznava ih sa tokom ispitivanja i prima od njih potrebna uputstva. …… Suđenje nad krivcima vrši sud, koji se sastoji od komandanta, komesara, sudskog oficira i obaveštajnog oficira."

Iz citiranog dokumenta može se zaključiti:

- Partija se ne želi odreći monopola nad procesom prikupljanja i obrade obavijesti,
- Partija ne trpi druga, a posebno ne drugačija mišljenja,
- Partija u potpunosti upravlja i nadzire izvještajno-sigurnosno djelovanje te
- Partija je objedinila osobe tužitelja i suca u „sudskim procesima".

Izvršavajući jedan od ključnih ciljeva koji je Partijski vrh postavio, borbu protiv „pete kolone", GŠ NOV i PO Hrvatske, dana 27.5.1943. donosi „Naredbu"[23] kojom se osnivaju „*Čete protiv pete kolone – Četa PPK*". Postrojba PPK je izravno podređena „obaveštajnim organima" koji su je „prema potrebi i svome nahođenju, mogli da upotrebe u borbi protiv narodnih neprijatelja i izdajnika, tj. pete kolone."[24] Pripadnici ove postrojbe imali su ovlasti represivnih organa kao i mogućnost primjene „najoštrijih mera" kako prema pojedincima tako i prema grupama (a sve po uzoru na sovjetsku Čeku). Te su ovlasti vrlo često koristili posebno pri kraju i po završetku rata.

2.3. Stvaranje jedinstvenog jugoslavenskog sustava

Slijedeća faza razvoja jugoslavenskog komunističkog ISS dostignuta je krajem 1942. kad komunistički pokret preuzima

22 Razvoj ISS u Sovjetskom savezu do početka II svjetskog rata tekao je na slijedeći način: Čeka (od 20.12.1917.-6.2.1922.); GPU pri NKVPD (do 2.11.1923.), OGPU (do 2.7.1934.), NKVD (do 3.2.1941.), NKGB (do 15.3.1946.), u listopadu 1947. dolazi do reorganizacije sustava i nazivlja u MGB (a vanjska izvještajna služba prelazi u KI gdje ostaje do 1951.), MVD (od ožujka 1953.), KGB (od ožujka 1953.).

23 „Naredbu" zajednički potpisuju komesar GŠ NO PO Hrvatske Vladimir Bakarić i komandant GŠ NO PO Hrvatske, Ivan Rukavina.

24 Dželebdžić, M. 1987., str. 141.

punu kontrolu nad antifašističkim ustankom[25] i vojnim postrojbama. Iako je već ranije uočeno da postojeći ISS, koji djeluje kroz tijela Partije, nije stvorio (u mjeri u kojoj je za to nadležan) uvjete za učinkovito vođenje borbi sa jačim postrojbama na širem bojištu, tek po preuzimanju potpunog nadzora nad vojnim sustavom (od strane Partije), dolazi do integracije partijskog izvještajnog djelovanja u vojne strukture.

Stoga, partijski i vojni vrh donosi nekoliko bitnih odluka:

- Dana 6.5.1942. „II (obaveštajni) odsek VŠ NOP i DV Jugoslavije" izdaje „Uputstvo o organizaciji i načinu funkcionisanja obaveštajne službe u partizanskim i dobrovoljačkim jedinicama i na terenu". Dokument potpisuje načelnik „II odseka" Aleksandar Ranković zvan Marko (koristio se i drugim ratnim imenom Leka) koji je istovremeno bio „član Politbiroa CK KPJ" i najbliži Titov suradnik,

- Dana 27.11.1942. VŠ NOV i POJ donosi „Uput za obaveštajnu službu", dokument koji potpisuje „Vrhovni komandant i sekretar KPJ J.B. Tito".

U „Uputstvu" od 6.5.1942. ukazuje se na uočene probleme u djelovanju kao i poražavajuće rezultate pojedinih partijskih organizacija te dijela postrojbi na sigurnosnom planu: „Nebudnost odgovornih vojnih i političkih radnika dovodi do nemilih i štetnih događaja ne samo u mnogim dobrovoljačkim jedinicama nego i u partizanskim redovima". Kako bi se uočeni problemi riješili, Aleksandar Ranković traži obavezno, i žurno, imenovanje člana KP na dužnost „obaveštajnog oficira" nadležnog za izvještajno-sigurnosno djelovanje postrojbe. Dokumentom se daje okvir za jedinstveno organiziranje i postavljanje u vojni zapovjedni sustav postojećih izvještajno-sigurnosnih službi koje djeluju na različitim razinama i s različitim uspjehom. Istovremeno se uvodi stroga centralizacija sustava tako što se svi obavještajci, preko zapovjednika i političkih komesara postrojbi u kojima djeluju, podređuju „II odseku Vrhovnog štaba". Time se uspostavlja stroga i jasna zapovjedna crta. Pozivajući se na ovo „Uputstvo" Aleksandar Ranković šalje, dana 2.12.1942. novi dokument (ovaj put u svojstvu člana CK KPJ). U tom dokumentu traži od područnih partijskih organizacija kao i od drugih partijskih tijela, da sve svoje trenutne izvještajno-sigurnosne mogućnosti stave u punu funkciju središnje vojno-političke vlasti, odnosno struktura NOV i POJ.

„Uputstvo" od 27.11.1942. podrobno razrađuje organizaciju (kako je prikazano slikom 3) „obavještajne"

25 Grupa autora, 1990., str. 57.

službe te njene ciljeve i zadaće. U okviru „II obaveštajnog odseka“, formirane su: „Sekcija za Obaveštavanje“ (koja vrlo blisko surađuje s „Komisijom za borbu protiv petokolonaša“ i „Vojnosudskim odsekom“ VŠ NOV i POJ) te „Sekcija za kontrašpijunažu“.

„Uputstvom“ se formiraju „Glavni obavještajni centri (GOC)“, „Pomoćni obavještajni centri (POC)“, „Centri Rejona (CR)“, „obavještajni organi“ i „obavještajni povjerenici“. GOC i POC imaju, kao i II odsjek VŠ, dvije „sekcije: obavještajnu i kontrašpijunažu“.

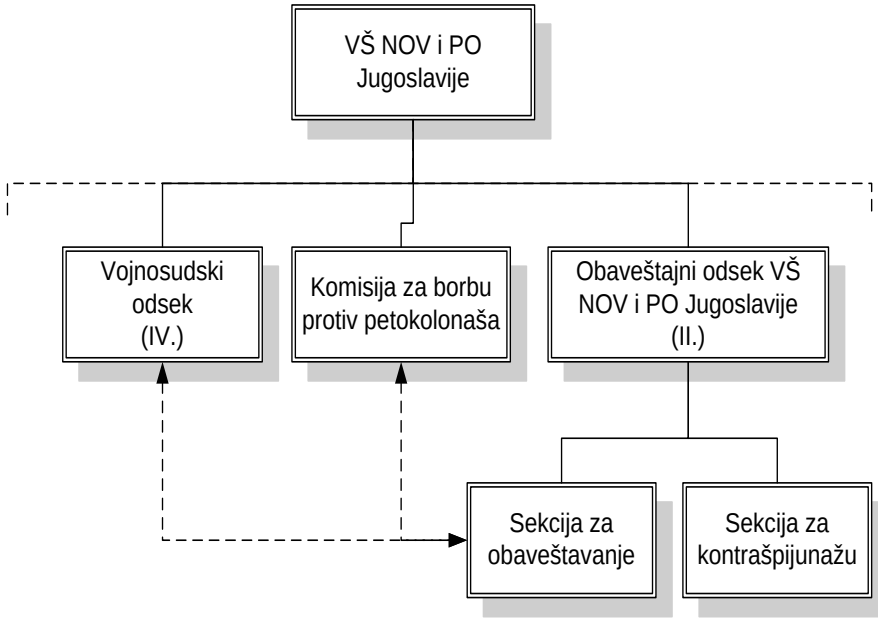

Slika 3. Ustroj „Obaveštajnog odseka VŠ NOV i PO Jugoslavije“

Zadaće pojedinih ustrojbenih dijelova odgovaraju zadaćama koje su već imale slične ustrojbene jedinice kod npr. VOS OF. GOC je izravno podređen, i za svoj rad odgovoran, „II odsjeku VŠ“. „Kontrašpijunaža“ i ovdje ima zadaću „da pripremi i izvede pariranje i likvidaciju neprijateljskih obavještajnih organa“[26]. Sustav je potpuno centraliziran i stavljen u funkciju središnje vojno-političke vlasti (gotovo su iste osobe obnašale ključne dužnosti u

26 Budući da je politička emigracija u jugoslavenskom državnom vodstvu imala status „neprijateljske, fašističke emigracije“ koja je radila za potrebe i po nalogu stranih, reakcionarnih, obavještajnih službi, to su službe iz ISS imale političko opravdanje za vršenje likvidacija, a sve u skladu sa revolucionarnim stavovima iz II svjetskog rata.

vojnom i partijskom sustavu). Završnu obradu ove „Upute“[27], odnosno njeno usklađivanje sa Sovjetskim sustavom, dao je pukovnik Fjodor Mahin (Fedor Evdokimovič Mahin[28]). Mahin je kao sovjetski obavještajac (NKVD), boravio u Kraljevini Jugoslaviji u vrijeme raspada Kraljevine Jugoslavije.

3. OZNA

Analizom rezultata djelovanja ISS na području Slovenije, Hrvatske[29] i Bosanske Krajine (gdje je ISS postizao najbolje rezultate), držeći se ranijih najava o odvajanju vojne i civilne sastavnice postojećeg „II Obaveštajnog odseka“, a u skladu sa sovjetskim načinom organiziranja i djelovanja ISS, „Vrhovni komandant NOV i POJ, Poverenik NKOJ za narodnu odbranu, Maršal Jugoslavije, Josip Broz Tito“[30] potpisuje, 1305.1944. „Naredbu o osnivanju Odeljenja zaštite naroda – OZNE“. U stvaranju OZNE opet aktivnu ulogu imaju „savjetnici“ iz Sovjetskog saveza.[31]

Naredbom se postojeći „II (Obaveštajni) odsjek VŠ“ reorganizira:

- mijenja naziv u „II (Obaveštajni) Odjel VŠ“,
- nadležan je, jedino i isključivo, za izvještajni rad po pitanjima vojne naravi,
- ostale aktivnosti prelaze u nadležnost OZNE koja djeluje u sastavu „Povjereništva za narodnu odbranu

27 Grupa autora, 1990., str. 72.

28 Po raspadu Kraljevine, pukovnik NKVD-a Mahin blisko surađuje s četnicima s kojima odlazi preko Sarajeva u Crnu Goru. Potom, u srpnju 1941. godine, ipak prilazi KPJ, dolazi u Vrhovni štab gdje postaje jedan od glavnih savjetnika komandanta VŠ i generalnog sekretara KPJ, J.B. Tita. Njegovo područje djelovanja bilo je propaganda i izvještajni rad. Tijekom boravka, vrlo je blisko surađivao sa vrhom KPJ. U veljači 1944. godine dobio je čin general-lajtnanta NOV i POJ. Umro je 02.06.1945. godine u Beogradu gdje je sahranjen kao jedan od ratnih heroja.

29 Dželebdžić, M. 1987., str. 78.: „Sredinom 1943. godine, na području koje je pokrivao GŠ NOV i PO Hrvatske, obavještajci su imali više od 2000 „povjerenika“. U Zagrebu je djelovalo oko 900 dodatnih povjerenika. Jednako kvalitetna i brojna mreža bila je stvorena i u okviru VOS OF u Sloveniji“.

30 U to je vrijeme Tito obnašao četiri različite vojno-političke-sigurnosne dužnosti: generalni sekretar KPJ, Vrhovni komandant NOPV i POJ, predsjednik NKOJ (današnja pozicija Predsjednika Vlade), Povjerenik za narodnu odbranu (današnja pozicija Ministra obrane)“.

31 Lopušina, M., 1997, str. 39.: Prema izjavi Svetislava Stefanovića zvanog Ćeća, u stvaranju OZNE po uzoru na sovjetski NKVD (ustroj, organizacija, područja djelovanja, pravilnici) sudjelovali su predstavnici NKVD-a pri VŠ, pod vodstvom sovjetskog pukovnika Timofejeva. Timofejev je došao u VŠ kao član sovjetske delegacije koju je vodio general Kornjejev dana 23.2.1944.

Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije“ (PNO NKOJ).

Osnivanjem OZNE željelo se stvoriti *„… jedinstvenu moćnu organizaciju koja bi upravljala političkom obavještajnom službom u inostranstvu i na okupiranoj teritoriji i kontra obavještajnom službom u NOVJ i na oslobođenoj i neoslobođenoj teritoriji. Jedinstvena struktura i centralizovano rukovodstvo omogućuju obezbeđenje jedinstvene i tvrde političke linije u obavještajnoj i kontra obavještajnoj službi i daju Vrhovnom komandantu i rukovodstvu NOP moćno oružje za nanošenje jednovremenih udaraca po fašističkim i drugim neprijateljskim elementima po čitavoj zemlji*.“[32]

Stoga se OZNA popunjava najboljim, i Partiji najodanijim, kadrom. Također se, u posebnom „Uputstvu“ OZNe, od 18.5.1944., navodi: *„…Organi OZNE moraju biti najdosledniji zaštitnici i čuvari tekovina narodnooslobodilačke borbe. Stroga i neumoljiva prema neprijatelju, pravedna prema svakom poštenom čoveku OZNA će postati najomiljenija organizacija u našem narodu.*“[33.]

Naredba predviđa da se iz ovako organizirane OZNE, prelaskom na mirnodopske uvjete djelovanja, „lako stvori državni aparat državne bezbednosti time što bi se od vojske odvojili Prvi i Drugi odsjeci OZNE.“

U dokumentima kojima se nalaže osnivanje OZNE, navedeni su i ciljevi prema kojima OZNA djeluje: „borba protiv špijuna, diverzanata, terorista i drugih antinarodnih elemenata u NOP…“[34]. Time su pored poznatih neprijatelja, komunisti naredili OZNi primjenu svih raspoloživih mjera, uključujući i one „najoštrije“, protiv političkih protivnika Partije koji su bili dio antinacističkog i antifašističkog pokreta kao što je to bio dio HSS-a (kojeg nazivaju „Mačekova klika“[35]). Istovremeno, OZNA je od samog početka korištena i protiv svih osoba iz antifašističkog-komunističkog pokreta koji nisu mislili kao Tito. OZNA je od početka svog djelovanja aktivno radila na prikupljanju obavijesti o članovima AVNOJ-a i ZAVNOH-a[36] kako bi se iste kasnije moglo iskoristiti, odnosno zloupotrijebiti. Korištenjem OZN-inog rječnika „izvršilo bi se čišćenje tih tijela od unutrašnjeg i vanjskog neprijatelja Partije, Revolucije i naroda“.

32 Jurčević, J., 2005., str. 242.
33 Dželebdžić, M. 1987., str. 113.
34 Jurčević, J., 2005., str. 242.
35 Jurčević, J., 2005., str. 259.
36 Jurčević, J., 2005., str. 262.

Odmah po osnivanju OZNE, prva grupa djelatnika odlazi na višemjesečni operativni tečaj NKVD-a koji se držao pri „Višoj školi državne bezbednosti SSSR-a“[37]. Druga grupa, sve zajedno 60 osoba, odlazi na isti tečaj krajem 1945. Pored ovih polaznika, na području Jugoslavije su predstavnici NKVD-a održali mnoge tečajeve i vršili obuku budućeg kadra OZNE već od kraja 1945.

3.1. Ustroj i organizacija

OZNA se organizira pri „Povjereništvima za narodnu odbranu KNOJ-a“. S obzirom na postavljene zadaće, utvrđena je unutarnja organizacijska struktura sa četiri „odseka“ (peti je osnovan 3.3.1945.) kako je prikazano slikom 4:

- „1. odsek – obavještajni“,
- „2. odsek - kontraobaveštajna služba na oslobođenoj teritoriji“,
- „3. odsek - kontraobaveštajna služba u vojsci“ i
- „4. odsek - statističko-tehnički“.

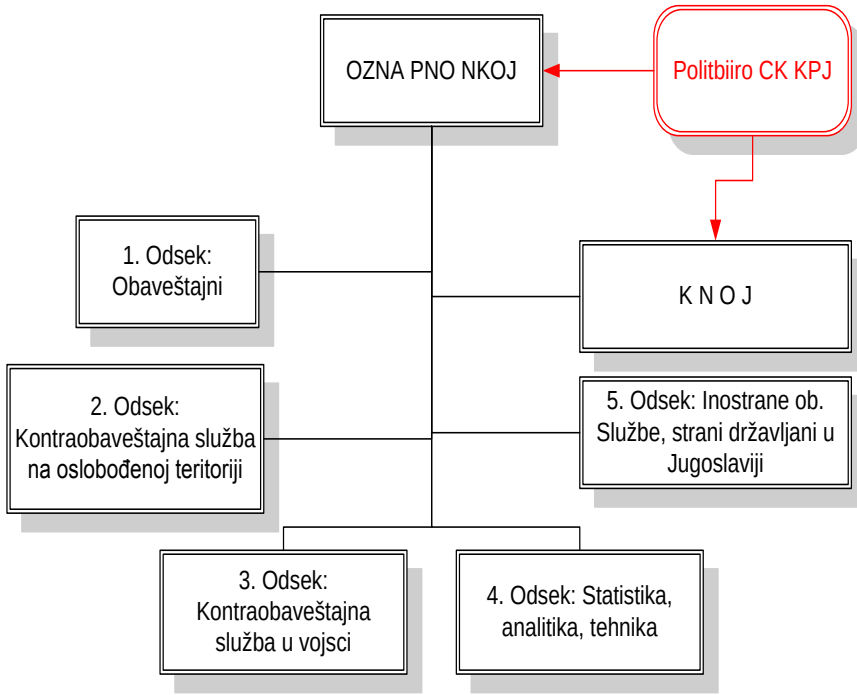

Slika 4. Ustroj OZN-e

37 Lopušina, M., 1997, str. 40.

Iz ustroja slijede i područja djelovanja:

- „1. odsek“ djeluje uglavnom u inozemstvu i na okupiranom području,
- „2. odsek“ se bavi tzv. „unutarnjom problematikom“, odnosno između ostalog, kako je navedeno u Naredbi „….bdi nad aktivnošću raznih političkih grupa u NOP….“,
- „3. odsek“ djeluje unutar vojnih struktura na protuizvještajnom planu,
- „4. odsek“ vodi evidencije, baze podataka, pruža tehničku potporu, bavi se kriptologijom i kriptografijom te vrši druga slična djelovanja,
- 5. odsek“ s područjem djelovanja „borba protiv svih inostranih agentura u Jugoslaviji“[38].

Ono što je posebno zanimljivo i što ukazuje na stalnost u želji vrha Partije da pomoću ISS kontrolira kako pojedinca tako i određene zajednice, su prava dana djelatnicima OZNE:

- otvaranje i vršenje istraga,
- pisanje kaznenih prijava,
- uhićivanja,
- organiziranja i upravljanja zatvorima.

Prijave napisane od strane „organa OZNe“ uglavnom se odmah prihvaćaju kao činjenice i temeljem njih se donose presude, često vrlo drakonske. Naime, u navedenoj naredbi stoji da „Istragu nad uhapšenim narodnim neprijateljima, prebeglicama i sličnim vrši onaj odsek na osnovu čijeg materijala je izvršeno hapšenje. Prvi odsek – to je pravilo – ne vrši hapšenje i ne bavi se istragom.“

3.2. Partija i kadroviranje u OZNI

Prvi načelnik OZNE, Aleksandar Ranković podređen je i odgovoran, isključivo i jedino, Vrhovnom komandantu i predsjedniku NKOJ-a Josipu Brozu Titu kojem je bio zamjenik.

Vodeće osobe OZNE dolaze iz samog vrha komunističke partije:

- načelnik OZNE: Aleksandar Ranković (pored ostalih dužnosti on je i „organizacioni sekretar CK KPJ[39], član Politbiroa KPJ“),
- zamjenik načelnika OZNE: Svetislav Stefanović zvan Ćeća

38 Jurčević, J., 2005., str. 257.

39 „Organizacioni sekretar“ odgovara današnjoj dužnosti „Glavnog tajnika“

- načelnik „1. odseka“ OZNE: Maksimiljan Baće zvan Maks, član Pokrajinskog komiteta KP Hrvatske za Dalmaciju i politički komesar,
- načelnik „2. odseka“ OZNE: Pavle Pekić,
- načelnik „3. odseka“ OZNE: Jeftimije Šašić zvan Jefto, „sekretar Kotarskog komiteta KPJ i član Pokrajinskog komiteta KPJ za Slavoniju“, komesar 12. slavonske divizije, član CK KPJ,
- načelnik „4. odseka“ OZNE: Mijat Vuletić,
- načelnik OZNE za Hrvatsku: Ivan Krajačić zvan Stevo – „organizacioni sekretar“ CK KP Hrvatske,
- načelnik OZNE za Bosnu i Hercegovinu: Uglješa Danilović, „organizacioni sekretar“ PK KP Bosne i Hercegovine,
- načelnik OZNE za Sloveniju: Ivan Maček zvani Matija, „organizacioni sekretar“ CK KP Slovenije,
- načelnik OZNE za Srbiju: Slobodan Penezić zvani Krcun, član PK SKOJ-a,
- načelnik OZNE za Crnu Goru: Veljko Milatović, član „biroa PK KP za Crnu Goru i Boku“ i „organizacioni sekretar PK SKOJ za Crnu Goru“,
- načelnik OZNE za Makedoniju: Bane Andreev, „organizacioni sekretar“ CK KP Makedonije,
- načelnik OZNE za Vojvodinu: Čeda Reljić, član PK KPJ za Vojvodinu,
- načelnik OZNE za Sandžak: Đorđe Peruničić, član „Oblasnog komiteta KPJ za Sandžak“,
- načelnik OZNE za Kosovo i Metohiju: Spasoje Đaković, član „OK KPJ za Kosmet“,
- načelnik OZNE za Beograd: Miloš Minić, član PK KP za Srbiju.

U kadroviranju OZNE vidljiv je znatan utjecaj Aleksandra Rankovića koji je pripadnike najviših partijskih tijela postavljao na ključna mjesta ISS. Takva je praksa primjenjena i na nižim razinama odlučivanja i djelovanja unutar ISS.

3.3. KNOJ

Dana 15.8.1944. „maršal Jugoslavije J. B. Tito“, donio je odluku o osnivanju KNOJ-a („Korpus narodne odbrane Jugoslavije“) „radi obezbeđenja pozadine narodnooslobodilačke vojske i održavanja reda na oslobođenoj teritoriji Jugoslavije“, odnosno zbog provođenja „borba sa antinarodnim ustanicima u pozadini NOV i likvidacija četničkih, ustaških, belogardejskih i drugih antinarodnih bandi na oslobođenoj teritoriji Jugoslavije“. Pod

pojmom „narodni neprijatelj“, „antinarodni element“ i „ratni zločinac“, podrazumijevane su sve osobe koje „su se svojim pasivnim stavom negativno odnosili prema N.O.P. i na taj način pomagali neprijatelju“[40]. Ova je odredba masovno zloupotrebljavana u osobnim obračunima, prilikom konfiskacije imovine (pokretnina i nekretnina), odnosno u svim slučajevima kad je osobe, za koje je Partija pretpostavljala da joj smetaju, ili će joj možda smetati u dolasku (i održanju) na vlast, trebalo ukloniti – politički i fizički.

Postrojbe KNOJ-a postale su izvršno-represivni organi OZNE („vojska OZNE“) sa slijedećim zadaćama:

- borba protiv „špijuna, petokolonaša, domaćih izdajnika, kolaboracionista“ u skladu s primljenim nalozima nadležnih iz OZNE,
- osiguravanje tijela i organizacija vojne, partijske i državne vlasti,
- osiguravanje i nadzor vanjskih granica te
- poduzeća sa namjenskom (vojnom) proizvodnjom.

U vrijeme neposredno prije završetka rata (travanj 1945.), KNOJ se sastojao od 29 brigada organiziranih u 7 divizija i 4 samostalne brigade[41] s oko 120 000 pripadnika[42]. Pojedini izvori[43] procijenili su da je krajem 1945. bilo „oko 790 banditskih grupa“ u kojima je bilo oko „nekoliko desetina hiljada naoružanih bandita“. Isti izvori navode da su „OZNA/Služba državne bezbednosti, milicija i KNOJ“, do kraja 1948. taj broj „pripadnika oružanih banditskih grupa“, preostalih na području tadašnje Jugoslavije, likvidiranjem, „svele na svega 470 lica“[44].

3.4. OZNA i oblikovanje KJZ “čišćenjem” naroda

Partijskim odlukama stvorena je moćna, potpuno centralizirana, „integralna politička obaveštajna služba“[45], čvrsto povezana s vojno-političkim vrhom i s jasnom zadaćom provođenja politike KPJ. Gotovo svi oni koji su govorili drugačije nego što je vrh Partije mislio, smatrani su „kontra revolucionarima“, „neprijateljima Revolucije koji

40 Jurčević, J., 2005., str. 298.
41 Drugi svjetski rat, URL: http://www.vojska.net/hrv/drugi-svjetski-rat/jugoslavija/knoj/brigada/ 7.10.2009.
42 Jurčević, J., 2005., str. 285.
43 Domankušić., S. – Levkov. M., 1974., str. 58.-61.
44 Grupa autora, 1990., str. 105.
45 Grupa autora, 1990., str. 86.

napadaju najsvetlije tekovine naše NOB“[46]…. Stoga je njihovo uklanjanje iz javnosti, a ne rijetko i likvidiranje, bila dio svakodnevnog djelovanja OZNE. U praksi je, u doba završetka rata i neposredno poslije rata, to djelovanje imalo slijedeći pojavni oblik: prilikom ulaska u novooslobođena mjesta i gradove, pripadnici OZNE i KNOJ-a su zauzimali glavne dijelove grada/mjesta te izvršavali „prva čišćenja“ od „neprijateljskih elemenata“. Djelatnici OZN-e su istovremeno prvi obnašali „upravnu vlast“[47] u gradovima i mjestima u koja su ušli. U tim „čišćenjima“ ubijen je i velik broj osoba kojima je jedini krimen bio/bila pripadnost političkim strankama i organizacijama koje su mogle predstavljati politički problem Komunističkoj partiji, nakon pobjede nad pronacističkim i profašističkim režimima[48]. Kako je to „čišćenje“ izgledalo u praksi, vidljivo je iz depeše koju je dana 17.5.1945. načelnik OZN-e, general Aleksandar Ranković, uputio načelniku OZNE za Hrvatsku, Ivanu Krajačiću zv. Stevo: „*Vaš rad u Zagrebu je nezadovoljavajući. Za 10 dana u oslobođenom Zagrebu streljano je samo 200 bandita. Iznenađuje nas ova neodlučnost za čišćenje Zgb-a od zlikovaca. Radite suprotno od naših naređenja jer smo rekli da radite brzo i energično i da sve svršite u prvim danima…Međutim, šef II Otsjeka zagrebačkog odjeljenja ima neki svoj stav. Njega i inače smjenjujemo s ove dužnosti….Ovu depešu pokazati Vladi (*Vladimiru Bakariću-op.a.*), potvrdite prijem i budite češće u kontaktu s nama*“.[49]

Na „I. savjetovanju načelnika i rukovodstva OZN-e za Hrvatsku“ održanom sredinom srpnja 1945. Duško Brkić[50], u funkciji člana CK KP Hrvatske potvrđuje čvrstu sponu između Partije i ISS: *„… sve ono što vam bude stizalo od Odjeljenja OZN-e za Hrvatsku, nisu samo odluke druga Steve (general Ivan Krajačić zvan Stevo, načelnik OZN-e za Hrvatsku), nego je to odluka partije, CK KPH, CK KPJ. I vi treba da vodite računa o … striktnom izvršavanju svih zadataka … ne samo zato što ste na radu u OZN-i … nego*

46 Navedene su česte isticane poruke partijskih dužnosnika u javnim istupima.

47 Jurčević, J., 2005., str. 265.

48 Jurčević, J., 2005., str. 266.-267.: „ZADATCI NOOa PRI OSLOBADJENJU NOVIH KRAJEVA…5.d) Jednovremeno sa vojskom, odnosno odmah nakon nje ulazi vojska OZNe i organi OZNe. … 5.e) prvih dana svu vlast, naročito upravnu vrši OZN-a. kojoj se stavljaju na raspolaganje svi organi upravnih odjela NOO. kad OZN-a izvrši prva čišćenja (likvidacije-nap.a.) i osigura grad, onda počinje predavati upravu u ruke NOO….“

49 Jurčević, J., 2005., str. 269.

50 Prema Bilandžić, D., 1999., str. 261., Brkić je bio „stvarni vođa Srba u Hrvatskoj, drugi po rangu u partijskoj i državnoj hijerarhiji, dakle prvi do V. Bakarića…“

zato što je to direktiva naše partije, našeg centralnog Komiteta“[51].

O ratnim, te posebno poslijeratnim žrtvama pobjednički razjarenog komunističkog totalitarizma nije se previše govorilo. Međutim, u pojedinim znanstvenim radovima kao i na poluzatvorenim partijskim političkim skupovima, iznosili su se podaci koji nam danas govore o strahotama komunističke represije organiziranim i provođenim po uzoru na sovjetsku Čeku.

Dostupna dokumentacija ukazuje na masovne zločine koje su činili pripadnici OZNE i KNOJ-a. U izviješću, koje je dana 10.7.1945. po obilasku Slavonije, a u svezi s tamošnjim sigurnosnim stanjem sastavio predstavnik „*Otsjeka narodne milicije, Odjela za javni red i sigurnost Ministarstva unutrašnjih poslova Federalne države Hrvatske*“, ističe se: *„…Organi OZNe vrše pljačke, ubijaju ljude bez suda, ne pokopavaju ih ili ih ne pokopavaju čestito. Narod strahuje. Osjeća se nesigurnost ne samo u narodu, nego i medju članovima NOO. Na Okrugu (Brod i Nova Gradiška) imade više slučajeva gore navedenog postupka, gdje su se ubijali i seljaci bez suda i istrage. … Dakle nije strah samo u narodu, koji svaki dan čeka da neće biti odveden negdje i ubijen (to javno govori) već je taj strah ušao i u same Odbore*…“[52].

Čak je i načelnik OZNE za Hrvatsku, Ivan Krajačić, na sastanku održanom 14.7.1945. s načelnicima OZNE s područja Hrvatske tražio: „*Drugovi, prestanite konačno sa likvidacijama! Ne zato što ja možda žalim neprijatelja, ja ne žalim ni mog oca, nego zato što se u narodu kuje, ruje. Mi moramo nastojati da nađemo nov način sa kojim ćemo neprijatelje odstraniti…*“[53]. On međutim nije tražio stvarni prestanak masovnih likvidacija. Tražio je način za prikrivanjem likvidacija od očiju i ušiju naroda koji ipak sve vidi, čuje i ne zaboravlja. Znanja o likvidacijama, potisnuta su u korpus zabranjenog znanja u tadašnjoj Jugoslaviji. Međutim, među pripadnicima hrvatske političke i gospodarske emigracije, ta su znanja bila legitimni i sastavni dio njihovog korpusa javnog znanja koji su uporno održavali u korpusu javnog znanja (KJZ) kroz publicističko djelovanje.

Da se radi o državnom teroru i brutalnom obračunu s neistomišljenicima, potvrđuju i statistički podaci prikupljeni u arhivi Komande KNOJ-a. Iz njih se vidi da su jedinice KNOJ-a ubile, u periodu od 1945. do 1947. 26.947 naoružanih kontrarevolucionara – „ustaša, križara, četnika, balista,

51 Jurčević, J., 2005., str. 332., 336.
52 Jurčević, J., 2005., str. 273.
53 Jurčević, J., 2005., str. 338.

stranih špijuna i diverzanata“, ranile 2.950, a 86.031 osoba zarobile. U razdoblju od 1948 – 1951. „ubijeno je ili zarobljeno 35.846 naoružanih ustaša, križara, četnika, balista i raznovrsnih špijuna i izdajnika"[54]. Prema istom izvoru, od 1946-1956. na granicama je uhvaćeno 55.053 osoba u pokušajima ilegalnih prijelaza. U periodu od 1955-1965. spriječeno je 87.971 ilegalnih pokušaja prijelaza granice[55].

Moša Pijade, jedan od ključnih ideologa titoističkog komunizma, u govoru u Saveznoj skupštini iznio je podatak da je u vremenu od 1945-1953. „*u zemlji policija pohapsila 171.173 osobe*“[56].

4. Obilježja jugoslavenskog ISS-a

Proces stvaranja jugoslavenskog ISS, u vremenu prije i poslije rata, imao je slijedeća obilježja:

- ISS je nastao iz potrebe Komunističke partije za prikupljanjem podataka koji su trebali omogućiti politički, ali i svaki drugi, o(p)stanak Partije na političkoj sceni,
- ISS je razvijan i organiziran potpuno u skladu, i po uzoru, na ISS Sovjetskog Saveza,
- djelovanje ISS od samog je početka smatrano „unutar partijskim organizacijskim pitanjem“ jer je Komunistička partija cijelo vrijeme imala punu kontrolu i nadzor nad svim događanjima vezanim na ISS-om,
- ISS je u potpunosti bio u funkciji ostvarenja postavljenih, od strane političko-vojnog vrha, ciljeva i zadaća koji su bili „na liniji Komunističke partije“,
- ISS je bio snažno centralizirani sustav kojem se ishodište nalazilo u samom vrhu Partijskih struktura,
- ISS je objedinjavao izvještajno i protuizvještajno djelovanje,
- ISS je imao i izvršno-represivne ovlasti: protjerivali su, iseljavali i preseljavali, podnosili prijave, vršili uhićenja, zatvarali, likvidirali,
- ISS je sustavno ustrojavao i razvijao ustrojbene cjeline zadužene za organizirano eliminiranje, odnosno likvidiranje, protivnika „Partije, Revolucije i tekovina NOB“.
- članstvo u Partiji bilo je nužan preduvjet za zapošljavanje u ISS sve do (na području Hrvatske) održavanja prvih slobodnih višestranačkih demokratskih

54 Hlaić, V. 1983., str. 23.
55 Hlaić, V., 1983, str. 24.
56 Lopušina, M., 1997, str. 149.

izbora 1990. (dana 1.1.1990. raspuštene su partijske organizacije u RSUP SRH, a time i u SDS RSUP SRH) te

- jugoslavenski ISS bio je istinski britki, brzi i nemilosrdni „mač i štit u rukama komunističke Partije“.

5. KPJ/SKJ protiv Crkve u Hrvata

Katolička Crkva predstavljala je, može se reći, posebnu vrstu izazova komunističkom totalitarnom sustavu. Crkva, posebno Katolička crkva u Hrvata (RKT) je smatrana „antisocijalističkom institucijom“ te je kao takva predstavljala zbiljan sigurnosni problem. RKT je bila oslonac, uporište i nada mnogima koji komunističku vlast nisu dočekali s oduševljenjem. Ali i mnogima koji su se ubrzo po formiranju „narodne vlasti“ i sami uvjerili u komunističku okrutnost i represiju. Katolička crkva nije se ustručavala, kao ni prije ni poslije, kritizirati djelovanje vlasti koje je bilo suprotno humanizmu i moralu jer je komunizam, kao i svaki drugi totalitarizam u stalnom sukobu s kršćanskim naukom. Poseban problem za Partiju predstavljala je činjenica da su i RKT u Hrvata (kao i postojeće pravoslavne crkve, posebno Srpska PC) snažno djelovale na (o)čuvanje tradicionalnih (ali i nacionalnih-patriotskih) ljudskih vrijednosti te na zaštitu znanja koja je Partija proglasila (službeno i/ili neslužbeno) zabranjenim znanjima.

Djelovanjem Crkve, mnoga su zabranjena znanja pokušavala opstati i zauzeti „svoje“ mjesto u KJZ. Naime, prema službenim podacima, 1982. različite tiskovine nastale u okrilju Katoličke Crkve imale su ukupnu nakladu od 7,1 milijuna primjeraka, od čega „Glas Koncila“ 2,76 miliona[57]. Zbog takvih difuzija znanja, mnogi su svećenici osuđivani na zatvorske kazne. Međutim, povećanjem represije nad svećenstvom, utjecaj Katoličke crkve u narodu je samo rastao. Od vremena neposredno nakon rata koje je obilježio agresivni ateizam do pada komunističke vlasti 1990. utjecaj Katoličke crkve je u narodu, a time i u društvu i državi, bio sve veći i sve značajniji. Međutim, početak tog vremena, obilježen je izuzetno agresivnim djelovanjem prema Crkvi i crkvenim osobama: njihovim uhićenjima, zatvaranjima, proganjanjima, ubojstvima.

U pismu koje je 14.7.1945. „Javni tužilac Hrvatske“ uputio „Javnom tužiocu DF Jugoslavije“, izričito je navedeno:

57 Novak, B. 2005., str. 809.

„Stup reakcije, njen organizator i nosioc je katolička crkva i njen kler skoro stopostotno na čelu s nadbiskupom Stepincem“[58].

5.1. Uhićenje blaženog kardinala Alojzija Stepinca

Sredinom svibnja, vrh jugoslavenske i hrvatske Partije i OZNE (Tito, Ranković, Bakarić, Krajačić) planira uhićenje zagrebačkog kardinala blaženog Alojzija Stepinca. To je vidljivo iz komunikacije Aleksandra Rankovića i Ivana Krajačića od 13.5.1945.[59]: „*U sporazumu sa drugom Vladom (Vladimir Bakarić-nap.a.) da Stepinca ne hapsimo medju prvima, nego iza jednog broja raznih reakcionara. Mi držimo da bi se to moglo sada učiniti. Molimo vas javite vaše mišljenje o hapšenju i postupku sa Stepincem. Stevo*“. Nekoliko dana kasnije, 17.5.1945. OZNA za Hrvatsku izvješćuje OZNU Jugoslavije:

„Nad Stepincem koji je danas bezbučno uhapšen vodimo privremenu istragu. Molimo vas javite za daljnji postupak s njim. Stevo“.

Kardinal Stepinac je kao zagrebački nadbiskup, zbog svog poštenja, iskrenosti i odanosti Katoličkoj crkvi, kao i činjenici da je u komunističkom sustavu Crkva praktički jedini komunikacijski kanal preko kojeg narod može čuti istinu koja je drugačije od one koju Partija službeno nameće kroz komunikacijske kanale koji su pod njenom potpunom kontrolom, predstavljao problem s kojim se Partija htjela što prije obračunati uz „što manje buke“. Takva vrsta obračuna s političkim neistomišljenicima bila je u skladu s, u ratu prokušanom, metodom slabljenja organizacije „njenim obezglavljivanjem, odnosno eliminiranjem vodećih i ključnih osoba“. Partija je znala da je i za vrijeme NDH, Katolička crkva često i ozbiljno kritizirala, na sebi svojstven način, tadašnje vlasti zbog njihovog nečovječnog djelovanja te prikupljala (svjesna rizika) podatke o „zlodjelima nacista i fašista na našem području, uključujući okupiranu Dalmaciju“[60]. Bilo je realno očekivati da će Katolička crkva i u komunističkoj Jugoslaviji dići svoj glas protiv nasilja i zločina koje provodi nova vlast. Posebno zato jer su sve političke organizacije i udruge koje nisu nastale djelovanjem KPJ, bile zabranjene na području Hrvatske (u Srbiji su neko vrijeme ipak djelovale različite stranke). Nitko nije mogao istupati, osim svećenika, posebno ne javno pred mnoštvom

58 Jurčević, J., 2005., str. 299.
59 Jurčević, J., 2005., str. 269.
60 Meštrović, I., Zagreb, 1969., str. 334.

ljudi, protiv KPJ. Crkva je, kroz crkvene pisane medije izražavala svoje stavove koji su bili vrlo često kritički orijentirani prema stvarnosti.

Svjestan mogućeg utjecaja RKT Crkve na javnost, Tito je pokušao prisiliti nadbiskupa Stepinca i vrh katoličke crkve u Hrvatskoj na osnivanje Hrvatske katoličke crkve, odnosno, odvajanje Kaptola od Vatikana. Takvom bi, novo organiziranom crkvom, sasvim sigurno i preko OZNe/UDBe, lakše upravljao te manipulirao osjećajima i idejama stanovništva i istovremeno držao narod u dodatnoj pokornosti (jer je, kako kažu ideolozi komunizma, „vjera opijum za narod"). Međutim, i pod prijetnjom progona i zatvaranja, nadbiskup Stepinac i vrh Katoličke crkve odbijaju te Titove zahtjeve. Naime, u Zagrebu je 4.6.1945. došlo do susreta Tita i Bakarića (tadašnjeg predsjednika hrvatske Vlade) i predstavnika Katoličke crkve (delegaciju je, umjesto uhićenog nadbiskupa Stepinca, predvodio biskup Salis)[61]. Na tom susretu, Titova ponuda/traženje za osnivanjem „nacionalne Crkve u Hrvata" (po uzoru na nacionalne pravoslavne Crkve) je odbijena. Kako bi pokazao svoju ozbiljnost Tito je, na molbu delegacije, omogućio oslobađanje nadbiskupa Stepinca iz zatvora već dan nakon održanih pregovora.

Nakon što je Tito shvatio da je njegova ponuda u potpunosti odbijena, nadbiskup Stepinac je ponovo, kao i mnogi drugi svećenici, izložen snažnom represivnom djelovanju Partije i ISS. Nadbiskup Stepinac je ponovo uhićen 18. 9.1946. dok je dana 11.10.1946. osuđen na 16 godina strogog zatvora te još 5 godina gubitaka građanskih prava na, od strane Partije i OZNE, montiranom političkom procesu[62].

Nadbiskup Stepinac je bio svjestan koliko su opasni, kao oblici društvenog uređenja, totalitarni režimi nacizam, fašizam i komunizam. Znao je da takvi sustavi ne dozvoljavaju opstanak osoba i institucija koje su u stanju biti ozbiljna oporba, što je u razgovoru s Ivanom Meštrovićem jasno rekao: „Ili će me nacisti ubiti sada, ili komunisti kasnije"[63].

61 Bilandžić, D., 1999., str. 255.

62 Znakovito je da je tužitelj u procesu protiv blaženog kardinala Alojzija Stepinca bio Jakov Blažević, kadar OZN-e koji je, nakon sloma Hrvatskog proljeća 1971. godine, postao predsjednik Sabora SRH.

63 Spalatin, K. str. 402. Ovaj dio teksta, koji se nalazi na str 378., a koji je objavljen u knjizi Ivana Meštrovića (Uspomena na političke ljude i događaje) tiskanoj u Argentini (Buenos Aires) 1961. u izdanju Knjižnice Hrvatske revije, nije tiskan u Meštrovićevoj knjizi istog naslova u zagrebačkom izdanju Matice Hrvatske tiskanom 1969.).

Vrlo brzo se na partijskim sastancima počela uočavati stvarnost i istina: „Politbiro CK KPH na sjednici 21. veljače 1947. konstatira da su „svećenici manje bučni, ali u crkvama nikada toliko ljudi…“.[64] Ipak se nastavilo s represivnim djelovanjem protiv Crkve[65] kao i s nametanjem ateizma kao službene državne ideologije (vjernici nisu mogli računati na bolje plaćena mjesta niti u jednom dijelu državne birokracije bez obzira na postignute rezultate u radu jer je ključno mjerilo uspjeha bilo članstvo u Partiji).

Kako bi bolje sagledali odnos službenih vlasti i samog ISS prema Crkvi, poslužit će nam dokument „Savjetovanje….“ nastao u travnju 1987. Načelnik II Uprave SDB Božo Bagarić u svom izlaganju „Neka saznanja i ocjene o neprijateljskoj djelatnosti ekstremne emigracije sa posebnim osvrtom na preduzete mjere i zadatke službe u cilju onemogućavanja te djelatnosti“, ističe slijedeće[66]:

> *„… U tim (*protujugoslavenskim – nap.a.) *aktivnostima emigracija ima značajnu podršku reakcionarnog klera na pastoralnom radu u inostranstvu. … Pod izgovorom 'očuvanja nacionalnog identiteta' pri hrvatskim katoličkim misijama, crkveno-školskim opštinama i islamskim centrima organizuju razna društva, kulturne i druge sekcije u koje pokušavaju da uključe veći broj naših gradjana. Kleronacionalizam i neprijateljsko djelovanje reakcionarnog svećenstva značajan je duhovni podsticaj i oslonac neprijateljske emigracije. … Sprega klera, kleronacionalista i neprijateljske emigracije ogleda se i u sinhronizovanim aktivnostima u cilju rehabilitacije poznatih ratnih zločinaca i kvislinga (Stepinca, Rožmana, Filipovića, Velimirovića), odnosno u organizovanju hodočašća i posjeta u vrijeme raznih vjerskih praznika… Iz njihovih (svećeničkih – op.a.) zatrovanih usta, kroz vjerske obrede, propovijedi,*

64 Bilandžić, D., 1999., str. 257.

65 Domankušić, S. – Levkov, M., 1974., str 53.-54.: „Iz redova katoličkog klera, regrutovan je dobar broj ideologa, organizatora i neposrednih izvršilaca najtežih zločina, uljučujući i zločine genocida. Pored ostalih, ratnim zločincima proglašeni su sarajevski nadbiskup Ivan Šarić, ljubljanski nadbiskup Gregorij Rožman, križevački biskup Janko Šimrak, sveštenici Krunoslav Draganović, V. Cecelja, M. Filipović i dr. … Uz snažan podsticaj Vatikana i Pape Pia XII, Stepinac je organizovao razne oblike neprijateljskih delovanja u zemlji. … U svemu ovom učestvovao je i veći broj pripadnika katoličkog klera, radi čega su mnogi od njih osuđeni (Alojz Stepinac, osuđen 1946. godine na 16 godina zatvora. Pušten 1954. i konfiniran u Rašiću, nedaleko od Zagreba, gdje je umro 10. februara 1960. godine; mostarski biskup Čule, ljubljanski biskup Vovk, splitski biskup Franić, skopski biskup Čekada i dr.)“.

66 Necenzurirano.com, URL:http://www.domagojmargetic.cro.net/sdb2.pdf, 04.10.2008. (u izvorniku, na str. 34., vjerojatno greškom tiskana riječ „fašiodnog“)

vjeronauk i vjersku pouku, izlaze perfidno smišljene rečenice i zabadaju se u mlade i još nenavikle da odmah razlikuju glas humanizma od fašiodnog ludila zamotanog u dekor kleronacionalizma…"

5.2. Djelovanje OZNE/UDB-e/SDB-a

Partija, preko OZNE (kasnije UDB-e, odnosno SDB-a) nastavlja s represivnim djelovanjem protiv RKT Crkve i svećenstva primjenom svih metoda, radnji i sredstava koja su im stajala na raspolaganju. Takva vrsta aktivnosti nije bila, niti u tolikoj mjeri niti na takav način, primjenjivana prema nekoj od drugih vjerskih zajednica. Prema nepotpunim podacima do 20.9.1945. komunističke vlasti su djelovanjem represivnih organa OZNE i KNOJ-a ubile 243 svećenika, 169 svećenika je zatvoreno u različitim logorima i zatvorima dok ih se 89 vodilo nestalima. Pored njih, u tom je vremenskom periodu, ubijeno i 19 klerika, 3 laika i redovnika te 4 časne sestre[67]. Istovremeno, Partija organizira i fizičke napade na crkvene objekte i vjernike. Preko režimskih medija, kreće sa snažnim medijskim napadima na Crkvu i svećenstvo. Skovan je i novi pojam koji je po nalogu Partije, a putem suradnika ISS u medijima, plasiran u javnost: kleronacionalizam. Pojmom su označeni (a djelovanjem ISS obuhvaćeni) pojedinci i grupe građana koji organiziraju i/ili sudjeluju u protukomunističkim demonstracijama ili se ističu svojim negativnim odnosom prema Partiji, a koji manje-više redovno posjećuju Bogoslužja te odlaze na hodočašća[68]. Time se htjelo pokazati kako vjerske zajednice (a posebno RKT) izravno potiču nacionalizam, djelovanje protiv „Partije, a time i protiv društva i protiv naroda".

Katolička crkva bila je snažan predmet interesa partijskih struktura (na saveznoj i republičkoj razini) od uspostave pa sve do raspada SFRJ. Stoga su savezna i republičke službe, kao jedan od prioriteta svog rada, imale praćenje rada RKT crkve na području cijele bivše SFRJ stalnom primjenom

67 Jurčević, J., 2005., str. 296.

68 Vidi izlaganje šefa Detašmana SDB Bugojno, Laze Ždere, pod nazivom: „Djelatnost emigracije u ostvarivanju sprege sa nacionalistima i kleronacionalistima"; URL:http://www.domagojmargetic.cro.net/sdb7.pdf, (04.10.2008.), u kojem se između ostalog navodi: „… Neophodno je sa našeg aspekta tražiti u svemu ovome (organiziranju vjerskih proslava i hodočašća, izgradnja vjerskih objekata – nap.a.) smišljenu i dugo pripremanu aktivnost. koja je rezultat sprege unutrašnjeg i vanjskog neprijatelja, a nedvojbeno imaju strateški značaj od strane onih snaga iz inostranstva kojima je cilj derevolucionisanje, prvenstveno omladine u Jugoslaviji, sa snažnim osloncem na antisocijalističke i antikomunističke strukture".

aktivnih i agresivnih mjera, radnji i sredstava. Uhićivanja i zatvaranja svećenika nisu bila rijetka pojava. ISS je bio posebno aktivan u doba najvećih katoličkih blagdana (Uskrs, Božić) kad su sva Bogoslužja bila puna vjernika. Ta su Bogoslužja vrlo često tajno snimana kako bi se izrečene propovijedi mogle koristiti u mogućem sudskom proganjanju svećenika. Mnogi su župni uredi (uključujući i samo sjedište Katoličke crkve na Kaptolu) bili ozvučeni, telefonski razgovori svećenstva su snimani, svećenici su praćeni, uhićivani i zatvarani temeljem zakonske odredbe o „deliktu mišljenja". Međutim, taj pritisak doveo je do potpuno drugačijeg djelovanja: ugled i utjecaj Crkve u narodu je svakim danom bivao sve veći. Crkva se održala jer je (p)ostala institucija kojoj se vjeruje.

Djelovanje prema RKT crkvi na području Hrvatske prestaje nakon što je na prvim demokratskim, slobodnim i višestranačkim izborima 1990. pobijedio HDZ s dr. Franjom Tuđmanom na čelu. Predsjednik Tuđman je, po dolasku na vlast, naložio trenutnu zabranu primjene mjera, radnji i sredstava izvještajnih i protuizvještajnih službi prema bilo kojoj crkvenoj zajednici na području Hrvatske. Potom je uslijedila reorganizacija postojećeg sigurnosnog sustava te stvaranje ISS Republike Hrvatske u skladu sa standardima zapadne demokracije, uslijed čega je ISS prestao biti instrument represije kao što je bio u komunističkom totalitarnog sustavu.

6. Stvaranje cjelovitog jugoslavenskog ISS

Donošenjem novog Ustava Jugoslavije (31.1.1946.) došlo je i do, dana 13.3.1946., reorganizacije OZNE. Dotadašnji „3. odsek" izdvojen je u posebnu službu (s istim zadaćama): „Kontraobaveštajna služba JA", poznata i pod imenom KOS. Naknadnom reorganizacijom, KOS je postala „XII (kontraobaveštajna) uprava Ministarstva narodne odbrane". Reorganizacijom od 14.12.1955. mijenja naziv u „Upravu bezbednosti Ministarstva narodne odbrane"; dok je vojna obavještajna služba (p)ostala poznata kao „II Uprava GŠ".

U isto je vrijeme došlo i do osnivanja, od dijelova „1. odseka" OZNE, izvještajne službe Saveznog ministarstva vanjskih poslova (SID - Služba za Istraživanje i Dokumentaciju).

6.1. Uprava državne bezbednosti – UDB-a

Preostali dio OZNe organizacijski je premješten iz Ministarstva obrane u državno Ministarstvo unutarnjih poslova, ali s novim imenom: „Uprava državne bezbednosti“ (UDB). Iako više nisu u sastavu ministarstva obrane, djelatnici UDB-e zadržavaju status vojnih osoba te nose vojne odore s posebnim znakovljem (kao za vrijeme postojanja OZNe). Partija (KPJ, a kasnije SKJ) zadržavaju puni nazor nad radom i djelovanjem svih službi koje postaju dio ISS Jugoslavije (kako je prikazano slikom 5.). Istovremeno su i na razini jugoslavenskih republika ustrojene republičke Uprave DB koje su formacijski smještene unutar republičkih MUP-ova, ali pod izravnom nadležnošću savezne UDB-e. Služba je zadržala snažnu ideološku (komunističku) crtu te strogi zapovjedni lanac s ishodištem u Beogradu.

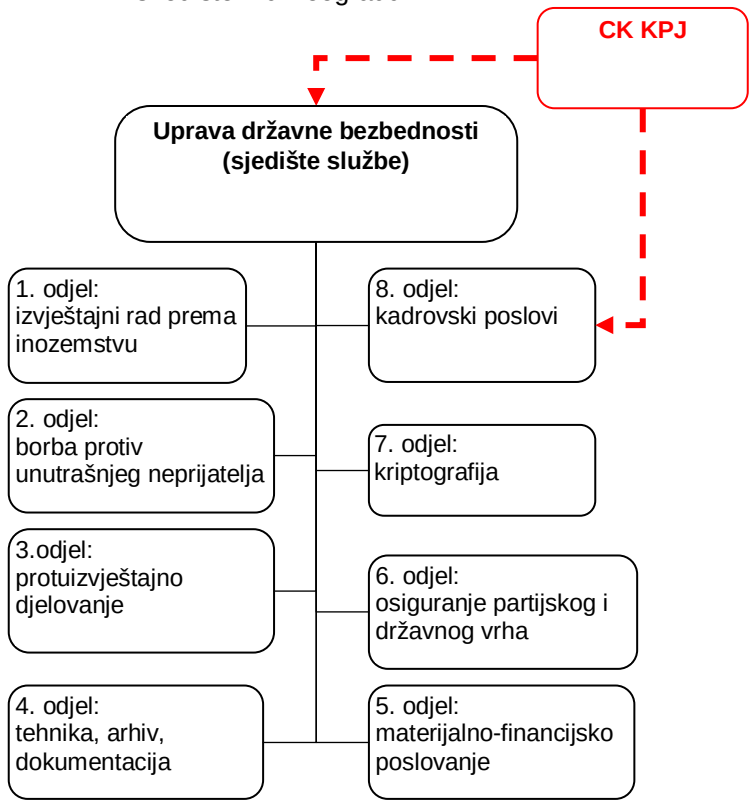

Slika 5. Ustroj UDB-e u sjedištu službe

U dokumentu „Principi rada i sredstva UDB-e“[69], donesenom 1947. jasno je navedena nadležnost, te redoslijed nadležnosti nad radom službe: prvo Partija pa tek onda Vlada: „U cilju ostvarivanja zadataka koje pred organe Uprave državne bezbednosti postavlja Partija i Vlada, organi UDB-e imaju raznovrsna sredstva kojima se služe u svakodnevnoj borbi protiv antinarodnih elemenata i agenata inostranih obaveštajnih službi“.

6.2. Vanjski neprijatelj

Budući da je jugoslavenska politička emigracija tretirana kao „neprijateljska i fašistička te u službi stranih obavještajnih službi“ po uzoru na SSSR, UDB-a je izvršila „raspoređivanje“ emigranata po stupnju očekivane opasnosti kao i s obzirom na mjere i radnje koje prema istima treba poduzeti[70.] Tako je, prema modelu sovjetskog NKVD-a, napravljeno 5 popisa osoba: A, B, C, D i E[71].

U skupinu A svrstana su „lica koja aktivno neprijateljski deluju“ i „koja treba eliminirati“[72]; u skupini B su „lica u vezi sa licima“ iz skupine A odnosno „rezervni sastav ustaških zlikovaca koji nije bio predviđen za eliminaciju, već za druge oblike aktivnosti – paljevine, falsifikate, prebijanje, obijanje stanova i slično“[73;] u skupini C su „lica koja su kao neprijatelji pasivni“ odnosno „oni emigranti za koje smo očekivali da će tijekom vremena doći ili na listu B ili na listu A“, u skupini D su „hapšena i osuđivana lica“ dok su u skupini E „lica sumnjive prošlosti“.

6.3. Unutarnji neprijatelj

Vrijeme neposredno po završetku II svjetskog rata bilo je vrijeme velikog straha i represije. Obilježeno je organiziranim provođenjem nasilja i zločina nad svima koji nisu mislili kao i Partija. Velik je broj primjera koji potvrđuju navedeno. Jedan od najpoznatijih primjera je kaznionica na „Golom otoku“ kroz koju je, u svega desetak godina postojanja (1949.-

69 Maturski radovi.net, URL:http://www.maturskiradovi.net/forum/Thread-metode-i-oblici-rada-slu%C5%BEbi-dr%C5%BEavne-bezbednosti-u-socijalisti%C4%8Dkoj-jugoslaviji, 11.1.2011.

70 Postojanje ovih lista nije potvrđeno. Točnije rečeno one su, ako jesu, postojale na saveznoj razini i uvid u njih imao je mali broj najviših rukovodilaca Službe. Republičke službe, navodno, nisu imale takve liste.

71 Lopušina, M., 1997, str. 65.

72 Vukušić, B. 2002., str. 111.

73 Vukušić, B., 2002., str. 111.

1958), prošlo više desetaka tisuća osoba, uglavnom zbog „verbalnog delikta". Goli otok je organiziran kao kaznionica najstrožeg režima neposredno po izbijanja sukoba na relaciji Tito-Staljin i rezolucije Informbiroa (IB) 1948.

Nakon sukoba sa Staljinom, od 1948.-1951. UDB-a i KOS su uhitili 12 829 osoba[74] pod optužbom davanja podrške Staljinu, odnosno Sovjetsku stranu. Tako je general Jovo Kapičić, koji je u UDB-i bio zadužen za zatvorski sustav, jednom rekao zatvorenicima: „*Vi*[75] *ste pružili ruku neprijatelju, vi ste kao štetni izdvojeni iz naše društvene sredine, ovdje izolovani na ovome ostrvu, zbog svog izdajničkog političkog stava i kažnjeni ste mjerom – društveno korisnog rada…*"[76].

Psiho-fizička mučenja koja su zatvorenici, osuđeni i neosuđeni[77], na Golom otoku[78] doživljavali, tretman koji su imali i uvjeti u kojima su živjeli bili su ogledalo totalitarističkog organiziranog komunističkog društva.

Stalnost ideje o potrebi represije nad drugačijim političkim mišljenjima i stavovima vidljiv je i u definiciji „pojam

74 Lopušina, M., 1997, str. 285.: „Prema podacima objavljenima u leksikonu Vojna bezbednost od 1948. do 1952. godine, KOS je pred vojne sudove izveo 2440 osoba, od čega 1982 aktivna vojna lica (četiri generala, 1700 oficira i 188 podoficira), zatim 200 građanskih lica, 275 bugarskih agenata, 19 rumunjskih i 36 čehoslovačkih špijuna i saradnika". Zanimljivo je da se niti jedan državljanin tadašnjeg SSSR-a ne spominje kao uhićena osoba iako je do svih ovih uhićenja i došlo zbog sukoba Staljin –Tito te posebno zbog činjenice da je na području Jugoslavije djelovao velik broj sovjetskih instruktora i njihovih građana.

75 Bojan B. Dimitrijević: „Uloga Armije i službe bezbednosti u obračunu sa političkim protivnicima Titovog režima 1944-1954. (VI)": URL: http://www.srpska-rec.co.yu/arhiva/333/dajstranu.php?a=21 (7.9.2009.)FELJTON, 05.09.2008. godine : „Među navedenima su se našli i sledeći visoki vojni rukovodioci: vrhovni vojni tužilac general-potpukovnik Veljko Žižić, predsednik Vrhovnog vojnog suda general-major Mirko Krdžić (ubijen u vojnoistražnom zatvoru u Beogradu), pomoćnik načelnika Političke uprave general-major Branko Petričević, generali Rade Žigić (umro na Golom Otoku 8. marta 1954), Branko Poljanac i Đorđe Mitrašinović, ali i pukovnici Savo Vukčević (urednik Narodne armije), Dukljan Vukotić (Komandant Tenkovskog vojnog učilišta), Vlado Dapčević (politički komesar Vojne akademije), Momčilo Đurić (komandant divizije KNOJ-a), Jagoš Žarić, Novak Perućica (obojica stariji inspektori JA), Milija Laković (potpredsednik Vrhovnog vojnog suda), Vlado Lakić (pomoćnik Vrhovnog vojnog tužioca), Mileta Perović (načelnik odeljenja za odlikovanja i činove GŠ), Danilo Šorović, Savo Stanojević (nastavnik taktike u Vojnoj akademiji), itd..."

76 Lopušina, M., 1997., str. 82.

77 Na Goli otok se slalo osobe i bez održanih suđenja s opravdanjem o potrebi provođenja „mjera zaštite društva izolacijom".

78 Mučenja zatvorenika na Golom otoku nisu bila iznimka nego pravilo koje je vladalo i u drugim zatvorima bivše Jugoslavije. Velik je broj osoba u tim zatvorima svirepo mučen i zlostavljan. Mnogi od njih su i nakon izlaska iz zatvora, osjećali znatne posljedice takvih mučenja.

unutrašnji neprijatelj“ iz 1983. godine, napisan i objavljen tek 6 godina prije pada Berlinskog zida:

> *„Pod pojmom unutrašnjeg neprijatelja podrazumevaju se sve antisocijalističke i antisamoupravne snage u našem društvu, koje kao klasni i idejni protivnici organizovano deluju na podrivanju i rušenju Ustavom utvrđenog socijalističkog poretka u SFRJ i spremni su da vanredne situacije iskoriste za prevrat uz pomoć inostranog faktora, kome bi se priključile u slučaju agresije na SFRJ. … U političkoj terminologiji unutrašnji neprijatelj se često naziva i opozicijom … a označava pojavu postojanja suprotnih stavova ili pokreta u odnosu na vladajuće zvanične, ili formalno preovladajuće. Oficijelna politička teorija u socijalističkim zemljama odbija postojanje opozicije, što ne znači da je nema. Iako je revolucionarnim činom ukinut višepartijski sistem, ipak se i u socijalizmu javljaju nosioci opozicione delatnosti u vidu ostataka klasnog društva, negativnih tendencija i struktura koje se reprodukuju iz suprotnosti u daljem socijalističkom preobražaju društva…“*[79].

Drugačija politička mišljenja, u odnosu na vladajuće komunističko-socijalističku ideologiju su proglašavana protuustavnim djelovanjem i kao takva su bila izložena snažnom djelovanju represivnog sustava. Isticanje potrebe postojanja političke oporbe, višestranačkog političkog sustava, održavanja slobodnih i demokratskih izbora, traženje zaštite slobode misli kao i inzistiranje na osobnim slobodama i pravima bile su zabranjene, tabu, teme u SFRJ zbog kojih su mnogi proveli znatne dijelove svojih života robijajući u jugoslavenskim zatvorima. Mnogi od osuđenih su tijekom robijanja izgubili svoje živote.

6.4. Partija vs Andrija Hebrang

Iz velikog broja tzv. „IB“ slučajeva, svojim značajem izdvaja se „slučaj Andrije Hebranga“. Kroz njega se vrlo jasno može shvatiti odnos Partije i Službe kao i instrumenti i metodologija sustavne zlouporabe instrumenata vlasti od strane partijskog vodstva. Hebrang je bio istaknuti prijeratni komunist (član Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista) od 1919.). Do početka II. svjetskog rata četiri je puta uhićivan i zatvaran (četvrti je put, u Kraljevini Jugoslaviji robijao nešto više od 12 godina, sve do početka 1941.). U listopadu 1941. sudjeluje u osnivanju GŠ NO i PO Hrvatske.

79 Selić, M., Aleksić, J., Beograd, 1983.

U studenom postaje „sekretar CK KPH“. Dana 25.2.1942, , uhićen je od strane ustaša. Dana 23.9.1942. oslobođen je iz zatvora i razmijenjen u razmjeni zarobljenika između partizana i ustaša. Krajem godine ponovo postaje „sekretar CK KPH“. Obavlja mnoge značajne dužnosti u partijskom, vojnom i državnom vrhu. Vrlo je utjecajan na području Hrvatske. Zalaže se za političku suradnju s HSS-om. Protivi se nasilnoj uspostavi republičkih granica i povećanju teritorija Srbije nauštrb drugih republika (prvenstveno Hrvatske na području Slavonije, Srijema[80] i Baranje, te na krajnjem jugu na području Boko-kotorskog zaljeva). Iako antifašist-komunist, zalaže se za snažniju samostalnost i državnost republika iz sastava Jugoslavije[81] u odnosu na središnje državne organe, protivi se predloženim[82] industrijskim i agrarnim reformama koje su odnijele i znatne žrtve među seljaštvom[83.] Inzistira na bitnoj decentralizaciji Jugoslavije u odnosu na želje Josipa Broza Tita, koji teži stvaranju snažne, centralistički uređene, države.

Dana 7.5.1948., nakon smjene sa svih državnih i partijskih dužnosti, Andrija Hebrang je uhićen i odveden na ispitivanje pred „sud Partije“.

Pravu sliku odnosa Partije i UDB-e daje knjiga koju je napisao Hebrangov istražitelj, general UDB-e, Mile Milatović. U njoj Milatović navodi da ga je „drug Marko“[84], dana 15.5.1948. pozvao i rekao:

> *„Hebrang je uhapšen. Istragu treba odmah otvoriti. Slučaj nije jednostavan. Ne radi se o običnom neprijatelju Partije“*[85.]

Hebrang je tad već osam dana bio lišen slobode. U međuvremenu je Komisija CK KPJ (u sastavu: predsjednik Komisije Blagoje Nešković, član general Ivan Gošnjak, član

80 Milatović, M., 1952., : str 232:
„Milatović: A otkad datiraju vaše „zablude“ o Sremu?
Hebrang: Nije to zabluda. On je bio hrvatski i treba da bude….“

81 Hebrang je uporište za svoje stavove crpio iz odluka III. zasjedanja ZAVNOH-a održanog 8. i 9. svibnja 1944. u Topuskom.

82 Prema Bilandžić, D., 1999., str 263: Na sastanku (Politbiroa CK KPH) 5. lipnja 1947. Andrija Hebrang upozorava: „Tvornice i polja ne smiju postati robijašnice. Mi se žandarski odnosimo prema radnicima“ dodajući da se pribjegava teroru i naređivanju bez brige za svakodnevne potrebe ljudi“.

83 Prema Bilandžić, D., 1999., str 312: „… V. Bakarić na III sjednici CK KPJ 29-30. prosinca 1949. godine kaže da je samo u proljeće te godine „u Slavoniji pri vršenju otkupa…palo 50 glava …““

84 Marko je ratno ime tadašnje potpredsjednika Vlade FNRJ, ministra unutrašnjih poslova u saveznoj Vladi, načelnika UDB-e i člana Politbiroa CK KPJ, generala Aleksandra Rankovića.

85 Milatović, M., 1952., str. 7.

Vida Tomšić)[86], koja je već nekoliko dana ispitivala Hebranga na izoliranom mjestu „negdje na Fruškoj Gori“[87], donijela stav da je Hebrang kriv s obzirom na ono što mu UDB-a stavlja na teret: suradnik ruskih i ustaških izvještajnih službi, odustajanje od partijske linije djelovanja, zalaganje za suradnju s HSS-om a posebno „zbog šovinističkih ispada u odnosu na Srbe u Hrvatskoj … jer je harangirao i vodio frakcionašku borbu…protiv pojedinih članova CK KPJ, a posebno protiv druga Tita“[88].

„Islednik“ Milatović je povjerenu zadaću, istragu nad Hebrangom, smatrao svojim uspjehom i opravdavao značajem koji je imao u Partiji i UDB-i. Za nagradu, ukoliko istragu okonča uspješno po nalogu Partije („*Istragu nad Hebrangom smatrao sam ogromnim poverenjem Partije. To mi je ulivalo snagu da ću je uspešno okončati i pomoći Partiji da se razobliči još jedan neprijatelj*“[89)], dobit će čin generala UDB-e („*No instinkt učini svoje: misli na nagradu generalskim činom za istragu nad njim (Hebrangom - nap.a.) – zaključih u sebi*“)[90] i sve, ne baš male, privilegije koje s tim činom idu.

Partija je iznad svega, iznad zakona, iznad morala, pravde, poštenja, prijatelja, iznad obitelji. Partiju se ne laže, u sud Partije se ne sumnja[91]. A onaj tko u sud Partije sumnja, ne želi dobro ni Titu ni Partiji ni narodu. Tko u Partiju sumnja neprijatelj je Partije i naroda, jer je Partija avangarda radničkih masa, a s narodnim neprijateljima se treba brzo i potpuno obračunati. Tako je razmišljao Mile Milatović, general UDBe. Na žalost, on nije jedini koji je tako razmišljao ali i imao moć odlučivanja o sudbinama mnogih osoba. To je znao, prema „isledniku“ Milatoviću, i sam Hebrang: „…neću i ne mogu vjerovati u to da bih mogao biti izveden pred sud na temelju napakovanja krivične odgovornosti, sa znanjem ili odobrenjem CK (KPJ-nap.a.) koji o tom predmetu konačno odlučuje.“[92]

I ta je moć mnogo puta prije, a i poslije ovog slučaja, bila zloupotrebljavana upravo protiv mnogih pripadnika naroda čije je „interese Partija branila“. Tako je Partija branila narod

86 Andrija Hebrang: Život i nestanak, URL: http://www.andrija-hebrang.com/index.htm, 7.12.2009.
87 Andrija Hebrang: Život i nestanak, URL: http://www.andrija-hebrang.com/index.htm, 7.12.2009.
88 Milatović, M., 1952., str. 14.
89 Milatović, M., 1952., str. 9.
90 Milatović, M., 1952., str. 18.
91 Milatović, M. 1952., str. 98:
„Milatović: Hebrang, kako se moglo dogoditi to, da vi pišete da se držite kao jedan od Babinih, a da svoga Babu lažete.“ – „Babo“ je, u pismenoj komunikaciji bila oznaka za KPJ.
92 Milatović, M., 1952., str. 105.

od tog istog naroda: uhićivala, zatvarala, mučila, sudila, ubijala, iseljavala kako bi promijenila etnički sastav stanovništva na određenom području (Muslimane sa Sandžaka i drugih dijelova južne i istočne Jugoslavije u Tursku, Nijemce i Austrijance iz Slavonije i Vojvodine, Hrvate iz Like i Dalmatinske zagore, Poljake iz BiH) korištenjem represivnog aparata: tajne policije, policije, vojske, sudstva. Njemačka manjina koja je završetkom rata ostala na području Jugoslavije, odlukom „predsjedništva AVNOJ-a već 21. studenoga 1944." proglašena je „kolektivnim krivcem i neprijateljem"[93].

„Slučaj Hebrang" ima sljedeće značajke:

- Partijski vrh (Josip Broz Tito, Aleksandar Ranković, Milovan Đilas, Vladimir Bakarić…) htio se riješiti, u narodu popularnog i odlučnog, Andrije Hebranga koji se protivio pojedinim odlukama partijskog vrha, izmišljenim optužbama da je Hebrang sovjetski špijun kojeg je Staljin htio postaviti za novog vođu Jugoslavije umjesto J. B. Tita te da je surađivao s ustašama,

- Istovremeno je Josipu Brozu odgovaralo optuživanje, smjena sa svih funkcija, uhićenje te kasnije i ubojstvo Andrije Hebranga kako bi se postigla „politička ravnoteža"[94] u tadašnjoj Jugoslaviji s obzirom na broj pripadnika drugih naroda, prvenstveno Srba i Crnogoraca koji su optuženi, uhićeni, a neki i ubijeni, zbog suradnje sa SSSR-om;

- Partijski je vrh dao nalog tadašnjoj OZNi, kasnije UDB-i, da se protiv Hebranga prikupi/izradi dokumentacija kojom ga se može kompromitirati, ukloniti sa svih dužnosti, a po završetku ispitivanja osuditi kao „narodnog neprijatelja i neprijatelja Partije",

- Budući da je Hebrang, između ostalog, optužen da je radio za Sovjetski savez, a protiv Tita i Jugoslavije, njegovo smjenjivanje sa svih partijskih i državnih dužnosti, zatvaranje, proganjanje i na kraju najvjerojatnije ubojstvo, trebalo je poslužiti i kao primjer drugima na što je sve Partijski vrh na čelu s Titom spreman u sukobu sa Staljinom i Informbiroom,

- Nakon što je OZNa/UDBa dokumentaciju prikupila/izradila te nakon što je Hebrag sve optužbe negirao, partijskom odlukom smijenjen je sa svih dužnosti i odveden na saslušanje pred, za to posebno osnovanu, Partijsku komisiju,

93 Vujić. J., 2007., str. 229.

94 Današnjim rječnikom bi se tadašnja situacija nametanja „političke ravnoteže" mogla nazvati „politički korektnim ponašanjem"; Tito je, nedugo nakon što je slamio „Hrvatsko proljeće", a sve kako bi zadržao apsolutnu vlast i poslušnost, slomio i demokratske snage u Srbiji.

- Istovremeno je Hebrangova obitelj (supruga i troje djece, svi mlađi od 2 godine) odvedena u kućni pritvor. Supruga Olga je ubrzo osuđena na 12 godina robije jer nije htjela svjedočiti protiv svog supruga. Jugoslavenska je administracija obitelji Andrije Hebranga silom promijenila prezime u Markovac (sredinom 1958. godine) želeći izbrisati osobu Andrije Hebranga iz KJZ hrvatskog naroda, ali i drugih u bivšoj Jugoslaviji. Za povrat prezimena Hebrang, obitelj Andrije Hebranga se uspjela izboriti tek 1983.,

- Partijska je komisija donijela odluku kojom je Hebranga proglasila krivim po svim stavkama optužnice te ga je službeno predala UDB-i: „*Neiskren si. Nećeš da priznaš stvari koje te teško terete. Držiš se kao da si pred buržoaskom policijom, pred klasnim neprijateljem. Na pomoć Partije ne možeš računati*…“[95] Osam dana po uhićenju, UDB-a je počela s istragom,

- Istraga nije dala očekivani rezultat: Hebrang nije „priznao“ ono što mu se stavljalo na teret,

- Budući da Hebrangovo priznanje nije iznuđeno, a dokaza za pravi sud nije bilo (čak ni za to vrijeme) dovoljno te budući da je Hebrang temeljem presude Partije već bio proglašen krivim, UDB-a je organizirala Hebrangovu likvidaciju.

Javnost ni danas ne zna grob Andrije Hebranga, način na koji je ubijen kao ni osobe koje su dale nalog i osoba(e) koje su ubojstvo izvršile.

Uspostavom Republike Hrvatske, priča o stradanju Andrije Hebranga i njegove obitelji napustila je korpus cenzuriranog i zabranjenog znanje i postala je legitimni dio KJZ.

7. IV sjednica CK SKJ – reorganizacija UDB-e

Na Brijunima je, dana 1.7.1966., održana IV. sjednica CK SKJ. Na njoj je rad UDB-e i njenog čelnog čovjeka Aleksandra Rankovića doživio osudu Partije. Stoga je, po nalogu partijskog vrha, izvršena reorganizacije UDB-e u kadrovskom ali i u svakom drugom smislu. Ranković je smijenjen sa svih dužnosti (partijskih i državnih) u skladu sa zaključcima partijske komisije koja ga je proglasila krivim za zlouporabu službe, njeno „zatvaranje i deformiranje“[96]. U trenutku održavanja sjednice Ranković je bio na slijedećim dužnostima (navodimo samo ključne): potpredsjednik Republike, član „Izvršnog komiteta CK SKJ“ i „organizacioni

95 Milatović M., 1952., str. 13.
96 Lučić I., 2001, str. 55.

sekretar CK KPJ/SKJ“, savezni ministar unutrašnjih poslova, načelnik savezne UDB-e. Tako je Ranković imao uvid i potpuni utjecaj na sva kadrovska postavljenja unutar partijskog sustava, ali i cijelog jugoslavenskog ISS što ga je činilo izuzetno utjecajnom osobom. On je objedinio infrastrukturu Partije i Službe koju je obilato koristio. To je dovodilo do znatnih zlouporaba Službe te nepotrebne represije nad stanovništvom. Iako bi se očekivalo da je razlog Rankovićeve smjene i reorganizacije UDB-e, nasilje i represija nad stanovništvom koju je UDB-a provodila, to ipak nije bilo tako. Pronalazak prislušnih uređaja UDB-e u radnim i stambenim prostorijama Josipa Broza Tita iskorišten je, unutar partijskim i ISS zakulisnim igrama, za smjenu Rankovića i vrha cijelog civilnog dijela ISS koji je Ranković kontrolirao. Ranković je optužen za zlouporabu položaja te postavljanje navedenih tehničkih sredstava što je bilo dovoljno za njegovo potpuno uklanjanje iz javnog života.

Tada počinje proces otvaranja ISS i prividne demokratizacije samog sustava. Međutim, radilo se ipak o početnom prividu jer je Partija nastavila s punom kontrolom cijelog ISS i društva, ali s drugim ljudima koji su drugačije gledali na procese i događanja u odnosu na Rankovića i „njegove ljude“. Rankovićev pad je vrlo često korišten, od strane „velikosrpskih krugova“, koji su u toj činjenici nalazili uporište za svoje tvrdnje o „ugroženosti srbijanskog naroda u Jugoslaviji“.

7.1. Služba državne bezbednosti

Reorganizacijom UDB-a mijenja ime, a donekle i ulogu. Dobiva novi naziv: „Služba državne bezbednosti - SDB“ (u Srbiji i na razini Jugoslavije) odnosno „Služba državne sigurnosti – SDS“ (u Hrvatskoj). Međutim, ono što se nije promijenilo je ovisnost SDB o Partiji, o djelovanju u skladu s odlukama i nalozima Partije jer se stvarna vlast nalazila u vrhu Partije (Centralnom komitetu), a ne u tijelima državne vlasti (predstavničke, izvršne, sudske) kako je prikazano slikom 6. Tako je SDB nastavila tradiciju svojih prethodnica, biti „mač i štit u rukama Partije“.

Na slici 6. prikazana je organizacija jugoslavenskog ISS. Crvenom vezom označen je utjecaj Partije na ISS SFRJ (u političkom, nalogodavnom, nadzornom i kadrovskom dijelu) koji se vršio kroz institucije vlasti, ali i izravnim putem kroz partijske organizacije. Naime, za vrijeme komunističke vlasti jedan od bitnih uvjeta koji se trebao zadovoljiti prije zapošljavanja u ISS bilo je članstvo u Partiji. Tako je unutar

svih službi iz ISS-a djelovala i partijska organizacija koja je pazila da Služba „ne zastrani u svom djelovanju“. Istovremeno je partijska organizacija u ISS brinula o ciljevima djelovanja (nije se smjelo primijeniti mjere prema nekom utjecajnijem članu Partije bez odobrenja partijskog vrha) kako ne bi došlo do uporabe neke od sastavnica ISS protiv Partije.

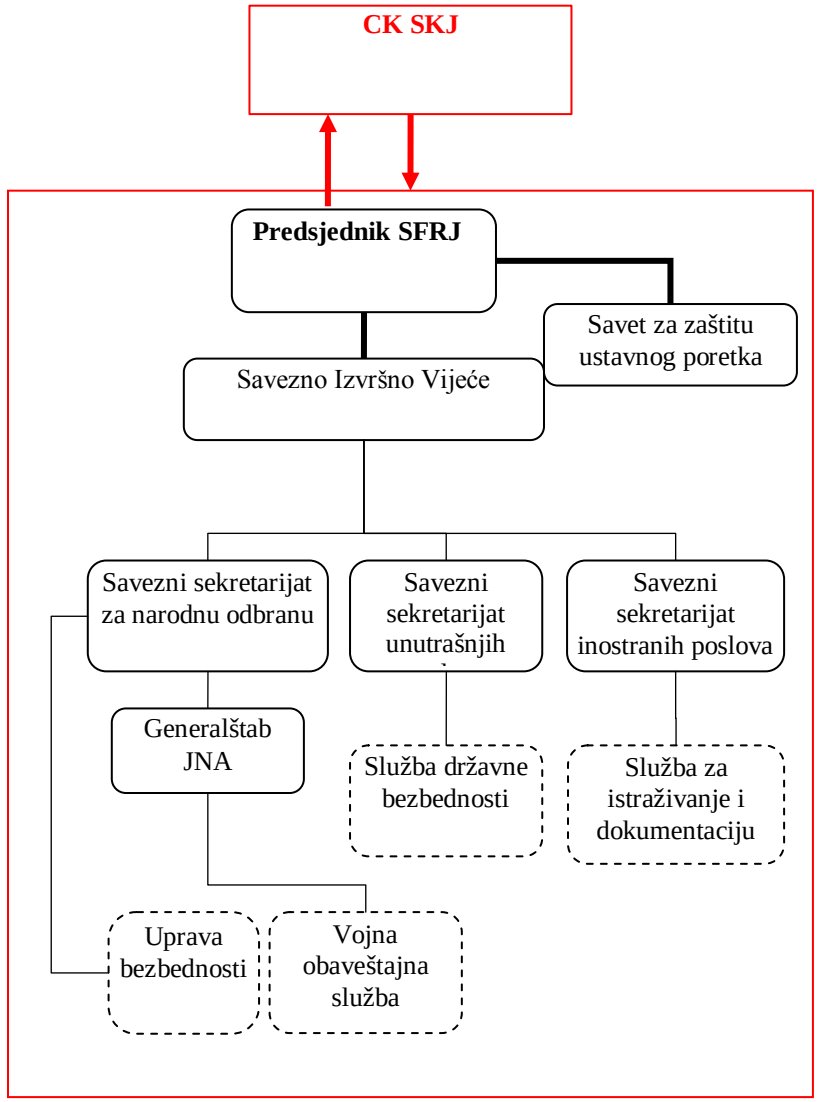

Slika 6. Jugoslavenski ISS nakon „Brijunskog Plenuma“

Poznata je snaga i utjecaj koji je imala partijska organizacija u JNA. Zbog svog utjecaja i brojnosti članova, često je nazivana i „sedmom republikom“ (SFRJ se sastojala od 6 republika i 2 autonomne pokrajine od kojih je svaka imala „svoju“ partijsku organizaciju). Predsjednik partijske organizacije u JNA morao je imati generalski čin i bio je, uvijek, jedan od najutjecajnijih osoba u JNA[97]. Istovremeno je bio i član Predsjedništva CK SKJ. Zanimljivo je da je 16 djelatnih generala JNA izabrano u članstvo CK SKJ na XII Kongresu SKJ[98]. Iz toga je vidljivo da se u ISS, kao ni u drugim bitnim segmentima državne vlasti, ništa značajnije nije moglo dogoditi niti odlučiti bez stava CK SK. S obzirom na ovakav utjecaj Partije na sve institucije u državi, kao i postojanje društveno-idejno-političkog monopola, ne iznenađuje činjenica da je Partija inzistirala na primjeni snažnih represivnih mjera nad svima koji su poticali promjene i dopune postojećeg, od Partije definiranog, KJZ.

7.2. Ustroj SDB

Na slici 7. prikazan je ustroj i unutarnja organizacija SDB-a SFRJ koji je važio krajem 1989.[99] Savezna je služba imala zadaću koordiniranja djelovanja republičkih/pokrajinskih službi koje su imale obvezu izvješćivanja savezne službe o svemu značajnijem. Istovremeno je savezna služba imala ovlasti da, kad to procijeni potrebnim, na pojedinim dijelovima SFRJ aktivno djeluje bez znanja „matične“ SDB.

Za ovo razmatranje, najzanimljivije su II. i III. uprava koje su se istakle agresivnim represivnim djelovanjem i primjenom „najoštrijih mera“ prema političkim i inim protivnicima Partije i SFRJ kako u zemlji tako i u inozemstvu.

U II. upravi savezne SDB vođene su obrade nad svim važnijim i utjecajnijim emigrantima koji su se isticali po svom antikomunizmu i antijugoslavenstvu. U tome su, pored republičkih i pokrajinskih SDB/SDS, vrlo blisko surađivali sa SID SSIP SFRJ[100].

97 Znalo se često reći da je o(p)stanak SFRJ izravno povezan s postojanjem tri oslonca: Tito – Partija - JNA.

98 Wikipedia: Jugoslavenska narodna armija (prema Žunec, O., Rat u Hrvatskoj 1991.-1995.“: URL:http://hr.wikipedia.org/wiki/Jugoslavenska_narodna_armija#JNA_i_unutarnja_politika, 11.1.2011.

99 Vukušić, B., 2002., str. 118.-119.

100 U posljednjih desetak godina, autor je razgovarao s nekoliko osoba koje su radile na različitim dužnostima u saveznoj i republičkoj SDB kao i u SID-u. Prema njihovim procjenama većina podataka o emigraciji, koja

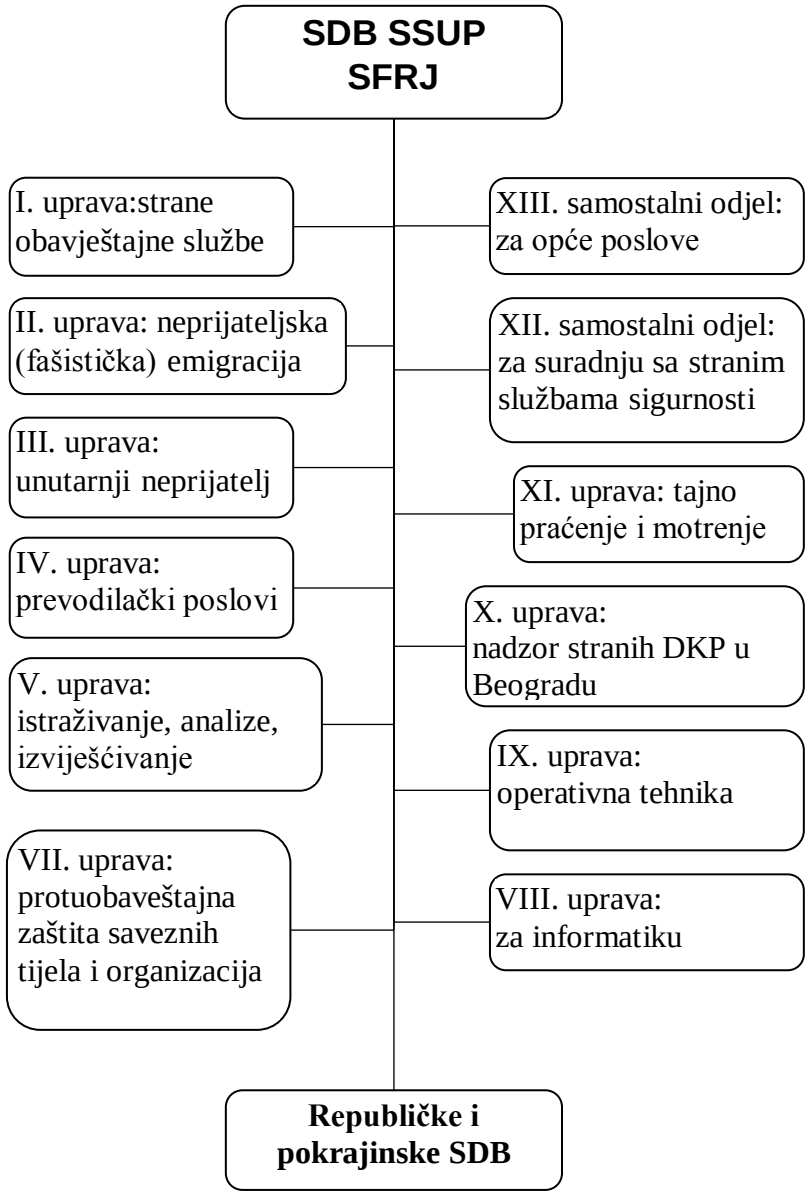

Slika 7. Ustroj SDB 1988. godine

je dostavljana u savezni SDB, dolazila je iz SID-a. Republičke službe nisu smjele izravno komunicirati sa SID-om, nego jedino preko saveznog SDB.

Manje značajnije obrade emigranata, čije se djelovanje „zadržavalo“ unutar granica nadležnosti republičkih službi, bili su pod nadzorom tih službi. Druga je uprava bila nadležna i za represivno djelovanje prema emigrantima. Vrlo su često angažirali već osuđivane kriminalce i ubojice zbog vršenja likvidacija i otmica u inozemstvu. Ali takvo djelovanje nije bilo moguće provesti bez naloga i odobrenja Josipa Broza Tita (dok je bio živ), Saveznog savjeta za zaštitu ustavnog poretka, a nerijetko i samog Politbiroa/Izvršnog Komiteta/Predsjedništva CK SKJ. Ubojstva i otmice političkih i gospodarskih emigranata plod su organizirane i planirane politike najužeg državnog vrha: „*SDB Jugoslavije, odnosno sam Josip Broz Tito i Aleksandar Ranković još prvih dana oslobođenja, pravili su planove o hvatanju i likvidaciji ideologa fašizma na tlu Jugoslavije i ratnih zločinaca*“[101]. Prema komunističkim mjerilima, gotovo svi ne-komunisti koji nisu izravno sudjelovali u antifašističkoj borbi mogli su biti proglašeni ratnim zločincima. Stoga je i opseg primijenjenih represivnih mjera (različitih od proganjanja, maltretiranja, uhićenja, deportiranja do zatvaranja, mučenja i ubojstava) tijekom rata i poraća pa sve do raspada SFRJ, obuhvatio više stotina tisuća osoba..

U III. Upravi savezne SDB vođene su obrade nad svim osobama koje su ugrožavale Ustavom utvrđeni društveni poredak (komunizam-socijalizam, jednopartijski sustav) s različitih pozicija (nacionalnih, političkih, društvenih, vjerskih), a koje su djelovale na području SFRJ. U različitim vremenima, dolazilo je do promjene „prioritetnih unutarnjih neprijatelja“ (npr. za vrijeme sukoba sa Staljinom, prioritet je bio obračun s proruski orijentiranim osobama). Međutim, obračun s vjerskim institucijama, posebno s RKT crkvom, bio je trajni prioritet. I kroz djelovanje ove uprave, Služba je agresivnim represivnim djelovanjem obuhvatila velik broj osoba. Ove dvije uprave (II. i III.) bile su nositelji obračuna Partije s neistomišljenicima.

Na slici 8 prikazana je službena i stvarna raspodjela moći u upravljanju SDB-om na saveznoj, republičkim i pokrajinskim razinama. Vezama označenim plavom bojom prikazana je službena zapovjedna uspravnica koja prolazi kroz institucije države.

101 Lopušina, M., 1997, str. 253.

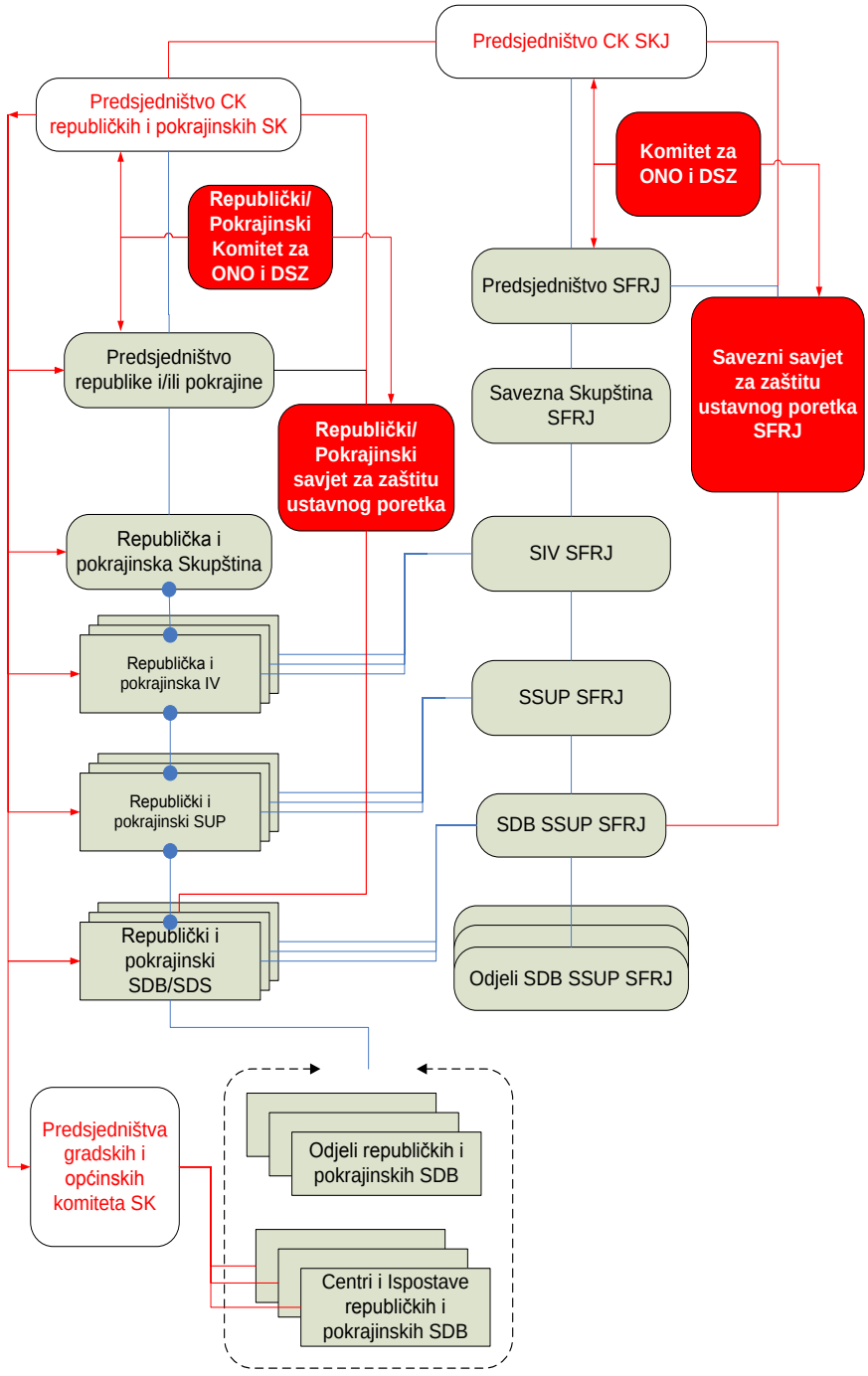

Slika 8. Utjecaj Partije na SDB na svim razinama odlučivanja i djelovanja

Međutim, ključna djelovanja u nalogodavnom, nadzornom i upravljačkom smislu nad SDB-om, označena su crvenim vezama. Radi se o partijskim strukturama na saveznim, republičkim, pokrajinskim i lokalnim razinama koje su, svaka na svoj način i u svom opsegu značaja, vršile snažan utjecaj na rad (ciljeve rada i kadrovsku politiku) SDB.

7.3. Partija i SDB

Iako je Predsjedništvo SFRJ nakon Titove smrti 1980., postalo „kolektivni šef države" i „vrhovni zapovjednik JNA", stvarna se moć nalazila u tijelima Partije, posebno u Predsjedništvima CK SK (na saveznoj te republičkim i pokrajinskim razinama). Prikazom je vidljiva ključna uloga Partije, odnosno njenog Predsjedništva, koje je bilo u stanju (na dnevnoj razini) pratiti događanja te donositi odluke i prijedloge. Naime, članovi Predsjedništva CK SKJ predstavljali su sam vrh državno-političke strukture vlasti jer su se u partijskim tijelima donosile, odnosno davala/uskraćivala suglasnost za, sve ključne državno-političke-partijske-kadrovske odluke.

Potrebno je navesti da je na slici 8. naveden utjecaj Partije na SDB. Ista su pravila vrijedila i za druge službe iz sastava ISS SFRJ, s naglaskom da je utjecaj Partije na zbivanja u JNA (i tamošnje izvještajno-sigurnosne službe bio još snažniji i intenzivniji).

Predsjedništvo CK SKJ je izravno, ali i kroz djelovanje svoje kadrovske komisije, odlučivalo o postavljenima na sve važnije državne dužnosti (ali i o ciljevima djelovanja, dijelilo zadaće, davalo naloge za uhićenja i represivno djelovanje). Imenovane osobe bile su također članovi Partije. I to iz vrhova partijskih organizacija, bilo sa savezne bilo sa nižih razina djelovanja i odlučivanja. Predsjedništva CK republičkih i pokrajinskih SK također su odlučivala o svim imenovanjima u matičnoj republici/pokrajini, odnosno o njihovim predstavnicima u saveznim institucijama.

Članstvo u Partiji bio je obvezujući uvjet za bilo kakav ozbiljniji napredak u državnoj službi. Posebno u srednjim i višim položajima u ISS i državnoj upravi. Na taj je način središnja partijska organizacija stvarala i čuvala (kroz državne institucije) svoj monopol na vlast, moć i informaciju, kao i u svakom drugom totalitarnom sustavu. Čak su i načelnici glavnih Centara SDB (odnosno SDS u SR Hrvatskoj) na te dužnosti dolazili iz partijskih, a ne stručnih struktura. Partija i službe iz sastava ISS su pazile na „moralno-političku podobnost (MPP)" osoba koje su postavljane na različite dužnosti. Pozitivan, komunistički

orijentiran, MPP je bio temelj za napredovanje, a nedostatak temelj za „idejno-političku diferencijaciju", odnosno odstranjenje sa svih funkcija i dužnosti te vjerojatno procesuiranje.

Jedno od radnih tijela Predsjedništva SFRJ bio je i „Savjet za zaštitu ustavnog poretka". Činili su ga: pojedini članovi predsjedništva SFRJ i Predsjedništva CK SKJ, predsjednik SIV-a, savezni sekretari za obranu, unutarnje i vanjske poslove. Savjet je do 1992. imao više predsjednika; neki od njih su: Vladimir Bakarić, Milka Planinc, Stane Dolanc i Bogić Bogičević (Bogićević ni izbliza nije imao moć i utjecaj kao njegovi prethodnici jer je predsjednikom Savjeta postao u vrijeme kad je raspad SFRJ bio već, gotovo pa, nezaustavljiv proces). Savjet je na svojim sjednicama mogao donositi odluke, ali i davati prijedloge, obvezujuće naravi za cijelu SDB. Istovremeno je Savjet bio ključno partijsko-državno tijelo koje je raspravljalo o primjeni „najoštrijih mera" prema pojedincima i grupama, bilo da je prijedlog došao iz samog Savjeta ili iz neke druge institucije. Savjete za zaštitu ustavnog poretka, kao jedno od svojih radnih tijela, imala su i predsjedništva drugih republika i pokrajina.

Članovi „Komiteta za ONO i DSZ" bili su predsjednici: Predsjedništva CK SKJ, Predsjedništva SFRJ, saveznog Savjeta za zaštitu ustavnog poretka, Savezne Skupštine, Saveznog Izvršnog Vijeća, SUBNOR-a i SSRNJ te savezni sekretari obrane, unutarnjih i vanjskih poslova. Komitet je raspravljao o pitanjima obrane i sigurnosti SFRJ. Komitet za ONO i DSZ djelovao je i na republičkim i pokrajinskim razinama.

Plastičan primjer ponašanja i djelovanja predsjedništva partijskog CK u odnosu na državne institucije vidljiv je na primjeru[102] donošenja odluke o stvaranju uvjeta za ostvarivanjem višestranačkih izbora u tadašnjoj Socijalističkoj Republici Hrvatskoj[103].

Na izvanrednoj sjednici Predsjedništva CK SKH održanoj dana 10.12.1989., a pod pritiskom javnosti, donesen je prijedlog o sazivanju izvanrednih višestranačkih izbora za Sabor SR Hrvatske. Jedan od ključnih razloga za donošenje takve odluke jest očekivanje vrha CK SKH da tadašnja oporba neće biti u stanju polučiti izborni uspjeh zbog kratkoće vremena preostalog za pripremu izlaska na izbore (prema tom planu, izbori su se trebali održati u siječnju

102 Nedjeljna Dalmacija – feljton: Darko Hudelist: „Banket u Hrvatskoj", dio 2. „Puč u vrhu SKH", objavljen sredinom 1991. izvadci iz autorove knjige „Banket u Hrvatskoj".

103 Dokument Predsjedništva CK SKH nosi naziv: „Obrazloženje inicijative za prijevremene izbore za skupštinske organe SRH"

1990.). Ono što je u toj odluci za ovo razmatranje važno, jest činjenica da je, praktički, odluku o raspisivanju višestranačkih izbora u SR Hrvatskoj donijelo najviše partijsko tijelo, a ne za to stvarno nadležna tijela državne zakonodavne i izvršne vlasti: Sabor i Izvršno vijeće Sabora. Obrazloženje činjenice da na izvanredni sastanak nije pozvan nitko od predstavnika stvarno nadležnih tijela u tekstu je, u obliku vlastitih misli, dao sam inicijator održavanja tog sastanka, „sekretar CK SKH" Drago Dimitrović: *„…A to, opet, da na sastanak nije pozvao gospodu Latina (Ivo Latin, tadašnji predsjednik Predsjedništva SRH-nap.a.), Runjića (Anđelko Runjić tadašnji Predsjednik Sabora SRH-nap.a.) i Milovića (Antun Milović, tadašnji predsjednik IV Sabora SRH-nap.a.), to je živa istina. I hvala bogu da ih nije pozvao, jer se danas rješava problem političke opredijeljenosti Saveza komunista! … ovo je, zaboga, sjednica Predsjedništva CK SKH, pa zašto onda da on, kao sekretar Predsjedništva, upliće u njezin tok čitavu onu lepezu diskusija o tome što je ustavno, a što neustavno, na čemu gospoda iz državne strukture tako tvrdoglavo inzistiraju? Država je država, a partija partija! Jesu li rekli da se ide na definitivno odvajanje? Molim!. Svi povlače tu kartu kad im odgovara! A kad ne, onda na sve strane pljušte prigovori*!".[104]

Nakon što je Predsjedništvo CK SKH podržalo prijedlog o raspisivanju višestranačkih izbora tijesnom većinom glasova (7:6), 32. sjednica CK SKH[105], održana 11.12. 1989. „protekla je kao obična formalnost"[106].

8. Služba vs „Fašistička"/Politička Emigracija

Partijski vrh, koji je stvarno odlučivao o svim ključnim pitanjima i upravljao svim ključnim događajima u državi, političku je emigraciju (posebno onu koja je u emigraciju otišla nakon II svjetskog rata) držao jednim od dva ključna neprijatelja u borbi protiv kojeg je bilo dozvoljeno koristiti sva sredstva. Emigracija je bila „u nadležnosti" II. uprave SDB. Međutim, znatan utjecaj na rad prema emigraciji imali su i

104 Nedjeljna Dalmacija – feljton: Darko Hudelist: „Banket u Hrvatskoj", dio 2. „Puč u vrhu SKH", objavljen sredinom 1991. izvadci iz autorove knjige „Banket u Hrvatskoj".

105 Odluke koje su na ovoj sjednici donesene su kao posljedica očekivanog 14. Kongresa SKJ i odluka koje je isti trebao donijeti na pozicijama promjene Ustava SFRJ.

106 Nedjeljna Dalamcija – feljton: Darko Hudelist: Banket u Hrvatskoj", dio 2. „Puč u vrhu SKH", objavljen sredinom 199. izvadci iz autorove knjige „Banket u Hrvatskoj".

djelatnici III. uprave SDB koji su, kroz „borbu protiv unutarnjeg neprijatelja“, operativno pokrivali i emigraciju[107].

Po mišljenju Partije, politička emigracija bila je oličenje svih problema jer su:

- je činili pripadnici „profašističkih i pronacističkih snaga poraženih u II svjetskom ratu“,
- oruđe i oružje u rukama „reakcionarnih snaga sa Zapada“ ali i zemalja potpisnica „Varšavskog ugovora“ u provođenju njihove „protujugoslavenske politike“ u velikoj mjeri organizirani, podupirani i upravljani od strane stranih obavještajnih službi čije je naloge izvršavala,
- vodeći politički emigranti aktivni agenti-suradnici stranih izvještajnih i protu-izvještajnih službi u njihovom djelovanju protiv SFRJ na svim razinama,
- rasadnik za regrutiranje osoba za izvođenje „subverzivnih i terorističkih djelatnosti“,
- skup „klasnih i političkih protivnika novog kursa SKJ i našeg društveno-političkog uređenja“ kao što su „đilasovci, IB-ovci, rankovićevci, liberali, anarholiberali, tehnokrati, buržoazija, građanske političke partije“ te posebno „ustaše, četnici, belogardejci, balisti, VMRO-vci, kler i klerofašisti[108] i kleronacionalisti, intelektualci….“, odnosno skup osoba, udruga i organizacija koje, uglavnom, žele srušiti postojeću komunističku vlast u Jugoslaviji i stvoriti vlastite nacionalne države kao samostalne političke subjekte,
- aktivno radili na rušenju mitova koje je Partijski vrh godinama gradio, kako u SFRJ tako i u inozemstvu, o svojoj nepogrješivosti, poštenju, humanosti, izgradnji socijalističko-komunističkog društva s ljudskim likom, gospodarskoj uspješnosti, pravdi i poštenju, o društvu i državi koja poštuje ljudska prava i slobode, o državi gdje je nacionalno pitanje riješeno, idejnom jedinstvu pod rukovodstvom SKJ,
- u emigraciji omogućavali opstanak, u Jugoslaviji zabranjenih, znanja i svojim ga djelovanjem pokušavali prenijeti u jugoslavenski KJZ.

---

107 Vidi izlaganje načelnika II Uprave SDB RSUP SRBiH Borisa Tankosića, pod nazivom: „Neke sugestije o potrebi veće sinhronizacije osnovnih linija rada na zajedničkim zadacima“; URL: http://www.domagojmargetic.cro.net/sdb3.pdf, 04.10.2008.

108 Domankušić., S. – Levkov. M., 1974., str. 17. : „Pod klerikalizmom se podrazumeva sistem ideologije i politike katoličke crkve i njenih vrhova da u državi i društvu ostvare istaknute pozicije i da mogu da dominantno utiču na državne poslove i društvene prilike u interesu crkve. ……..Klerikalci su pristalice katoličkih političkih partija……Klerikalizam je i danas jak u nekim evropskim državama, pa i u većini latinskoameričkih država i u teoriji i praksi zastupa reakcionarne i nazadne ideje, nastojeći da se prilagodi novim društvenim i političkim kretanjima, mada u celini posmatrano njegov uticaj slabi. ..“

8.1. Divide et impere

Emigrantske organizacije uglavnom su brojale manji broj članova (rijetke su organizacije kao što je „Hrvatska bratska zajednica“ u SAD s velikim brojem članova a koja, prema nekim pokazateljima, nije bila posebno tretirana od strane ISS). Znatan broj organizacija i udruga brojao je svega nekoliko desetaka članova. Stoga su pojedini emigranti često pokušavali objediniti postojeće organizacije i udruge kako bi se olakšalo njihovo djelovanje, postizali bolji rezultati i ostvario jači utjecaj prema ciljanim grupacijama (kako u zemlji domaćinu tako i prema drugim državama, njihovim vladama, međunarodnim organizacijama te „pasošarima“, pripadnicima gospodarske emigracije koji su mogli putovati u SFRJ). Te je ciljeve političkih emigranata, vrh Partije djelovanjem SDB sprječavao čime je onemogućavao učinkovito djelovanje političke emigracije.

Znajući za pokušaje ujedinjavanje emigracije, jugoslavenski ISS je aktivno radio na razjedinjavanju organizacija plasiranjem raznih informacija i protuinformacija, odnosno obavijesti protuobavijesti (kao što je slučaj djelovanja kroz operativnu akciju „Pismo“)[109]. Nije isključena ni mogućnost da je ISS stalno unosio podjele među emigrantima poticanjem osnivanja brojnih udruga i organizacija, dobrim dijelom i onih s ekstremnim stavovima, kako bi lakše kontrolirali i upravljali djelovanjem emigranata kako grupno tako i pojedinačno. Jugoslavenske su Službe svoje suradnike u emigrantskim redovima često poticale na ekstremizam i nasilno djelovanje kako bi zemlje domaćini (emigrantima) promijenile svoju politiku prema SFRJ te im onemogućile daljnji boravak i djelovanje na svom teritoriju. Vrlo često su upravo suradnici službe, a po nalogu iz Beograda, bili najglasniji u predlaganju i organiziranju ekstremističkog i nasilnog djelovanja[110].

109 Vidi izlaganje starijeg inspektora u II Upravi SDB RSUP SRBiH Vjekoslava Ivačića pod nazivom: „Mjere psihološkog pritiska, uznemiravanja, zastrašivanja i dezinformisanja prema ekstremistima u cilju raslojavanja i stvaranja razdora u emigrantskim grupacijama“; URL: http://www.domagojmargetic.cro.net/sdb40.pdf, 4.10.2008.

110 Izvadak iz govora koji je tadašnji načelnik II Uprave SDB RSUP SR BiH, Božo Bagarić održao na savjetovanu radnika SDB SR BiH 23/24.10.1986. zaslužuje ovoliki prostor:

„Suprotstavljajući se terorističkoj i drugoj neprijateljskoj djelatnosti ekstremne fašističke emigracije, Služba je, na osnovu programskih zadataka i procjene društvene opasnosti pojedinih emigrantskih organizacija, grupacija i pojedinaca, kontinuirano i planski preduzimala raznovrsne operativno-preventivne, represivne i druge mjere i radnje.

Upornim angažovanjem i ofanzivnijim nastupom, osujećene su namjere i planovi ekstremnih organizacija i grupa da težište svoje terorističke i

Partijski vrh je, kao i ISS, shvatio da su emigrantske organizacije (nad kojima nisu imali nadzor ni kontrolu) jake, utjecajne i organizacijski sposobne za izvođenje različitih oblika protujugoslavenskog djelovanja onoliko koliko je sposobno i odlučno bilo samo par osoba koje te organizacije vode. Bez njih bi se, prema mišljenju Partije, te organizacije najvjerojatnije raspale te slijedom toga i nestale s emigrantske političke scene[111]. Aktivni pojedinci su središta oko kojih se okupljaju emigranti, koji potiču na različite vrste i oblike djelovanja pa i na političko protujugoslavensko djelovanje. Te osobe, predvodnici, služe i kao spone emigracije prema organima vlasti domicilne države koji istovremeno privlače i pažnju jugoslavenskih službi.

8.2. Likvidacije emigranata u inozemstvu

Budući da je Partija bila glavna (i jedina) društveno-politička organizacija, kroz koju su „narodi i narodnosti SFRJ slobodno artikulirali svoje političke stavove“ zadaća njenih članova bila je da, u okviru društvene samozaštite vrši „političku identifikaciju antisocijalističkih i anti-samoupravnih snaga“ u i izvan SFRJ. A svi oni koji su protiv Partije i koji se mogu svrstati u neku od ranije navedenih grupacija političkih

druge aktivnosti prenesu u zemlju. Prioritet je dan onim mjerama i radnjama kojima je takva aktivnost sprečavana van granica naše zemlje, odnosno u emigrantskim žarištima. U tom cilju su prema istaknutim ekstremistima i organizatorima terorizma preduzimane raznovrsne mjere na planu njihove pasivizacije i odvraćanja od izvođenja planiranih akcija, te primjenjivane mjere psihološkog pritiska, uznemiravanja i kompromitovanja, inicirani sukobi izmedju ekstremista unutar organizacija i grupa, produbljivane razmirice i sumnjičenja tamo gdje su ona već postojala. Služba je uspješno plasirala pojedine napise, pisma i letke u pojedinim emigrantskim glasilima, što je takodje doprinijelo razbijanju homogenosti vodećih grupacija i kompromitaciji jednog broja ekstremista. Ove mjere takodje su bile usmjerene i na razbijanje saradnje izmedju ustaške i albanske emigracije, koja je u ovom periodu bila veoma prisna. … Medjutim, i mi smo njima (zapadnim ISS – nap.-a.) našim kontraakcijama, veoma uspješno plasirali razne dezinformacije na koje su te policije nasjele i prema nekim teroristima preduzimali raznovrsne mjere od pretresa, pritvaranja, javljanja i sl. … …prema utvrdjenim, indiciranim i vezama veza emigracije, treba preduzimati energičnije mjere i iznalaziti nove mogućnosti presjecanja njihove aktivnosti.“

URL: http://www.domagojmargetic.cro.net/sdb2.pdf, str. 16.-20., 4.10.2008.

111 Politička emigracija“, str. 82: „….najvažniju ulogu imaju lica oko kojih su se formirale grupice i manja žarišta. Zapravo, celokupna aktivnost emigracije i njenih organizacija dolazi najviše do izražaja kroz aktivnost organizatora rukovodstva i funkcionera, koji su kao jezgra stalno na okupu. “

protivnika, a u „duhu revolucije koja stalno traje“[112], dozvoljena su sva sredstva u borbi protiv reakcionara, odnosno kontrarevolucionara, upravo onako kako je to rađeno u vrijeme tijekom i prvih par godina poslije II. svjetskog rata: organiziranjem likvidacija.

Stoga je Partijski vrh, davao upute i smjernice o tome tko su stvarno opasni politički protivnici koje treba eliminirati, odnosno koje „organizacije treba obezglaviti“.

Likvidacije[113], one uspjele i one neuspjele, Partijski je vrh opisivao kao posljedicu međusobnih sukoba i obračuna unutar grupe i organizacije kojoj su žrtve pripadale. Režimski novinari i mediji spremno su prihvaćali i objavljivali pripremljene tekstove.

Prema dostupnim podacima, OZNA, UDB-a i SDB su u inozemstvu, u vremenu od 1946-1989. godine, napadno djelovale prema mnogim osobama različitih nacionalnosti. Prema osobama hrvatske nacionalnosti[114], s obzirom na način izvršenja djela[115]:

- likvidirano je 69 osoba (muškaraca, žena i djece),
- neuspješno pokušana likvidacija 24 osobe,
- uspješno otete 3 osobe,
- neuspješno otete 4 osobe te
- izvršeno je 8 otmica sa smrtnim posljedicama.

Likvidacije su, od strane Partijskog vrha, dio smišljenog, planiranog i organiziranog procesa koji je imao sve značajke državnog terorizma. Likvidacije u inozemstvu, kao i represivno djelovanje u zemlji, samo su logična posljedica jugoslavenske Partijske misli o korištenju „najoštrijih mera“ prema svim neprijateljima s ciljem uspostave „diktature proletarijata“. Partijski vrh je, tražeći načine sigurnog o(p)stanka na vlasti, skoro 50 godina koristio sve instrumente države, i dozvoljene i nedozvoljene, kako bi se brzo i potpuno obračunao sa svojim političkim protivnicima.

112 Parole navedene u ovom poglavlju su bile dio široko korištenih parola kojima se nametao stav cjelokupnoj javnosti kako je SFRJ slobodna i demokratska država, ali u kojoj „revoluciji stalno traje“ jer, kako je vrlo često ponavljano „neprijatelj nikad ne spava“ zbog čega „nas ništa ne smije iznenaditi“.

113 U žargonu, likvidacije su, kako je već rečeno, nazivane „najoštrijim merama“

114 Točni podaci za napadno djelovanje prema osobama srpske i albanske nacionalnosti nisu potpuno poznati. Procjenjuje se da je u emigraciji ukupno likvidirano između 20 i 30 osoba srpske i albanske nacionalnosti.

115 Vukušić, B., 2002., str. 462.-464. Međutim, kod bar dva slučaja postoje određene sumnje u stvarne uzroke smrti osoba koje se ovdje vode kao likvidirane od strane pripadnika/suradnika jugoslavenskog ISS.

8.3. Likvidacije i oblikovanje KJZ

Primjena „najoštrijih mera“, odnosno likvidiranje političkih protivnika način je na koji je jugoslavenski politički vrh pokušao nasilnim putem oblikovati javno znanje u Jugoslaviji, ali i u inozemstvu. Time su pokušali spriječiti „prodor“, u Jugoslaviji zabranjenih (kao što je npr. istina o događanjima na Bleiburgu i kasnija masovna ubojstva), a od emigracije podržavanih znanja o komunističkim zločinima kao i pokušaje objedinjavanja napora za ujedinjavanjem hrvatske političke i gospodarske emigracije. Raščlambom djelovanja osoba koje su u emigraciji likvidirane i otete te osoba koje se bezuspješno pokušalo likvidirati i oteti, ukazuje na ranije navedeni zaključak. Mnogi su, prvenstveno politički, emigranti ulagali znatnu osobnu energiju[116] kako bi se spriječilo nametanje kulture zaborava te projektiranje budućnosti u skladu s Partijskom ideologijom „o borbi protiv hrvatskog separatizma i šovinizma, kao i protiv svih drugih kontrarevolucionarnih i antisocijalističkih i antisamoupravnih pojava, na politici i programu Saveza komunista Hrvatske, Saveza komunista Jugoslavije i druga Tita“[117]. Energija koju su emigranti uložili u očuvanje znanja, ostala je sačuvana u tekstovima koja su pisali, objavljivali i distribuirali jer „*kad bi umrla hrvatska Riječ, sama Hrvatska bila bi mrtva*“[118]. Energiju pohranjenu u tekstovima mnogi su, naknadno, koristili kao pokretačku osnovu za vlastito djelovanje s istim ciljem.

Posebnu opasnost za komunističku vlast u SFRJ predstavljali su mediji koji su promovirali toleranciju i suradnju političkih protivnika, odnosno opću pomirbu s ciljem određivanja zajedničkih ključnih nacionalnih interesa i ciljeva po pitanju kojih mora biti postignut konsenzus svih bitnih čimbenika. Mediji koji su poticali nasilje i ekstremizam su pak odgovarali interesima Partije jer su na takav način dobivali „opravdanja“ u traženju represivnog djelovanja ISS zemlje u kojoj takvi mediji izlaze te „opravdanje“ za primjenu, u vlastitoj organizaciji i izvedbi, „najoštrijih mera“. Stoga je jugoslavenski ISS često poticao upravo radikalno i

116 „Zato, kad ovdje želimo progovoriti o odnosu Kultura-Sloboda, najprije mislimo na hrvatsku pisanu riječ, jer po njoj smo u stranome svijetu spasili milu materinsku riječ, a ta znači i svijest i ponos nacionalni, znači lanac zbivanja u vjekovima i viziju u budućnosti…“, Nikolić V., 1976., str. VI-VII

117 Iz teksta upućenog CK SKH kojim su ostavke na sve partijske dužnosti podnijeli tadašnja predsjednica CK SKH dr. Savke Dabčević-Kučar i „sekretar Izvršnog komiteta“ CK SKH Pero Pirker, objavljena u Večernjem listu, broj 3813, God. XV, od 13.12.1971. na str. 2.

118 Nikolić, V., 1976., str. VII.

ekstremističko pisanje pojedinih medija putem svojih suradnika koji su ili radili ili pak objavljivali svoje tekstove u njima. Dobar primjer je list „Hrvatska država“, glasila „Hrvatskog narodnog odbora“ (koje je izlazilo u Muenchenu, Njemačka), organizacije koju je vodio dr. Branko Jelić. Raščlambom pisanja navedenog lista, uočljivi su tekstovi koje je objavljivao Miroslav Varoš, bliski suradnik dr. Jelića. Njegovi su tekstovi (npr. tekst pod naslovom „Suvremena politička problematika Bosne i Hercegovine“, objavljen u broju 20-21 iz travnja 1957., u kojem iznosi opravdanja za tezu o potrebi pripojenja Bosne i Hercegovine Republici Hrvatskoj i opravdanja za postojanje NDH) na tragu poticanja mogućeg budućeg opravdavanjem prošlog ekstremističkog djelovanja. Međutim, nakon desetak godina djelovanja u emigraciji, Miroslav Varoš se vratio u Jugoslaviju, gdje, je, iako je bio osvjedočene proustaške orijentacije, počeo raditi u „policijskoj školi u Splitu“[119]. Varoš je samo jedan od niza osoba koje su djelovale u emigraciji s ciljem nametanja stavova i mišljenja koja su jugoslavenskim institucijama služila kao opravdanje za primjenu represivnih mjera.

Emigrantske publikacije su bile odraz stanja sloboda i demokracije u bivšoj SFRJ što je uočio i A. Stipčević: „*Broj knjiga koje se tiskaju u inozemstvu razmjeran je jačini policijske represije na slobodu književnog ili znanstvenog rada u jednoj zemlji*“[120.] U tom smislu je potrebno napomenuti da je zaslugom emigrantskog tiska, u korpusu hrvatskoga javnog znanju ostao postojati „Hrvatski pravopis“ autora dr. Stjepana Babića, dr. Božidara Finka i dr. Milana Moguša koji je „Prema uputama Pravopisne komisije Matice Hrvatske“ sastavljen i pripremljen za objavljivanje 1971. godine. Međutim, nakon sloma „Hrvatskoga proljeća“ na sjednici u Karađorđevu (1.12.1971.), došlo je do cenzure u medijima, zabrane raznih tiskovina te, između ostalog, i uništavanja već tiskanih 40 000 primjeraka „Hrvatskog pravopisa“ kojeg je Partijski vrh proglasio „nacionalističkom diverzijom“[121]. Međutim, Pravopis je uspješno pretiskan u emigraciji i do danas se sačuvao.

Od osoba hrvatske nacionalnosti prema kojima su primjenjivane „najoštrije mere“, njih 39 je aktivno sudjelovalo u očuvanju i širenju, za Jugoslaviju, zabranjenih znanja (potreba demokratizacije Jugoslavije, razbijanje jednopartijskog totalitarističkog sustava, objavljivanje dokaza

119 Novak, B., 2005., str. 832.
120 Stipčević, A., 1997., str. 111.
121 Iz Predgovora Uredništva „Nove Hrvatske“ u „Hrvatskom pravopisu“ koji je tiskan u Londonu, 1972.

o zločinima Partije i komunista i mnoge druge slične teme). Potrebno je naglasiti sljedeće: komunikacijski proces prenošenja različitih obavijesti ne ovisi samo o autorima obavijesti i njihovim primateljima nego, možda u još znatnijoj mjeri o osobama (komunikatorima) i procesima (komunikacijskim kanalima) uz pomoć kojih se obavijesti sigurno i u neiskrivljenom obliku distribuiraju korisnicima (koji mogu postati novi komunikatori u širenju primljenih obavijesti). Stoga su u raščlambi uzeti u obzir i osobe koje nisu bile vične pisanju, ali su bile u stanju, zbog svojih komunikacijskih i ljudskih prednosti i vrijednosti uspješno distribuirati različite oblike tiskovina kao i verbalnim putem prenositi obavijesti.

Jugoslavenske su vlasti primijenile „najoštrije mere" prema sljedećim osobama[122] (ali ujedno i prema organizacijama i medijima u kojima su ubijeni aktivno djelovali)[123]:

- U Italiji je 1946. ubijen dr. Ivo Protulipac, blizak RKT, suosnivač i prvi predsjednik Orlovske i Križarske organizacije u Kraljevini Jugoslaviji. Pisao je za glasilo križarske organizacije „Križ". Zbog svog je javnog djelovanja zatvaran od strane vlasti Kraljevine Jugoslavije ali i NDH.

- U Argentini je, 1960., na proslavi završetka školske godine održanoj u Hrvatskom domu, eksplodirala prethodno postavljena bomba. Od posljedica eksplozije poginula je trogodišnja Dinka Domančinović. Iako se ubijena Dinka Domačinović ne može svrstati u osobe koje su pokušavale javno djelovati, ipak su mjesto događaja (Hrvatski dom) te sam događaj (kraj školske godine) razlog zbog kojeg se ovaj teroristički napad može svrstati u analizirano područje.

- Sredinom srpnja 1965. je u Francuskoj otet pjesnik i revolucionar Geza Pašti, koji je neko vrijeme bio urednik lista „Spremnost". Najvjerojatnije je nasilno odveden u tadašnju Jugoslaviju gdje je tijekom mučenja i ubijen.

- U Njemačkoj je 1967. ubijen Marijan Šimundić koji je, pod pseudonimom, objavljivao tekstove u emigrantskim publikacijama te iste distribuirao korisnicima.

Iste je godine iz Italije otet svećenik dr. Krunoslav Draganović. Njegov dolazak u Jugoslaviju je i dalje nedovoljno jasno razjašnjen. Iako postoje podaci koji ukazuju da je svojevoljno napustio emigraciju i došao u

122 Navedeni popis ubijenih osoba nastao je raščlambom znatnog broja dostupne literature te kao rezultat razgovora koje je autor obavio s nekoliko dugogodišnjih istaknutih pripadnika emigrantskih organizacija.

123 Nakon ubojstva, jugoslavenski je tisak gotov uvijek ponavljao istu mantru: „osobe koje su ubijene se ustaški teroristi; ubijeni su u njihovim unutrašnjim sukobima".

Jugoslaviju, postoje mnoge činjenice koje ukazuju da je otet. Po dolasku u Jugoslaviju, a zbog snažne reakcije predstavnika međunarodne zajednice, prvenstveno Vatikana, osuđen je na zabranu javnog djelovanja i svojevrsnu izolaciju, ali pod 24 satnim nadzorom UDB-e. Državni je vrh znao da Draganović aktivno radi na prikupljanju dokumenata o zločinima počinjenim na Bleiburškom polju te u vremenu povratka uhićenih osoba na područje Jugoslavije. Stoga je Draganović označen kao meta prema kojoj treba primijeniti „najoštrije mere“ uz istovremeno plasiranje suradnika jugoslavenskih ISS u njegovu neposrednu blizinu.

- U Australiji je 1968. ubijen Pero Ćović koji je svoje tekstove objavljivao u izdanjima „Drina pressa“.

- Iste je godine, 1968., u Njemačkoj ubijen i Hrvoje Ursa, koji je pored toga što je pisao za izdanja „Drina pressa“ aktivno radio na širenju tiskovina među emigrantima.

- Također u Njemačkoj su iste godine, u stanu koji je služio za uređivanje tiskovine „Hrvatska sloboda“, ubijeni Mile Rukavina (predsjednik Ujedinjenih Hrvata Njemačke), Krešimir Tolj (glavni urednik „Hrvatske slobode“) i Vid Maričić.

- U Španjolskoj je 1969. ubijen Vjekoslav Maks Luburić, jedan od zapovjednika logora Jasenovac za vrijeme II. svjetskog rata. Nakon što je izbjegao zarobljavanje i predaju postrojbama JA kod Bleiburga, odlazi u emigraciju. Smješta se u Španjolsku gdje ubrzo osniva stranku, pokreće izdavanje knjiga, tiskovina (Obrana, Drina) te osniva izdavačku kuću „Drinapress“ uz posjedovanje vlastite tiskare. Širi svoj utjecaj na španjolske medije. Nakon njegovog ubojstva, „Drinapress“ je neko vrijeme nastavila s objavljivanjem tiskovina. U kontekstu ubojstva Vjekoslava Luburića, potrebno je sagledati i pripremu atentata, te njegovo naknadno potpuno pasiviziranje, na jednog od medijski najaktivnijih i najutjecajnijih hrvatskih političkih emigranata, povjesničara Miljenka Dabe-Peranića. Shvativši da bi nakon Luburića i on trebao biti ubijen, napustio je sve aktivnosti, otišao u SAD te je prestao s javnim djelovanjem. Dabo-Peranić je organizirao tiskanje emigrantskih tiskovina, bio njihov urednik i distributer kako među hrvatskom emigracijom tako i prema javnostima država u kojima su emigranti djelovali.

- U Njemačkoj su 1969. ubijeni Mirko Ćurić i Nahid Kulenović. Ćurić i Kulenović su bili najbolji prijatelji. Ćurić je povremeno pomagao Nahidu Kulenoviću i dr. Branku Jeliću u njihovom javnom djelovanju i u tiskovinama koje su uređivali. Nahid Kulenović, sin Džafer Beg Kulenovića, bio je

najutjecajniji Musliman među pripadnicima hrvatske političke emigracije. Svojim je djelovanjem pokušao utjecati na Muslimane i pridobiti ih za davanje podrške hrvatskoj političkoj emigraciji. Kulenović je uređivao emigrantske tiskovine „Hrvatska sloboda" i „Hrvatska straža". Kao i ubojstvo Mirka Ćurića, s ubojstvom Nahida Kulenovića treba izravno povezati i pokušaj ubojstva (iste 1969. u Njemačkoj) obitelji njegovog punca Berislava Đure Deželića (punca, punice i njihove kćeri, a Nahidove supruge, Marijane Deželić-Kulenović).

- U Argentini je 1971. ubijen dr. Ivo Bogdan, politolog, jedan od najistaknutijih hrvatskih intelektualaca u emigraciji. Dr. Bogdan se u emigraciji bavio jedino i isključivo novinarstvom i književnošću. Njegovi su tekstovi objavljivani u „Danici" (SAD, englesko govorno područje) te „Studia Croatica" (Argentina, španjolsko govorno područje). Bio je urednik „Slobode", „Hrvatske novine", istaknuti suradnik „Hrvatske revije" te jedan od glavnih suradnika u izradi knjiga „La Tragedia de Bleiburg" (1963.) te „Bosnia y Herzegovina" (1965.).

- Iste je godine u Velikoj Britaniji ubijen vrsni umjetnik, akademski slikar Maksim Krstulović, sin jednog od najutjecajnijih jugoslavenskih komunista (Vicka Krstulovića, koji je bio uvjeren u „političku pozadinu ubojstva njegovog sina)[124,] urednik splitskog „Vidika", najvjerojatnije zbog svega onog što je znao, što je mogao prenijeti i čemu je mogao biti autentični i relevantni svjedok[125.]

- U Italiji je 1972. ubijen Stjepan Ševo, njegova supruga Tatjana te njena maloljetna kći Rosemarie Bahorić. Ševo je, zajedno s Josipom Orečom, sudjelovao u stvaranju nove hrvatske emigrantske politike. Surađivao je s urednicima tiskovine „Hrvatska sloboda" (Krešimirom Toljom) te „Hrvatska Država" (dr. Brankom Jelićem).

- U Njemačkoj je, iste 1972., od posljedica atentata preminuo dr. Branko Jelić, jedan od vodećih hrvatskih intelektualaca u emigraciji i jedan od predratnih vođa ustaškog pokreta (britanske vlasti su ga početkom rata uhitile i internirale na otoku Isle of Man odakle su ga pustile na slobodu krajem 1945.), liječnik, političar, govornik, publicist. Već je kao gimnazijalac surađivao u brojnim

124 Vjesnik, Kultura, str. 16, ponedjeljak, 5. srpnja 1999.: Slikar izgubljen u svom vremenu-autor teksta Josip Depolo, URL:http://www.vjesnik.hr/pdf/1999%5C07%5C05%5C16A16.PDF, 5.9.2010.

125 Politika Online, Posle otvaranja nove postavke u Muzeju Jasenovac: istina je jača od organizovanog zaborava – autor Slobodan Kljakić, 2.12.2006., URL:http://www.politika.rs/rubrike/ostali-komentari/t13540.lt.html, 5.9.2010.

pravaškim tiskovinama. Kao vođa Hrvatskog narodnog otpora uređivao je stranački list „Hrvatska država – Der Kroatische Staat“ , „H.N.O. Bulletin“, „Europaeische Exil-Union - Bulletin“. Bio je istaknuti suradnik „Hrvatske revije“.

- Također u Njemačkoj 1972., ubijen je Josip Senić, pjesnik i revolucionar koji je pisao za tiskovinu „Hrvatska država“. Još je kao gimnazijalac pisao i objavljivao pjesme. U emigraciji je slobodno vrijeme provodio u nacionalnim knjižnicama. I za današnja je mjerila bio osoba širokog obrazovanja (staro-kineska i indijska književnost su mu bile jako bliske).

- U Njemačkoj je 1974. ubijen Mate Jozak koji je pisao za izdanja „Drinapressa“.

- U Austriji je 1975. ubijen Nikola Martinović. Njegova jedina aktivnost bilo je održavanje i čuvanje spomen područja na Bleiburškom polju.

- U Belgiji je iste 1975. ubijen Matko Bradarić, sudionik Hrvatskog proljeća, novinar i urednik kulture na 3. programu Radio Zagreba te dugogodišnji tajnik časopisa Encyclopedia Moderna.

- U Njemačkoj su 1975. ubijeni Nikola Penava (pisao u tiskovinama Republika Hrvatska i Naš put) te Ilija Vučić (pisao u tiskovinama koje je izdavao Drinapress). Iste je godine izvršen prvi u nizu neuspjelih atentata na Stjepana Bilandžića, dugogodišnjeg urednika tiskovine „Otpor“, glasilo organizacije Hrvatski narodni otpor s tog područja.

- U Švedskoj je 1975. ubijen Stipe Mikulić, pisao je u izdanjima Drinapressa, kasnije Hrvatske borbe.

- U Francuskoj je 1976. ubijen Ivan Tuksor, glavni tajnik Ujedinjenih Hrvata Francuske, aktivan distributer tiskovina.

- U Južnoj Africi je 1977. ubijen Josip Oreč, jedan od urednika Uzdanice.

- U Italiji je, krajem 1977., otet Vjenceslav Čižek i odveden u Jugoslaviju. Čižek je već kao student objavljivao prozu i poeziju, kasnije je postao novinar, publicist te tajnik Udruženja književnika BiH. U emigraciji je pisao u tiskovinama Republika Hrvatska i Hrvatska Revija. Od mučenja u jugoslavenskom zatvoru je oslijepio. Osuđen je, u kolovozu 1988., na 15 godina robije zbog „kontrarevolucionarne propagande“.

- U Francuskoj je 1978. ubijen Bruno Bušić, vrhunski intelektualac, pisac, izdavač i urednik nekoliko utjecajnih emigrantskih tiskovina (Hrvatski vjesnik (džepno izdanje), Hrvatski list, Hrvatski tjednik), pročelnik Ureda HNV za promidžbu, jedna od vodećih osoba hrvatske političke emigracije, osoba koja je promišljala novu hrvatsku emigrantsku politiku.

- U Njemačkoj je 1980. ubijen Nikola Miličević, jedan od najbližih suradnika ranije ubijenog Brune Bušića te jedan od osnivača Ujedinjenih Hrvata Njemačke.

- U Švicarskoj je 1981. ubijen Stanko Nižić koji je pisao za Hrvatsku državu te aktivno radio na distribuciji tiskovina.

- Iste je godine u Francuskoj ubijen Mate Kolić koji je bio jedan od ključnih osoba kod koje se skupljao ne-europski emigrantski tisak i distribuirao dalje korisnicima u Europi. Bio je jedan od najbližih prijatelja ubijenog Brune Bušića, predsjednik Hrvatskog radničkog saveza i mjesnog ogranka HNV-a.

- Iste je godine u Njemačkoj ubijen Ante Kostić, jedan od vodećih osoba Udruženih Hrvata Njemačke, osnivač i predsjednik Hrvatskog društva Zrinski, aktivni distributer tiskovina korisnicima.

- U Njemačkoj je 1983. ubijen Stjepan Đureković. Kao student je radio kao novinar u Studentskom listu. Još za rada u Jugoslaviji piše, ali ne objavljuje, knjige o komunizmu, Titu i Jugoslaviji. Odlaskom u emigraciju, objavljuje nekoliko knjiga o Titu i komunizmu: „Komunizam-velika prevara“, „Crveni manageri“, „Slom ideala“, „Sinovi orla“. Ubijen je u tiskari dok je pripremao tiskanje novih knjiga.

- Iste je godine u Njemačkoj, u trećem atentatu, ubijen i Franjo Mikulić, bivši gradonačelnik Jastrebarskog (1971. godine) i član CK SKH. Po odlasku u emigraciju, izabran je za predsjednika HNV. Bio je aktivni suradnik Hrvatskog lista i Hrvatskog tjednika.

- U Njemačkoj je te godine ubijen i Đuro Zagajski koji je svoje tekstove objavljivao u Novoj Hrvatskoj i Hrvatskoj Republici. Bio je blizak ubijenim Stanku Nižiću i Antunu Kostiću.

- U Kanadi je 1987. ubijen Damir Đureković, sin ubijenog Stjepana Đurekovića. Damir je nastavio s publicističkim djelovanjem koje je započeo njegov otac.

Treba reći da u emigraciji nisu ubijani jedino Hrvati nego i pripadnici drugih etničkih zajednica iz bivše Jugoslavije: prvenstveno Srbi i Albanci. Među ubijenim Srbima (broj likvidiranih kreće se oko 20 osoba) nalazi se i znatan broj onih koji su zbog svog javnog djelovanja došli na listu osoba prema kojima su primijenjene „najoštrije mere“[126]:

- U Njemačkoj je 1969. ubijen Ratko Obradović, urednik tiskovine „Iskra“, glasnika organizacije „Zbor“, „ratni

126 L.D., KO JE UBIJAO SRPSKE POLITIČKE IMIGRANTE: Likvidatori mafija i UDBA, Srpska dijaspora: Internet novine serbske URL:http://www.srpskadijaspora.info/vest.asp?id=6011, 25.8.2010.

komandant Prvog bataljuna prvog puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa“[127].

- Iste je godine u Švedskoj ubijen Savo Čubrilović, urednik „antikomunističkog lista Jugosloven“.

- U Njemačkoj je 1974. ubijen Jakov Ljotić (brat Dimitrija Ljotića), vlasnik i nakladnik „Iskre“, glasnika organizacije „Zbor“.

- U Rumunjskoj je, 1975., otet poznati komunistički disident Vlado Dapčević. Prilikom njegove otmice, ubijeni su Đoko Stojanović i Aleksandar Opojević.

- U Belgiji je 1975. ubijen Borivoje Blagojević, poznati pripadnik četničkog pokreta Draže Mihailovića koji je postao „posebno poznat“ kao ubojica pjesnika Ivana Gorana Kovačića te osoba koja je organizirala terorističke napade na jugoslavenska predstavništva u Europi. Za boravka u Belgiji je u lokalnom i srpskom emigrantskom tisku objavljivao svoje antijugoslavenske tekstove.

- U Belgiji je iste godine ubijen i Petar Valić, urednik tiskovine „Vaskrs Srbije“.

- U Beligiji su 1976. ubijeni Miodrag Bošković i njegov sin te Uroš Miličević, Boškovićev bliski suradnik. Bošković je bio „potpredsednik organizacije „Privrednik“ i izdavač lista „Vaskrs Srbije“[128].

- U SAD je 1977. ubijen Dragiša Kašiković, urednik tiskovine „Sloboda“ i mnogih protujugoslavenskih knjiga. S njim je ubijena i devetogodišnja Ivanka Milošević, kći njegove nevjenčane supruge.

- U SAD je početkom 1978. ubijen dr. Mihailo Naumović, koji je, nakon ubojstva Dragiše Kašikovića, preuzeo uređivanje tiskovine „Sloboda“.

- Iste je godine u SAD ubijen i Borislav Vasiljević, vlasnik i novinar „Srpskog radio časa“.

- U Njemačkoj je 1980. ubijen Dušan Sedlar, predsjednik Srpske narodne obrane za područje Zapadne Njemačke i urednik tiskovine „Beli Orao“.

- U Austriji je 1986. ubijen „kapetan bivše Jugoslovenske kraljevske vojske“ Jovo Caričić koji je pisao za srpske emigrantske tiskovine.

127 Lončar, R., URL:http://www.mail-archive.com/sim@antic.org/msg19947.html, 20.8.2010.
128 Lončar, R., URL:http://www.mail-archive.com/sim@antic.org/msg19947.html, 20.8.2010.

8.4. Ostali oblici informacijskog djelovanja prema emigraciji

S ciljem izvršavanja postavljenih zadaća, savezna je SDB, kao i one na republičkoj razini, provodila i druge oblike djelovanja prema političkoj emigraciji. Savezna je služba bila posebno aktivna u plasiranju mnogih dezinformacija u redovima emigracije distribucijom letaka različitog sadržaja, tiskanjem različitih tiskovina u Beogradu i njihovom distribucijom u inozemstvu, telefonskim prijetnjama i uznemiravanjima te drugim djelovanjima (organiziranje različitih lažnih proslava, svečanosti pa čak i pogreba utjecajnih emigranata ili članova njihove uže obitelji) kojima se ciljano unosio nemir i sumnjičavost, poticala nesloga ali i nasilno ponašanje pojedinaca prema ciljevima na području država u kojima su boravili.

Jedan od glavnih izvora, pored emigrantskih tiskovina, temeljem kojih se može izvršiti raščlamba ovih metoda je knjiga „Lasica koja govori“, autora Božidara Spasića129 koji je dugi niz godina osmišljavao i provodio takav oblik djelovanja kao visoko rangirani službenik Savezne službe. Međutim, knjiga obiluje pretjerivanjima s ciljem davanja značaja vlastitoj ulozi, ali i netočnim podacima koje su namjerno plasirane kako bi čitatelje navele na krivi zaključak, posebno s obzirom na hrvatski državni vrh.

U točne dijelove navedene knjige potrebno je uvrstiti aktivnost tiskanja krivotvorenih emigrantskih novina. Naime, u Beogradu je organizirano tiskanje većeg broja različitih izdanja utjecajnih emigrantskih glasila kojima su se u emigrantskim krugovima širile mnoge dezinformacije. Poznati su slučajevi tiskanja novina:

- „Hrvatskog lista“ kojih je stvarni urednik bio Rudolf Arapović,
- „Hrvatska istina“ iz Sidneya, Australija,
- „Nove Hrvatske“ urednika Jakše Kušana (poznata je krivotvorina broja 14),
- „Vjesnik Hrvatskoga Narodnoga Vijeća“ s podacima o glasovanju za izbor članova HNV-a,
- „Hrvatska mladež“ koja je potpuno izmišljena tiskovina,

129 Obnašao je dužnost Glavnog inspektora za koordinaciju specijalnih akcija pri SDB, a krajem mandata i Glavnog inspektora koordinatora za oblast kontrapropagande, psihološke akcije i fizički pristup određenim licima u sektoru Sever – zemlje Zapadne Evrope. Za sebe tvrdi da je bio „najzaposleniji glavni urednik u Beogradu: uređivao sam najviše ustaških listova koje je štampala UDB-a … Bile su to kontrapropagandne akcije izvanrednih efekata, a ja sam postao legalni državni lažov i falisfikator“. (Spasić, B., 2000., str. 61.)

- „Zrinski, informativni bilten istoimenog društva“ iz Muenchena,
- tiskanje najave, s pripadajućim narudžbenicama, o pisanju knjige autora Mate Meštrovića pod naslovom „Put ka povijesti Hrvatske“ (s ciljem kompromitacije M. Meštrovića),
- „Naša reč“, tiskovina srpske emigrantske organizacije „Savez oslobođenja“.

Međutim, aktivnosti tiskanja krivotvorina nisu se svodile samo na novine nego i na pisanja različitih pisama sa „stavovima i reakcijama“ čitatelja koje su odgovarale navedenoj tiskovini, a negativno govorile o konkurenciji.

Spasić je, kako sam tvrdi, objavio znatan broj tekstova u beogradskim „Večernjim novostima“, Ekspres Politici“ i „Reviji 92“ (gdje mu je radila sestra) kojima je „vodio pravi klasični kontrapropagandni rat protiv ustaških i šiptarskih terorista“130.

9. Politički Beograd – kontinuitet zloupotreba ISS

Vjetar demokratskih promjena u bivšoj Jugoslaviji počeo je u Sloveniji i Hrvatskoj. Politički je vrh (Partije, JNA[131] i države) zagovarao primjenu poznatog oksimorona „demokratskog centralizma“[132] a u drugoj fazi (prije izbora u Hrvatskoj i Sloveniji) i „inovativnog demokratskog centralizma“[133], a sve kako bi spriječili pojavu višestranačja te organizaciju i održavanje višestranačkih izbora. Vrh JNA je zauzeo stav, prema riječima tadašnjeg saveznog sekretara za narodnu obranu generala Veljka Kadijevića, da „višestranačje nije teorija nego praksa kod nas – to je jama i kama, to treba reći“[134] jer „višestranačje vodi u građanski rat sa antikomunističkim revanšizmom u osnovi“[135].

Po završenim prvim slobodnim demokratskim i višestranačkim izborima, dolazi do bitnih promjena u jugoslavenskom ISS kako na saveznoj tako i na republičkim razinama. Srušen je (u Hrvatskoj i Sloveniji) monopol Partije na istinu, na njeno prikazivanje i tumačenje. Ukinute su zakonske odredbe o „verbalnom deliktu“, odnosno o „deliktu mišljenja“, omogućen je puni razvoj i zaštita ljudskih prava i sloboda. Iako izložene agresiji, Slovenija i Hrvatska,

130 Spasić, B., 2000., str. 236.
131 JNA je, s obzirom na činjenicu da je „Organizacija SKJ u JNA“ imala 75 000 članova (prosinac 1990. godine) „postajala sve utjecajniji politički faktor“ u tadašnjoj Jugoslaviji“. – prema Predojević, V. 1997, str. 15.-17.
132 Predojević, V., 1997., str. 23.
133 Predojević, V., 1997., str. 26.
134 Predojević, V., 1997., str. 24.
135 Predojević, V., 1997., str. 33.

reorganiziraju zatečeni ISS u skladu s demokratskim vrijednostima i pravilima koja vladaju u zemljama zapadne demokracije. ISS je depolitiziran, onemogućava se progon zbog „delikta mišljenja", djelatnici ISS gube policijske ovlasti. I to sve u vrijeme dok se Slovenija branila od agresije u 7-dnevnom sukobu, a Hrvatska tijekom višegodišnjeg Domovinskog rata bila izložena snažnoj agresiji i privremenoj okupaciji skoro trećine svog državnog teritorija.

Međutim, tih i takvih promjena u Srbiji nije bilo. Miloševićeva Socijalistička partija, koja je i nakon višestranačkih izbora ostala na vlasti (promjena naziva iz Savez komunista Srbije u Socijalistička partija Srbije nije dovela do drugih promjena nužnih za demokratizaciju društva i države), nastavlja sa zlouporabama postojećeg ISS po uzoru na svoju političku prethodnicu, Savez komunista. Pored nametanja rata, odnosno planiranja i vršenja agresije na Hrvatsku te Bosnu i Hercegovinu, srbijansko političko vodstvo vodi i žestoki obračun s političkim neistomišljenicima (političarima, novinarima…) na području Srbije i Crne Gore. U tu svrhu koriste represivne mogućnosti i sredstva koja im stoje na raspolaganju kroz postojeći ISS, a po uzoru na jugoslavenski sustav koji je svoje protivnike likvidirao.

9.1. Resor državne bezbednosti MUP-a Republike Srbije i primjena represivnih mjera

SDB RSUP Srbije mijenja naziv u „Resor državne bezbednosti" i ostaje u organizacijskom sastavu srbijanskog „Ministarstva unutrašnjih poslova". Međutim, RDB se nalazi pod izravnom kontrolom Slobodana Miloševića.

Provodeći Miloševićevu politiku destabiliziranja Republike Hrvatske i pokušaja njenog teritorijalnog komadanja, načelnik RDB Srbije, Jovica Stanišić, daje nalog temeljem kojeg je, dana 4.5.1991., u „obučnom centru Alfa" u selu Golubiću kod Knina (Republika Hrvatska) osnovana „Specijalna jedinica za operacije Republike Srpske Krajine"[136]. Zadaću osnivanja ovakve postrojbe, kao i osiguravanja svakog vida potpore, dobio je pomoćnik Jovice Stanišića u RDB Srbije, Franko Simatović zvan Frenki. Prvi zapovjednik, i glavni instruktor bio je bivši časnik australske vojske Dragan Vasiljković, poznat pod imenom „kapetan Dragan". Postrojbu nazvanu „Knindže" (Kninske Nindže) činili su „Srbi dragovoljci" uglavnom iz Srbije, BiH i Hrvatske.

136 Jedinica za specijalne operacije, URL: http://www.crveneberetke.com/jedinica.html, 18.9.2008.

Pripadnici postrojbe, tijekom agresije na RH i BiH, isticali su se svojom okrutnošću, mučenjem i ubijanjem civila i ratnih zarobljenika.

S vremenom je sjedište postrojbe prebačeno u druga dva mjesta: Pajzaš (Ilok - Hrvatska), Ležimir (Fruška Gora - Srbija). Zapovjedništvo nad postrojbom preuzima Franko Simatović, pomoćnik načelnika RDB Srbije. U svibnju 1994. godine, postrojba i službeno ulazi u sastav RDB Srbije pod nazivom „Jedinica za antiteroristička dejstva - JATD". Završetkom ratnih djelovanja, Srbija od pripadnika JATD-a osniva „Jedinicu za specijalne operacije – JSO" koja nastavlja svoje djelovanje u okviru RDB Srbije. Zapovjedništvo nad postrojbom preuzima Milorad Ulemek zvan Legija. Postrojba postaje javno poznata pod imenima JSO i „Crvene beretke".

Budući da je Slobodan Milošević odbio priznati izborni poraz na izborima održanim u listopadu 2000., pripadnici postrojbe vrše napad na kuću u kojoj se nalazio s ciljem njegovog uhićenja. Zbog toga su od dotadašnje oporbe, a buduće vlasti, dobili obećanje o ne raspuštanju postrojbe i ne izručivanju pripadnika postrojbe sudu ICTY u Den Haagu. Međutim, nakon što je došlo do kršenja tog nepisanog dogovora, pripadnici postrojbe izlaze na ulice i javno, ali mirno, demonstriraju (9. i 12.11.2001.) blokiranjem prometa u Beogradu. Njihovi zahtjevi za izlaskom iz sastava RDB i prelaskom pod izravnu nadležnost ministra unutarnjih poslova Srbije, smjena tadašnjeg načelnika RDB Srbije te imenovanje člana njihove postrojbe zamjenikom novog načelnika RDB Srbije u cijelosti su prihvaćeni.

Dana 12.3.2003. na ulazu u zgradu Vlade Republike Srbije ubijen je premijer Srbije dr. Zoran Đinđić. Istraga i suđenje pokazali su da su ubojstvo organizirali i izveli pripadnici, odnosno članovi zapovjedništva, JSO. Pripadnici te postrojbe su za vrijeme dok je na vlasti bio Slobodan Milošević, a što je utvrđeno na nekoliko sudskih postupaka do kojih je došlo nakon njenog raspuštanja, po nalogu tadašnje politike, vršili otmice i likvidacije političkih protivnika vladajućeg Miloševićevog režima. Broj likvidacija koje su izveli, odnosno onih u kojima su sudjelovali nije točno poznat. Međutim, osnovano se pretpostavlja da su sudjelovali, pored ranije navedenih, u velikom broju likvidacija i pokušaja likvidacija političara, novinara, djelatnika sigurnosnih službi i pripadnika kriminalnog miljea (P. Stambolić, S. Ćuruvija, M. Gavrilović, Vuk Drašković, Ž. Ražnjatović Arkan, Ljubiša Buha zv. Ćume…..).

Također je utvrđeno da je sam vrh postrojbe bio vrlo aktivan na kriminalnoj sceni Srbije, ali i drugih zemalja. JSO je, kao takva postrojba, rasformirana 25..2003. Međutim, znatan broj njenih pripadnika, ostao je na službi u Ministarstvu unutarnjih poslova Srbije, u drugim postrojbama[137.]

S obzirom na dostupne podatke, RDB Srbije i JSO su za vlast Socijalističke partije (bivšeg SK) Srbije bili isto ono, s obzirom na činjenja, što su za Titovu komunističku vlast bili KNOJ i OZNA/UDB-a.

9.2. Tito, Partija i oblikovanje jedinstvenog jugoslavenskog korpusa javnog znanja

I u posljednjim fazama života Titove Jugoslavije, uspoređujući ih sa životom na tadašnjem „trulom Zapadu", živjelo se u društvu u kojem bi se iskazane težnje za uvođenjem stvarnih instituta zaštite ljudskih prava i sloboda te organiziranjem slobodnih demokratskih višestranačkih izbora, kažnjavalo drakonskim kaznama. Partija, a Tito još manje, nije prihvaćala takva, bitno drugačija, mišljenja. Čak ni u obliku viceva. Tito je Jugoslavijom vladao kao apsolutistički monarh, diktator bez skrupula. Podržavao je uporno stvaranje i poticanje „kulta Josipa Broza Tita", „nepogrješivog, odlučnog, poštenog, iskrenog, heroja nad herojima". Ustav se pisao za Tita i po Titovoj volji. Prema članku 220, stavak 1., jugoslavenskog Ustava iz travnja 1963., nikoga se nije moglo izabrati više od dva mandata za redom na dužnost Predsjednika Jugoslavije. Međutim, već slijedeći stavak istog članka navodi izuzeće: „Za izbor na položaj Predsjednika republike nema ograničenja za Josipa Broza Tita".[138]

Stoga i nije bilo protivnika Titovoj želji (osim onih kritičara koji su se usudili reći „nešto je trulo u Kraljevini Danskoj" pa su vrlo brzo odlazili u najstrože čuvane zatvore poznate po okrutnom ponašanju prema zatvorenicima, kao što su Goli Otok, Stara Gradiška, Lepoglava) da jedna osoba istovremeno obnaša (da nabrojimo samo neke) dužnosti: doživotni predsjednik Jugoslavije, doživotni predsjednik SKJ, predsjednik Predsjedništva SFRJ, vrhovni komandant OS SFRJ… .

137 Jedinica za specijalne operacije, URL: http://www.crveneberetke.com/jedinica.html, 18.9.2008.
138 Vujić, J., 2007., str. 189.

Tito je, sasvim sigurno, odgovoran za zločine koje su pripadnici partizanske vojske (pojedinih brigada) počinile krajem II svjetskog rata nad izbjeglim stanovništvom. Postoje bitne razlike u procjeni broja osoba, ubijenih i nastradalih, tijekom vladavine Tita i KPJ/SKJ. Za prikaz totalitarističke vlasti tadašnje jugoslavenske političke elite, odnosno komunističke partije, mogu se uzeti službeni podaci koje je u svom izlaganju jugoslavenskoj skupštini, 1951. iznio tadašnji savezni ministar unutarnjih poslova i načelnik UDB-e, Aleksandar Ranković: „*Likvidirali smo 568.000 narodnih neprijatelja, a kroz logore od 1945. do 1951. prošlo je 3.777.776 zatvorenika.*“[139]

Već tijekom rata, Tito je, sa svojim najbližim suradnicima iz partijsko-vojnog vrha, tražio i fizičku eliminaciju svih protivnika KPJ kako onih koji to jesu, tako i onih, prvenstveno članova HSS-a, koji bi to mogli biti nakon rata. Praksa likvidacija, uhićenja, mučenja, iseljavanja onih za koje je Partijski vrh ocijenio kao „smetnjama i protivnicima Partije, revolucije i narodne vlasti“ nastavljena je i u poratnom vremenu kako je ranije navedeno.

Partija je cijelo vrijeme postojanja Jugoslavije imala monopol nad:

- istinom,
- informacijama,
- događajima,
- inicijativom,
- stvarnošću.

U provođenju mjera s ciljem zaštite monopola Partije, aktivnu su ulogu imale službe iz ISS, policija, vojska, pravosuđe, mediji te sve druge ustanove i institucije koje su u svom djelovanju vršile neku od zadaća kojom se utjecalo na oblikovanje javnog znanja (kultura, znanost….). Tito i Partija su gotovo cijelo vrijeme postojanja Jugoslavije zadržali vrlo čvrst stav prema slobodi medija:

> „*Sloboda štampe ne množe biti bezgranična i ne treba dozvoliti štampi da besni … … Moramo biti oštriji prema štampi… bar privremeno zatvoriti mogućnosti. Održat ćemo hitan sastanak sa štampom… … Čim netko nešto napiše u tisku, to je dovoljan materijal i na osnovi toga može ga se odmah hapsiti i odmah dovesti pred sud … … Naša štampa divlja. Ja mislim da po štampi treba udariti, da ne može divljati kao dosad. Treba poduzeti potrebne mjere i ostvariti takvu kontrolu da to ne može da se radi*“[140].

139 Vujić, J., 2007., str. 245.

140 Neke od izjava koje je, u različitim prigodama, dao Josip Broz Tito u vezi s pisanjem hrvatskih medija u vremenu 1969.-1971. (prema Novak,

Mediji su bili pod posebnom paskom Partije koja je vršena kroz djelovanje unutarnjih partijskih organizacija, „političkih komesara" ali i službi iz ISS („*Redakcije i vodeći novinari bili su ozvučeni, praćeni. Pošta redakcije prije isporuke bila je kontrolirana*"[141]). Slobodno objavljivanje drugih i drugačijih stavova i mišljenja, u odnosu na postojeći stav Partije je bila rijetka pojava. Težnje za promjenama u društvu su uglavnom završavale tako što su partijski organi organizirali promjene svih onih koje su takve stavove pisali i objavljivali, ili bi pak, što je bila dosta česta pojava, tiskovinu zabranili (ukoliko je djelovala izvan osnivačkog okrilja SSRN[142]). Preko djelovanja SSRN, „osnivača javnih medija", Partija je osigurala monopolistički utjecaj i na komunikacijski kanal i na sami sadržaj koji je objavljivan. Naime, prema Zakonu o javnom informiranju (iz 1982.), SSRN je dobio zadaću „usmjeravanja javnog informiranja polazeći od vodeće uloge Saveza komunista"[143]. Vladajući komunisti su sve oko sebe promatrali kroz prizmu „Marksističko-Lenjinističko-Titovskog" komunističkog nazora kao jedinog ispravnog pogleda na svijet i postavljanja osnova za buduća djelovanja, jer je „novinar svjesno privržen marksizmu-lenjinizmu"[144].

Jugoslavenski pravosudni sustav nije bio neovisan. Skoro je u potpunosti ovisio o partijskim organizacijama i naputcima koje je dobivao. istovremeno je pravosudni sustav provodio zakone koji su gušili svaku slobodu izražavanja, gdje je „delikt mišljenja" bilo kazneno djelo koje se često tretiralo kao „kontrarevolucionarno" i u borbi protiv kojeg su stoga bila dozvoljena sva, pa i ona revolucionarna, sredstva. Poznate su Titove izjave prema kojima se „ne treba držati zakona kao pijan plota". Primjer je sastanak koji je nakon sječe hrvatskog političkog vodstva na sjednici u Karađorđevu, „novi Izvršni komitet (CK SKH-op.a.) sazvao posebno savjetovanje sudaca na kojem su dane jasne upute o ponašanju sudaca u političkim procesima. … Naslov izlaganja Josipa Vrhovca je bio „Sudstvo mora izraziti

---

B., 2005, str. 605., 670., 671., 699.). Posljednje navedeno izjavom (od 6. travnja 1971., praktično je dan nalog službama iz sastava ISS i partijskim organizacijama da svojim djelovanjem preuzmu punu kontrolu i nadzor nad radom medija.

141 Novak, B., 2005., str. 685.

142 Savez socijalističkog radnog naroda (SSRN), populistička inačica Partije, je slovila kao osnivač velike većine tada postojećih javnih medija koji su djelovali pod okriljem države. Izuzeci su bili npr. mediji osnovani od strane organizacija Saveza omladine (na svim razinama) kao i vjerski tisak.

143 Novak, B., 2005., str. 880.

144 Novak, B., 2005., str. 921.

revolucionarni akt društva u liku neprijatelja“[145]. A metode kojima se koriste revolucionari u borbi protiv kontrarevolucionara su uvijek bile među najrepresivnijim i nedemokratskim.

Jedina institucija koja je taj monopol ugrožavala bila je Crkva, prvenstveno Katolička crkva. Koja je, usprkos represiji, slobodno i bez straha ispovijedala vjeru u Boga, moralne vrijednosti, humanizam, jednakost. To je razlog zbog kojeg su napadi na crkvene velikodostojnike bili toliko snažni i dugotrajni, te zbog kojeg je Partija na druge načina pokušavala kontrolirati javnu informaciju.

Partija je bila vrlo uspješna u svom naumu o potrebi kontroliranja misli, znanja i sjećanja svojih građana. U tu su svrhu, pored ISS, osnivane razne komisije koje su brinule o „idejnoj i ideološkoj čistoći“. Svaka je tvrtka imala partijsku organizaciju koja je brinula o radnicima i samoj tvrtci. Posebno su, za partijski vrh, bile utjecajne i značajne partijske organizacije koje su djelovale unutar represivnog i medijskog sustava. Tadašnji su mediji, pored partijskih organizacija, bili i pod nadzorom ISS jer je znatan dio novinara vođen u pričuvnom sastavu ISS (bilo vojne bilo civilne službe) po najmanje dvije osnove: „borba protiv unutrašnjeg neprijatelja“ te „odbrambene pripreme zemlje“[146]. Korištenjem medijskog prostora, Partija je nadzirala informaciju tako da se nije dogodilo ono što nije bilo na TV, radiju ili u tiskanim medijima. Odnosno, dogodilo se ono što Partija kaže da se dogodilo. Razloge zašto se nešto dogodilo upravo tako kako se dogodilo, znala je samo Partija. I to je prenosila narodu. Uz svoja tumačenja i objašnjenja.

Pokušaj utjecanja na znanje i sjećanje naroda je bio izuzetno velik. Svuda su isticani „svijetli primjeri NOB“ (vrtići, škole, ulice, tvrtke dobivale su nazive po partizanskim herojima) dok su osobe koje su se usudile spomenuti, pa makar i natuknuti, pojedinu mračnu stranu NOB bile predmet sudskih progona i drakonskih presuda. Svuda su se podizali spomenici u čast partizanima i komunističku pokretu. Partija je ciljano djelovala prema znanju i sjećanju naroda kroz instituciju „Agitpropa“ (agitacija i propaganda) koju je osnovala u srpnju 1945. godine kao odjel u sastavu CK KPJ[147]. Tito je to jednostavno objasnio: „... ja sam protiv toga da se pod izgovorom slobode književnog stvaranja piše

145 Novak, B., 2005. str. 712.

146 Tijekom većeg broja razgovora s nekoliko bivših, srednje i visoko pozicioniranih pripadnika Službe državne sigurnosti RSUP SRH, iskristalizirale su se navedene činjenice.

147 Bilandžić, D., 1999., str. 240.

i ono što je štetno“ … „onima koji progresivno pišu nitko neće zamjeriti ako ta djela ne budu obrađena umjetnički onako kako bi trebalo“[148].

Snažno centralizirana organizacija Partije bila je uzor za organizaciju drugih državnih institucija. Iako je Ustavom iz 1974., došlo do djelomične decentralizacije institucija vlati, ipak je zadržan snažan oblik centralizma izražen novim pojmom: „demokratski centralizam“. Dan je privid demokracije u procesu donošenja odluka. Međutim, svako nepoštivanje odluka središnjih, centralnih, institucija značilo je pokazivanje neposluha prema Partiji. Jer su podobni i poslušni gotovo uvijek imali veću vrijednost od sposobnih ali politički nepodobnih (jer nisu bili članovi Partije). A Partija je neposlušnost kažnjavala, u početku smrtnim presudama, a na kraju svog postojanja izbacivanjem iz partije i/ili običnim ukorima. Na prvi pogled, utjecaj i značaj Partije na zbivanja u društvu je u ovom radu možda prenaglašen. Nije neuobičajeno, i za zemlje razvijene stvarne demokracije, da se mnoge značajne odluke donose u stranačkim tijelima. Međutim, u zemljama razvijene demokracije, moć stranke na vlasti (ili koalicije stranaka) proizlazi kao rezultat slobodnih, demokratskih višestranačkih izbora. Takvih izbora u SFRJ nije bilo sve do 1990. Također, političke stranke u zemljama razvijene demokracije ne zabranjuju djelovanje drugih političkih stranaka, ne zabranjuju tiskanje i distribuciju medija samo zato jer iznose drugačije političke stavove149, ne zatvaraju i ne proganjaju njihove članove, ne koriste ISS, policijski i pravosudni sustav protiv onih koji misle drugačije (osim u slučajevima kad se stranke koriste nasilnim sredstvima s ciljem dolaska na vlast te kad potiču na mržnju i nasilje prema drugim i drugačijim osobama). A komunistička Partija je, kao i druge komunističke partije koje su bile na vlasti, to radila: zabranjivala i onemogućavala mogućnost stvarnog izbora drugog i drugačijeg.

148 Bilandžić, D., 1999., str. 242.

149 Prema navodima iz knjige B. Novaka, u vremenu od Titove smrti do 1990. u cijeloj je Jugoslaviji više tisuća osoba optuženo, uhićeno i osuđeno na zatvorske kazne zbog „delikta mišljenja“.

Kratice

AVNOJ	Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije
BiH	Bosna i Hercegovina
Bop	B-operativa
CIA	Central Intelligence Agency
CK SKJ	Centralni komitet SKJ
CP	Ciljana publika (Target Audience – TA)
DFJ	Demokratska Federativna Jugoslavija
GOC	Glavni obaveštajni centar
GS S RH	Glavni stožer OS RH
HDZ	Hrvatska demokratska zajednica
HSS	Hrvatska seljačka stranka
IB	Informbiro
IKS	Informacijsko-komunikacijski sustav
IO, InfoOps	Informacijske operacije
ISS	Izvještajno-sigurnosni sustav
JA	Jugoslavenska armija
JNA	Jugoslavenska narodna armija
JSO	Jedinica za specijalne operacije
KDZ	Korpus društvenog znanja
KJZ	Korpus javnog znanja
KNOJ	Korpus narodnog oslobođenja Jugoslavije
KOG	Kontra-obaveštajna grupa
KPJ	Komunistička partija Jugoslavije
MO	Medijske operacije
MTS	Materijalno tehnička sredstva
MZ	Međunarodna zajednica
NDH	Nezavisna Država Hrvatska
NIS	Nacionalne informacijske strategije
NKOJ	Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije
NOB	Narodno-oslobodilačka borba
NVO	Ne-vladine organizacije
OZ RH	Obavještajna zajednica RH
OZNA	Odelenje zaštite naroda
PO, PSYOPS	Psihološke operacije
PPK	Protiv pete kolone
RDB	Resor državne bezbednosti
RF	Ruska Federacija
RFE	Radio Free Europe
RH	Republika Hrvatska
RKT	Rimokatolička crkva
RSUP SRH	Republički sekretarijat unutrašnjih poslova SRH
RV i PVO	Ratno vazduhoplovstvo i protivvazdušna odbrana
SACEUR	Supreme Allied Commander Europe
SDB	Služba državne bezbednosti

SDS	Služba državne sigurnosti
SFRJ	Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
SID SSIP SFRJ	Služba za istraživanje i dokumentaciju Saveznog sekretarijata inostranih poslova SFRJ
SIO	Specijalne informacijske operacije
SIS	Sigurnosno informativna služba
SKH-SDP	Savez komunista Hrvatske – Stranka demokratskih promjena
SKJ	Savez komunista Jugoslavije
SKOJ	Savez komunističke omladine Jugoslavije
SNS	Služba nacionalne sigurnosti
SOOP	Samostalni odsjek za obrambene pripreme
SRH	Socijalistička Republika Hrvatska
SSRN	Socijalistički savez radnog naroda
SSSR	Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika
STASI	Staatsicherheit – kolokvijalni naziv za MfS
SUBNOR	Savez udruženja boraca narodnooslobodilačkog rata
SZUP	Služba za zaštitu ustavnog poretka
TO	Teritorijalna obrana
UDB	Uprava državne bezbednosti
UHNj	Udruženi Hrvati Njemačke
VOS	Vojna obavještajna služba
VOS OF	Varnostno-obaveščalna služba osvobodilne fronte
ZAVNOH	Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog odlobođenja Hrvatske
ZNG	Zbor narodne garde

Literatura:

Andrew, C., Mitrokhin, V. The Mitrokhin Archive – The KGB in Europe and the West, London: Penguin Group, 1999.,

Andrija Hebrang: Život i nestanak, URL: http://www.andrija-hebrang.com/index.htm, 20.09.2008.

Anić, V.; Goldstein, I.: Rječnik stranih riječi, Zagreb, Europapress holding d.o.o. - Novi Liber d.o.o., 2007.

Babić, S., Finka, B., Moguš, M. „Hrvatski pravopis s pravopisnim rječnikom", Školska knjiga; pretisak: London, „Nova Hrvatska", 1972.

Bilandžić, D.: Hrvatska moderna povijest, Zagreb, Golden marketing, 1999.

Bilić, I. Priča o vremenu. // National security and the Future / gl. urednik Miroslav Tuđman. Zagreb: Udruga sv. Jurja, 2005., Vol 6, broj 1-2, str. 31-71

Bilić, I. Kronologija stvaranja Republike Hrvatske do 15. siječnja 1992. // National security and the Future / gl. urednik Miroslav Tuđman. Zagreb: Udruga sv. Jurja, 2005., Vol 6, broj 1-2, str. 73-184

Bošković, M., Antijugoslavenska fašistička emigracija, Beograd: „Sloboda" i Novi Sad: Dnevnik, 1980.

Curtois, S., Werth, N., Panne, J.L., Paczkowski, A., Bartošek, K., Margolin, J.L.: Crna knjiga komunizma – Zločini, teror, represija, Zagreb: Politička kultura i Golden marketing, 1999.

Dimitrijević, B. B.: Uloga Armije i Službe bezbednosti u obračunu sa političkim protivnicima Titovog režima 1944-1954. (I); URL: http://www.srpska-rec.co.yu/arhiva/328/dajstranu.php?a=24, 18.09.2008.

Domankušić, S.; Levkov, M.: Politička emigracija - aktivnost političke emigracije protiv samoupravne socijalističke Jugoslavije i njenih oružanih snaga, Beograd, Vojnoizdavački zavod, 1974.

Drugi svjetski rat, URL: http://www.vojska.net/hrv/drugi-svjetski-rat/jugoslavija/knoj/brigada/ 7.10.2009.

Dželebdžić, M.: Obaveštajna služba u NOR 1941-1945, Beograd: Vojnoistorijski institut, 1987.

Eterović, F. H. Trideset godina hrvatskog iseljeničkog tiska 1945-1975. // Hrvatska Revija – Jubilarni zbornik 1951-1975 / urednik: Vinko Nikolić. Muenchen - Barcelona: Knjižnica Hrvatske Revije, 1976. Str. 345-371.

Giron, A.,: Zapadna Hrvatska u Drugom svjetskom ratu, Rijeka: Adamić, 2004.

Grupa autora: Razvoj oružanih snaga SFRJ, 1945-1985. – Vojnoobaveštajna služba, Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, 1990.

Hlaić, V.: Istorijska iskustva KPJ-SKH stečena u borbi protiv specijalnog rata i u izgrađivanju sistema zaštite. // Specijalni rat protiv SFRJ danas i mere suprotstavljanja / uredio Savo Martinović. Beograd: Sektor za IPD u CK SKJ, 1983., str. 23.

Hrvatska biskupska konferencija: Bl. Alojzije Stepinac nadbiskup (Brezariću, 8.svibnja 1898 - Krašić, 10. veljače 1960), URL:http://www.hbk.hr/novi/hbk/crkva.php?svbl=stepinac 29.09.2008.

Jurčević, J.: Bleiburg – Jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima, Zagreb, Dokumentacijsko informacijsko središte, svibanj 2005.

L.D., KO JE UBIJAO SRPSKE POLITIČKE IMIGRANTE: Likvidatori mafija i UDBA, Srpska dijaspora: Internet novine serbske, 27.6.2005., URL: http://www.srpskadijaspora.info/vest.asp?id=6011, 25.8.2010.

Lončar, R. KRVAVI TRAGOVI CRVENE AGENTURE (1-10), Objavljeno 20.- 29.septembar 2004. u VESTIMA iz Frankfurta, URL:http://www.svetosavlje.org/listarhiva/Home.aspx/Topic?topicId=12578, 20.8.2010.

Lopušina, M.: Ubij bližnjeg svog I, Beograd, Narodna knjiga - Alfa, 1997.

Lučić, I. National Security and the Future: Sigurnosno obavještajne službe u Bosni i Hercegovini, URL.http://www.nsf-journal.hr/issues/zbornik_s1/lucic.htm, 10.10.2008.

Maturski radovi.net, URL:http://www.maturskiradovi.net/forum/Thread-metode-i-oblici-rada-slu%C5%BEbi-dr%C5%BEavne-

bezbednosti-u-socijalisti%C4%8Dkoj-jugoslaviji, 11.1.2011.

Meštrović, I. Uspomene na političke ljude i događaje, Zagreb: Matica Hrvatska, 1969.

Milatović, M.: Slučaj Andrije Hebranga, Beograd, Kultura, 1952.

Nedjeljna Dalmacija – feljton: Darko Hudelist: „Banket u Hrvatskoj", dio 2. „Puč u vrhu SKH", objavljen sredinom 1991 godine, izvadci iz autorove knjige „Banket u Hrvatskoj".

Nikolić, V., Kultura i sloboda – uz jubilarni zbornik „Hrvatske revije" // Hrvatska Revija – Jubilarni zbornik 1951-1975 / urednik: Vinko Nikolić. Muenchen - Barcelona: Knjižnica Hrvatske Revije, 1976. Str. 345-371.

Novak, B., Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću, Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2005.

Predojević, V., U procjepu: dnevničke zabilješke o razbijanju Partije, Armije i Države, Beograd: Dan Graf, 1997.

Schmeidel, J.C. „Stasi – Shield and Sword of the Party", Studies in Intelligence Series, New York-Oxon: Routledge, 2008.

SDB RSUP BiH: „Suprotstavljanje djelatnosti stranih obavještajnih službi i neprijateljske emigracije (I) - Materijali sa stručnog savjetovanja radnika SDB", Indikatori bezbjednosti 63, Sarajevo, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički sekretarijat za unutrašnje poslove Sarajevo, april 1987.; URL:http://www.domagojmargetic.cro.net/sdb1.pdf; URL:http://www.domagojmargetic.cro.net/sdb2.pdf, URL:http://www.domagojmargetic.cro.net/sdb7.pdf, 10.8.2009.

Selić, M., Aleksić, J.: Unutrašnji neprijatelj, skripta, Obaveštajno bezbednosni školski centar, 1983.

Spasić, B.: Lasica koja govori – osnovne pretpostavke borbe protiv terorizma, Millenium, 2000.

Stipčević, A.: Priča o hrvatskom biografskom leksikonu – pokušaj ubojstva jedne knjige, Zagreb: Matica hrvatska, 1997.

Stipčević, A.: Kako izbjeći cenzora, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1997.

Sun Tzu: Umijeće ratovanja, Zagreb: Mozaik knjiga, 2007.

Večernji list, broj 3813, God. XV od 13.12.1971. godine, Zagreb, 7. izdanje.

Vujić, J.: „Trg Maršala Tita – Mitovi i realnosti titoizma“, Zagreb: Hrvatska uzdanica, kolovoz 2007.

Vukušić, B.: Tajni rat UDBE protiv hrvatskih iseljenika iz Bosne i Hercegovine, Zagreb, Klub hrvatskih povratnika iz iseljeništva, 2002.

Žunec, O., Rat u Hrvatskoj 1991.-1995.“: URL:http://hr.wikipedia.org/wiki/Jugoslavenska_narodna_armija#JNA_i_unutarnja_politika, 11.1.2011.